

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

TÜRKİYEDE SİYASET SOSYOLOJİSİ
ARAŞTIRMALARI:
2017 GENEL REFERANDUM SONUÇLARININ
İZMİR VE ANKARA BAZINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Fikriye Serçin PEKER

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TÜRKİYEDE SİYASET SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMALARI:
2017 GENEL REFERANDUM SONUÇLARININ
İZMİR VE ANKARA BAZINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Fikriye Serçin PEKER

Yüksek Lisans Tezi

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Nevşehir, 2022

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Tez Danışmanı Doç. Dr. Halil Burak SAKAL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Tez ve Dönem Projesi Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Fikriye Serçin PEKER

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenimim süresince derslerimizde hocamız olarak ve Üniversitemizde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Dekan Yardımcılığı yöneticilik konumuyla ve bu tez çalışmamda danışman hocam olarak bana, kazanımlarıma büyük olan katkısı, adeta elimden tutup bu aşamaya gelmeme sebep olan, büyük emekleri, rehberliği, özverisi, hoşgörüsü, desteği sabrı ve güveni için Sayın Doç. Dr. Öğretim Üyesi Halil Burak SAKAL Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine, yüksek lisans öğrenimim süresince derslerimizde hocamız olarak ve bu tez çalışmamda yol göstericilerimin en başında yer alan, bana farklı bakış açısı kazandıran, farklı ufuklar açan, umutlandıran, iyi niyetli, yapıcı, olumlu yaklaşımlarıyla örnek aldığım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Can ULUSOY Hocama çok teşekkür ediyorum.

Bu tez çalışmamda her ihtiyaç duyduğumda hemen ulaşabildiğim ve hep olumlu destek ve katkı aldığım, Beykent Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans öğrenimim süresince derslerimizde hocamız olan ve Kapadokya Üniversitesinin İlk Yüksek Lisans öğrencileri olduğumuz için bizlere ayrı bir önem ve değer veren, Ülkemizin çok saygıdeğer hocaları ile bizleri buluşturup seminerler verdiren Üniversitemizin güzelliklerinde başarılarında adeta lokomotif görevini yürüten Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine, yüksek lisans öğrenimim süresince derslerimizde hocamız olarak bizlere çok büyük emekleri olan, tecrübelerini bize özveriyle aktaran derslerini zevkle takip ettiğimiz aynı zamanda Üniversitemizde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Dekanlık görevini yürüten Sayın Prof. Dr. Rıfat YILDIZ Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine bu tez çalışmamda, bana farklı bir bakış açısı kazandıran, çalışmama daha geniş ve farklı pencereden bakmamı sağlayan ve bunun için emek harcayan, Üniversitemizin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Sayın Dr. Öğretim Üyesi Suat TAŞKESEN Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine, yüksek lisans öğrenimim süresince derslerimizde hocamız olarak bizlere değerli katkıları olan, her zaman iyilikle hatırlayacağım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Tuğrul ONGUN Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine her ihtiyaç duyduğumda müracaat ettiğim ve çözüm bulduğum Enstitümüzdeki idari danışmanın Araştırma Görevlisi Sayın Aygül AKKUŞ Hocama çok teşekkür ediyorum.

Yine bu tez çalışmamda, bana çok önemli katkılar sunan, kaynak temininde çok yardımları olan Yüksek Lisanstan arkadaşım Sayın Muhammed Numan KARAMAN'a çok teşekkür ediyorum.

Yine Yüksek Lisanstan sınıf arkadaşım, her ihtiyaç duyduğumda bilgi alışverişinde bulunduğum Sayın Nihan ULUSOY'a çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, bütün süreçlerde bana inanan güvenen maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen aileme çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

PEKER, Fikriye Serçin, *Türkiye’de Siyaset Sosyolojisi Araştırmaları: 2017 Genel Referandum Sonuçlarının İzmir ve Ankara Bazında Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Türkiye’de siyaset sosyolojisi araştırmaları, genel bir tasnifle: Toplumsal yapı ve siyaset ilişkisi, siyasetin özgül problem alanları (siyasal katılım, oy verme ve seçmen davranışları vs.), toplumsal ve siyasal değişime, siyasal partiler ve baskı grupları, siyasal seçkinler gibi başlıklar altında toplanabilir. Türkiye, 2017 yılında gerçekleşen anayasa değişikliği ile yönetimde yeni bir sisteme geçmiştir. Bu sistemde öne çıkan ön önemli değişiklik “Parlamentar Sistem’den” vazgeçilip “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” adı verilen yeni ve farklı bir yönetim sisteminin ortaya konmasıdır. Bu çalışmada siyaset sosyolojisi kuramları çerçevesinde Türkiye’de 16 Nisan 2017’de yapılan ve anayasa değişikliği halk oylaması (referandum) Türkiye geneli sonuçları ile analiz edilmektedir. Çalışma, örneklem olarak Ankara ve İzmir özelinde incelenmektedir. Bu iller arasındaki sonuçlar ve farklılıklar, siyasal ve sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Sosyoloji, Demokrasi, Seçim, Referandum, İzmir, Ankara

ABSTRACT

PEKER, Fikriye Serçin, Political Sociology Studies in Turkey: Comparison of the 2017 General Referendum Results on the Basis of Izmir and Ankara, Master's Thesis, Nevşehir, 2022.

Political sociology studies in Turkey, with a general classification: The relationship between social structure and politics, specific problem areas of politics (political participation, voting and voter behavior, etc.), social and political change, political parties and pressure groups, political elites. can be collected. With the constitutional amendment that took place in 2017, Turkey switched to a new system in administration. The most prominent change in this system is the abandonment of the "Parliamentary System" and the introduction of a new and different management system called the "Presidential Government System". In this study, within the framework of political sociology theories, the constitutional amendment referendum held on April 16, 2017 in Turkey is analyzed with the results of Turkey in general. The study is examined in Ankara and Izmir as a sample. The results and differences between these provinces are discussed within the framework of political and sociological approaches.

Keywords: Politics, Sociology, Democracy, Election, Referendum, Izmir, Ankara

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLOLARDİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. BONAPARTİZM VE KUTUPLAŞMA TEORİSİ	7
1.1. Bonapartizm	8
1.1.1. Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i	12
1.2. Kutuplaşma Teorisi	25
1.2.1. Türkiye’de Kutuplaşma Teorisi Üzerine Seçmen Analizi.....	30
1.2.2. Merkez ve Taşra	34
1.2.3. Sahiller ve İç Bölgeler	38
İKİNCİ BÖLÜM	43
2. SİYASET SOSYOLOJİSİ TEMEL YAKLAŞIMLAR	
YENİ TARTIŞMALAR	43
2.1. Toplumsal Hareketler	43
2.2. Kimlik ve Vatandaşlık	46
2.3. Siyasal Değişimler	49

2.4.Siyasal Toplumsallaşma.....	52
2.5.Siyaset ve Yurttaş Katılımı.....	54
2.6.Yurttaşlık ve Oy Verme Davranışı Arasındaki İlişki.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	62
3. TÜRKİYE’DE SEÇİM ARAŞTIRMALARI	62
3.1.Tek Partili Dönemde Seçimler	63
3.2.Türk Siyasi Kültürü ve Siyasi Partilerin Örgütsel Özellikleri.....	67
3.3.2017 Referandum Ankara ve İzmir Sonuçları	68
3.3.1 Ankara İl geneli Sonuçlar	71
3.3.1.1 Ankara İlçe Bazında Sonuçlar	72
3.3.2 İzmir İl Geneli Sonuçlar	74
3.3.2.1 İzmir İlçe Bazında Sonuçlar.....	75
3.4.İzmir ve Ankara Göç Olgusu	79
3.5.2107 Genel Referandum Sonuçları Ankara İzmir Karşılaştırması.....	80
3.5.1 Ankara ve İzmir İl Merkezleri ve İlçelerinin Evet – Hayır oranlarının Karşılaştırması	81
3.5.2 Ankara ve İzmir İli Referandum Sonuçlarının 2015 Yılı Genel Seçim Sonuçlarıyla Karşılaştırılıp Değerlendirilmesi	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	92
EK1: ORJİNALLİK RAPORU.....	102

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	:Yüzde Değeri
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL	: Olağanüstü Hal
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YY	: Yüz yıl

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: Tek Parti Dönemi Genel Milletvekili Seçimleri	66
Tablo 2: Ankara İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017	71
Tablo 3: Ankara İlçe Bazında Referandum Sonucu, 16.04.2017	72
Tablo 4: İzmir İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017	74
Tablo 5: İzmir İlçe Bazında Referandum Sonucu, 16.04.2017	75
Tablo 6: 2017 Genel Referandumda İzmir'in En Yüksek ve En Düşük Oranda Hayır Oyu Veren Üç İlçesinin 2015 Genel Seçim Sonucu.....	77
Tablo 7: Ankara ve İzmir İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017	81
Tablo 8: Ankara ve İzmir İl Geneli Genel Seçim Sonucu, 01 Kasım 2015.....	83

GİRİŞ

16 Nisan 2017’de Türkiye’de gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Referandumunu siyaset sosyolojisinin kapsamına dâhil edilebilecek birçok açıdan incelenmeye değer bir referandum olarak tarihteki yerini almıştır. Referandum ile Türkiye’nin yönetim sistemi değişmiş, parlamenter düzenden başkanlık sistemine geçilmiştir. Bu çalışma, bu önemli oylamada Ankara ve İzmir illerinde çıkan sonuçları ve seçmenin oy verme davranışını siyaset sosyolojisi yaklaşımları çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada Türkiye’nin iki büyük ili ele alınarak referandumun sonuçları üzerinden seçmen davranışındaki ve siyasi eğilimdeki benzerlik ve farklılıklar ile bu farklılıkların nedenleri tartışılmaktadır.

Siyaset sosyolojisinin II. Dünya Savaşı’ndan sonra sosyoloji içinde ayrı bir alt alan olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. 1950 ve 1960'lardaki çalışmalarının çoğu, sınıf, din, ırk/etnik köken veya eğitimin bireysel ve grup temelli siyasi davranış üzerindeki etkisine ilişkin mikro sorulara odaklanmıştır. 1970'lerden başlayarak siyaset sosyologlarının, devrimlerin kaynaklarını ve sonuçlarını anlamak gibi makro konulara giderek daha fazla yöneldikleri gözlemlenmektedir. Siyasal grupların ve siyasal kültürün, farklı toplulukların, insan hakları, eşitlik gibi evrensel değerlerin, ayrıca eşitsizlik, ayrımcılık gibi sosyal sorunlara neden olan kabul edilemez durumların tespit edilmesi, irdelenmesi, araştırılması ve özellikle yönetimlere yol göstermesi açısından siyaset sosyolojisi vazgeçilmez, temel bir bilim alanı olarak kabul görmektedir.

Türkiye’de siyaset araştırmalarının doğuşu ve gelişimi incelendiğinde; bu bilim dalının temellerinin Osmanlı’ya kadar uzandığı görülmektedir. Osmanlı’da Siyasetname, Nasihatü-l Mülük vb. gibi usul ve gereçler çerçevesinde karşımıza çıkan siyaset biliminin ağırlık noktası; devletin devamlılığını uzun süre sürdürmek istemesi, mevcut gücünü kaybetmek istememesi gibi konulardır(Usta, 2001, akt; Yıldız, 2017, s.429-432). Osmanlı’dan devralınan ve yukarıdan aşağı empoze edilen bir siyaset geleneğinin belirleyici olduğu cumhuriyet döneminde devletin topluma müdahalesi bir eğilim olarak sürmüştür. Topluma zaman zaman yapılan müdahaleler ise toplumda büyük infiallere sebep olmamış aksine bazı durumlar da söz konusu müdahaleler toplum tarafından talep edilmiş ya da destek görmüştür(Yıldız, 2017, 433-439).

Bu çalışmada 2017 referandumunu örneğinden hareketle, Türkiye özelinde, siyasetin sosyoloji ile ne derece etkileşim içinde olduğu, toplumun sosyolojik yapısının siyasi tercihlerde belirleyici unsurlardan biri olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin 2. ve 3. en büyük nüfusa sahip iki ili olan Ankara ve İzmir illerindeki sonuçlar incelendiğinde bu iki il arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada, 2017 referandumunda "Hayır" blokundan yana oy kullanan Ankara ve İzmir illeri arasındaki fark ve söz konusu farkın nedenleri mercek altına alınmaktadır. Çünkü Türkiye'de 2017 yılında yapılan referandum sonuçlarında Ankara ve İzmir illerinde (*Türkiye genelinden oldukça ayrışarak*) belirgin farklılıkların olduğu görülmüştür. Türkiye geneli %51,41 evet, %49,59 hayır. Görüldüğü üzere fark %2'nin de altındadır. Oysa ki, Ankara %51,2 hayır, İzmir %68,8 hayır demiştir. Her iki il arasında ki fark %17.6'dır. Bu fark Türkiye geneline bakınca kayda değer bir ayrışma göstermektedir. Her iki il de hayır yönünde tavır göstermiştir, ancak hayır oranları arasında büyük bir fark olması incelemeye değer bulunmuştur. Ayrıca Ankara Türkiye'nin ikinci büyük nüfusa sahip kenti ve başkentidir. Hızla büyüyen, özellikle başta Orta Anadolu'dan olmak üzere yoğun göç alan bir kenttir. Yine İzmir Türkiye'nin üçüncü büyük nüfusa sahip kenti olup, önemli sanayi, ihracat, ithalat, turizm, sahil kentidir. Türkiye'nin dışa açılan önemli bir kapısı görüntüsündedir. İlçelerinde ki tarımsal hayat Türkiye ortalamasının üstünde bir görünüm oluşturmaktadır. İzmir de Ankara gibi yoğun göç alan ve nüfusu hızla artan bir olup, göç daha çok Güney Doğu ve Doğu Anadolu'dan daha yoğun olmaktadır. Her iki kentin bu özellikleri ile birlikte referandumda hayır oyunun önemli oranda farklı çıkması incelemeye değer görülmüş ve bu farklılıktan ötürü çalışmada 2017 yılındaki referanduma odaklanılmıştır. İki ilin sosyolojik yapı ve kültürel değerlerinin farklı oluşu ve yakın geçmişteki genel seçimlerdeki siyasi tercihlerin değişiklik göstermiş olması siyaset sosyolojisi disiplini ile açıklanmıştır.

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmada, yukarıda ifade edilenler bağlamında, Türkiye'de 2017 yılında gerçekleştirilen referandum sonuçları; Ankara ve İzmir illeri özelinde, her iki ilin ve ilçelerinin karşılaştırılması, değerlendirilmesi ve yorumlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Ankara ve İzmir illerinin seçilmesinin nedeni, nüfus

olarak Türkiye'nin İstanbul'dan sonra gelen büyük nüfusa sahip illeri olması, nüfuslarının birbirine yakın olması, sosyo-kültürel yapılarının farklılık göstermesi, en yakın tarihteki genel seçimlerde siyasi tercihlerinin farklı olduğunun görülmesidir. Bu durumun 2017 referandumuna ne şekilde yansıdığına ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi: Bu çalışmada 2017 referandumunu örneğinden hareketle, Türkiye özelinde, siyasetin sosyoloji ile ne derece etkileşim içinde olduğu, toplumun sosyolojik yapısının siyasi tercihlerde belirleyici unsurlardan biri olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin 2. ve 3. en büyük nüfusa sahip iki ili olan Ankara ve İzmir illerindeki sosyolojik yapının farklılık gösterdiği, bu farklılığın ise seçim sonuçlarına yansıdığı ortaya konulmaktadır. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum, Türkiye'nin yönetim sisteminde bu güne kadar olanlardan oldukça farklı olarak büyük bir değişikliğin getirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle bu referandumun ve referandum da Ankara ve İzmir illerinin aldıkları tavrın ve farklılığın incelenmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Literatürde 2017 referandumunu özelinde, Ankara ve İzmir illerinin referandum sonuçlarını karşılaştırmalı olarak analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın Sorusu: Toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısındaki farklılıklar siyasi tercihlerinde belirleyici farklılıklar meydana getirir mi? Bu durum Ankara ve İzmir illerinde 2017 yılında yapılan Referandum sonuçlarında belirgin olarak görülmüş müdür?

Hipotez: Türkiye'de 2017 yılında yapılan referandum sonucu ile getirilen "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine" "hayır" diyen Ankara ve İzmir illerinde "hayır" deme oranları arasında belirgin farklılığın olduğu görülmüştür. Böyle bir durumdan hareketle çalışmada da "hayır" blokundan yana tercihini yapan iki ilin arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların nedenleri mercek altına alınmıştır.

Bu farklılığın ortaya çıkmasında her iki ilin sosyolojik yapı ve kültürel değerlerinin farklılığı ve yakın geçmişteki genel seçimlerdeki siyasi tercihlerin ve bu tercihlere göre referandumda hayır ya da evet yönünde açıkça tavır gösteren siyasi

partilere taraf olma durumu da her iki il arasında önemli bir fark olmasında etkili olmuştur.

Yöntem: Bu araştırmada konunun özellikleri dikkate alınarak literatür taraması, kütüphane araştırması ve istatistik bilgiler birlikte kullanılmıştır. Bunu sağlarken basılı bilimsel ve akademik yayınlardan ve internet web kaynaklarından da yararlanılmıştır. Öncelikle temel teorik veriler, konumuzla ilgili olan kuramlar ortaya konulmuştur. Daha sonra çalışmaya konu olan 2107 referandum İzmir ve Ankara genel sonuçlarının ve belirgin fark oluşturan bazı ilçeler bazında sonuçlarının karşılaştırılması ve değerlendirilmesi şeklinde çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çalışmanın bu bölümü kavramsal ve kuramsal çerçeveyi içermektedir. 2017 referandumunun sonuçlarını Ankara ve İzmir illeri özelinde ayrıntılı olarak incelemeyen önce, çeşitli kavramlara ve tanımlara yer verilecektir. Tezin bir sonraki bölümünde ise bu bölümde ortaya konan kavramsal çerçeveden hareketle 2017 yılında gerçekleşen ve Türkiye'nin yönetim sistemini değiştiren referandumun sonuçları siyaset sosyolojisi kuramlarından faydalanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye, yönetim sistemini bir referandum veya halk oylaması ile değiştirmiştir. Anayasal değişikliklerde sıklıkla başvurulan bu yöntem, halkın yönetime doğrudan katılarak iradesini ortaya koymasından dolayı kritik öneme sahiptir. Napoleon dönemi Fransa'sında da örneklerine çokça rastlanan bu yöntem, halk desteğine sahip güçlü liderlerin yönetim aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu başlık altında referandum ve plebisit yöntemlerinin tanımlarına yer verilmektedir.

Temel Kavramlar: “Gelişen ve değişen Dünya’da demokrasiye olan inanç arttıkça referandum daha çok tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir. Modern Dünya’da referandum ilk kez 18. yy’da ABD’de ortaya çıkmıştır ve o tarihten itibaren de giderek yaygınlaşmıştır” (Akça, 2019, s.1). Referandum kelimesi Latince kaynaklı olup; herhangi bir ülkedeki seçmenlerin ülkelerindeki yönetsel işleyiş, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini hayat vb. birçok alanda karar alabildiği oylama şeklidir. Bu oylama genellikle evet-hayır şeklinde olmaktadır. Anayasal bir engel olmadığı takdirde çok çeşitli konularda referandum yapılabilmektedir (Akça, 2019, s. 12-14). Türkiye’de bu çalışmamıza da konu olduğu üzere daha çok Anayasa değişikliği ya da kabulü alanında yapılmıştır. Çalışmamızla ilgili olan 16 Nisan 2017 referandumda dahil olmak üzere Cumhuriyet tarihimiz içinde 7 defa referandum yapılmıştır. 16 Nisan 2017 referandumu Anayasamızda değişikliği halkın evet-hayır oyuna 18 madde halinde sunulmuştur. Bu 18 madde kapsamında Anayasanın 69 maddesinde değişiklik önerisi vardır. Birçok sefer çeşitli maddelerinde değişiklik yapılan bu anayasanın ilk hali 1980 yılında yapılan askeri darbenin neticesinde yapılan 1982 Anayasasıdır. Darbe

koşullarının getirdiği olumsuz ortam nedeni ile çok yüksek bir oranda evet oyu ile kabul edilen 1982 Anayasası demokrasiye, cumhuriyete, beklentilere cevap veremediği için sık sık değişiklik yapılması gündeme gelmiş ve 20 kez değişikliğe uğramıştır. 16 Nisan 2017 referandumu diğerlerinden oldukça farklı bir değişiklik önerisi ile uygulanmıştır. Parlamenter sistemden vazgeçilip Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı verilen bir nevi başkanlık sistemi getirilmiştir. Hatta daha da farklı değerlendirmeler yapılmış, bu değişikliğin bir sistem değişikliği değil, rejim değişikliği olduğu yönünde görüş bildirenler olmuştur. 16 Nisan 2017 referandum oylaması ülke genelinde %51 evet %49 hayır oy oranları ile neticelenmiştir. Bu sonuç birbirine çok yakın değerler olup, önemli bir kutuplaşma göstergesini ifade etmektedir.

Plebisit de bir halk oylamasıdır. Ancak burada iktidarı elinde bulunduranlar farklı görüş ve oluşumlardan bilgi alışverişinde bulunmadan, herhangi bir tartışma ortamı oluşturmadan hazırladıkları anayasa taslağını, bir blok halinde ‘evet’ veya ‘hayır’ ile sonuçlanacak şekilde halkın oyuna başvururlar. (Teziç, 1986, s.252). Aslında ilk bakışta plebisit de, referandum da birer halkoylaması olmasına karşın, daha iyi anlaşılması için her ikisi arasında ki temel farkı belirtmek gerekir. Her ikisi arasında, kabul gören temel fark şudur: Referandumda işleyişte bir aksaklık, bir sorun olduğu kabul edilir ve bunun çözümü için hazırlanan metin halkın oyuna sunulur. Plebisitte ise oylanan bir metin değil aslında bir kişidir. Yine göz ardı edilemeyecek diğer bir fark da şudur ki; referandumda genel olarak demokratik bir yöntem uygulanmakta olup, halk sürecin tüm aşamalarında vardır, etkindir, konunun öznesindedir. Plebisitte ise anti demokratik bir işleyiş açıkça görülmektedir. Halk sürecin sadece son oylama aşamasında yer alır. Diğer hiçbir aşamasında söz alma, görüş sunma, karar verme durumunda değildir. İktidarın hazırladığı metin ne ise onu olduğu gibi oylar. Plebisitte anti-demokratik yönetim uygulayanların konularına meşru görünüm kazandırmak için işleme koydukları bir halkoylaması görüntüsü vardır. Esas anlamıyla demokratik olan referandumun kötüye kullanılması halinde kurnazlıkla plebisite dönüştürülmesi mümkündür (Gözler, 1988, s. 98-99).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda belirtildiği üzere TBMM’de Anayasa’yı değiştirme milletvekili çoğunluğu üçte ikidir. Eğer bu orana ulaşamamış ise beşte

üçlük bir çoğunluk ile karar halk oylamasına sunulabilir. Plebisit Türkiye’de yaygın kullanılan bir yöntem olmasa da referanduma liderlerin farklı dönemlerde ve farklı konularda başvurduğu görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere halkoylaması Napoleon döneminde, devrim Fransa’sında sıklıkla kullanıldığı için güçlü liderlik ve halkoylamaları Bonapartizm ile bağdaştırılmaktadır. Bu çerçevede bir sonraki başlıkta Bonapartizm kavramı tartışılacak, daha sonra kutuplaşma teorisi, merkez ve taşra ile sahiller ve iç bölgelerin siyasi ve toplumsal yapı bağlamında benzerlik ve farklılıkları Türkiye özelinde incelenecektir.

1. BONAPARTİZM VE KUTUPLAŞMA TEORİSİ

Sosyoloji, insanın sosyal hayatını bir bütün olarak inceleyen ve bir bütün olarak hayatın gerçeklerini ve yasalarını keşfetmeye çalışan temel sosyal bilim olarak açıklanmaktadır (Kieser, 1999, s.146-170). Siyaset bilimi ise bir bireyin tüm yaşamının bir parçası olan siyasal yaşamıyla ilgilenmektedir (Üste, 2007, s.201-220). Bu bağlamda, Mötgen vd. (2018) yaptıkları araştırmada sosyolojiyi, siyaset biliminin esas olarak devlet ve hükümetle ilgili olduğu toplum bilimi şeklinde tanımlamaktadır.

Sosyoloji ve siyaset biliminin ilişkisi Mitchell’in çalışmasında şu şekilde ifade edilmektedir: Sosyal kurumlar ve sosyal organizasyonlar devlet ve hükümet tarafından düzenlenmektedir. Sosyoloji, siyaset biliminin yardımıyla siyasi faaliyetlerin çeşitli yönlerini incelemekte ve uygulamaktadır. Devlet ise, yasaların yardımıyla toplumda değişiklikler meydana getirebilir, bu bağlamda her iki bilim dalının da karşılıklı etkileşim hâlinde oldukları gözlemlenmektedir (Mitchell, 1967, s.8-37). Bir diğer araştırmada ise, siyaset bilimi ve sosyoloji arasındaki ilişki, birbirine bağlı iki ayrı disiplin olarak ifade edilmiştir. Aynı araştırmada sosyolojinin, halkın siyasi hayatı olan siyaset bilimine malzeme sağladığı da ifade edilmiştir (Kiser, 1999, s.146-170).

Siyaset bilimi, insan toplumunun örgütlenmesi ve yönetimi ilkeleriyle ilgilenen bir sosyoloji dalı olarak tanımlanmaktadır (Davenport, 2005, s.76). Bu bağlamda siyaset biliminin konusunun sosyoloji alanına da girdiği yorumunu yapmak mümkündür.

Siyasal faaliyetler insanın sosyal hayatını etkilemekte ve ondan etkilenmektedir. Siyaset biliminin mevcut toplumsal sorunları sosyoloji aracılığıyla incelediği bilinmektedir (Sartori, 1969, s.195-214). Sosyoloji ise, siyaset bilimi yardımıyla çeşitli siyasi kurumları, dernekleri ve örgütleri incelemektedir (Davenport, 2005, s.76).

Yukarıda açıklanan kapsamda sosyoloji ve siyaset biliminin birbirine bağlı farklı bilim dalları olduğu yorumu yapılabilir. Her iki disiplinin de birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı olduğu açıktır. Sosyolojik arka plan olmadan siyaset bilimi çalışması yapmanın eksik olacağı düşüncesi de buradan doğmaktadır. Açıklanan duruma paralel olarak sosyolojinin de vardığı sonuç için siyaset bilimine bağlı olduğu bir gerçektir. Toplumun siyasi yaşamının özel olarak incelenmesinin, toplumun bir bütün olarak tam olarak incelenmesi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, Türkiye’de yapılan 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu incelendiği için, siyaset sosyolojisinin alanına denk düşen tüm teorik yaklaşımlardan ziyade konuyla doğrudan ilgili olduğu düşünülen kavramların, Bonapartizm ve Kutuplaşma Teorisinin mercek altına alınmasıyla yetinilecektir.

1.1. Bonapartizm

Bonapartizm, merkezinde bürokratik ve askeri güç bulunan, merkezî, devletin tüm aygıtlarına ve halkın her tabakasına yön verecek kudrete sahip bir devlet sistemidir. Gücünü silahlı kuvvetlerinden ve bürokrasiden alan bu aygıtın tepesinde bir diktatör bulunmaktadır. Adını Napolyon’dan almıştır ve onun yönetim biçiminden türemiştir. Bonapartizm ilkesini benimsemiş devlet sermaye sınıfının yönetimi şekillendirmesine izin vermediği gibi proleter hareketlerin de önüne geçmektedir. Kısacası Bonapartizm devletin sınıfların üzerinde bir güç olarak yükseldiği bir sistemdir (Dönmez ve Öztürk, 2018, s.202).

Feodalizmin yıkılışından Sanayi Devriminin sebep olduğu toplumsal dönüşümlere kadar geçen sürede merkezî devlet her sınıf için bir ihtiyaç hâlini almıştır.

İktidarın kendisine meşru zemin hazırlayan kitlelerin üzerinden yükselmesini sağlayan da tarih boyunca bu ihtiyaç olmuştur.

Ortaçağa egemen olmuş Feodalizmin en önemli unsurlarından bir tanesi güçlü bir otoriteye ihtiyaç duymamasıdır. Toprağa bağlı parçalara ayrılmış bir egemenlik söz konusu olduğu için Feodal sistem belli bir düzen ve birlik oluşturmuş devlet aygıtını üretememiştir. Feodalizm durağan, içinde çok az değişken unsur bulunduran, geleneksel hâle gelmiş bir mekanizmadır (Aydemir ve Genç, 2011, s.227). Feodalizm sonrası dünya eski gelenekten sıyrılmaya eğilimi göstermiştir. Coğrafi keşifler, ticaretin canlanması, paranın topraktan daha değerli hâle gelmesi, bankacılık sisteminin gelişmesi yenedünyayı farklı bir yola sokmuştur. Feodalizmin tutucu, katı kurallarla bezeli, hareketsiz sistemine karşılık bu dünya hareketli, keşfetmeye ve öğrenmeye daha meraklı, ilerlemeye istekli bir yapıdadır. Keşfetmenin, ilerlemenin ve zenginleşmenin ana unsurları olduğu dünya Sanayi Devrimi ile birlikte beklenen büyük adımı atmıştır.

Sanayi Devrimi kıpırdamaya başlayan dünya düzenine büyük bir hareketlilik getirmiş, toplumsal değişimlere sebebiyet vermiştir. Yeni bir işçi sınıfı ortaya çıkmış, yükselmekte olan burjuvazi ilerleyişini hızlandırmış, köyden kente göç ivme kazanmış, nüfus artışında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Arslan, 2018, s.149). Bu hızlanma sonucunda tüm bunları denetleyen ve faaliyetleri kontrol eden merkezî bir otorite ihtiyacı doğmuştur.

Çeşitlenen sınıflar, gittikçe genişleyen işçi ve köylü kitlesi, buna karşılık hiç durmadan ilerleyen sanayici sınıf, ticaret ve ticarete güvenlik sorunu, uluslararası ticarete yaşanan otorite boşluğu, artık denetlenmesi gereken bankacılık faaliyetleri yeni model bir devlet ihtiyacı yaratmıştır. Ticari faaliyetleri kısıtlayan, muhafazakâr, gelişmekten ziyade güvenliğini korumayı amaç edinmiş geleneksel tutum yeni dünyanın ihtiyaçlarına karşılık verememektedir. İlerlemenin önünü tıkamayan, ticareti ve sanayiye destekleyen bunlara karşılık ülkede güvenliği sağlayabilen yeni bir devlet profiline ihtiyaç duyulmaktadır (Aydın, 2018, s.234).

Yükselen yeni burjuva sınıfı merkezileşmiş devlet aygıtını varlıklarını güvence altına almak, kendi varlığı ve gelişimine karşı çıkan hareketleri engellemek ve bazı imtiyazlar kazanmak için istemektedir. Suyun öteki tarafında bulunan işçiler ise devlet aygıtını kendisine yapılan haksızlıkları önlemek için istemektedir.

Söz konusu isteklerin bir sonucu olarak gittikçe güçlenen ve merkezîyetçi bir hâl alan devlet aygıtı bir noktadan sonra kendisini iktidara taşıyan unsurların üzerine çıkmaktadır. Sınıfların merkezîyetçi devlet talebi bu yükselişi meşru bir zemine oturtmaktadır. Burjuvazinin güçlenen devlete destek vermesinin sebebi kendi çıkar faaliyetlerinin bir otorite tarafından himaye altına alınması ve sahip olduğu gücü korumak için yeterli donanıma ulaşmasıdır. Bu şekilde güçlü bir görünüm kazanan devlet, işçi ve köylüler için sorunlarına çare olacak kurtarıcı olarak görülmektedir. Her kesimden destek alan devlet aygıtı bir noktadan sonra tüm sınıflar tarafından adeta kabul gören ve beklentilerine cevap verecek en önemli yapı haline gelmektedir. Burjuvazi, işçi ve diğer sınıfların devletin yönetiminde çok da etkili olmadıkları bir yapı oluşmuştur. Dünyanın Napoleon Bonapart ile tanıdığı bu yeni sistem sınıflar üstü bir devlet profili çizmekte ve bu nedenle güçlü bir otorite ile varlığını sürdürme ve kabul edilme başarısını göstermektedir.

Karl Marx, Louis Bonaparte'ın da bu sistemi devam ettirdiğini iddia etmiştir. Marx'a göre merkezîyetçi devletin yükselmesine katkıda bulunan burjuvazidir ve bunu proleter hareketi engellemek adına yapmıştır. Ardından büyüyen ve yalnızlaşan devlet toplumdan uzaklaştıkça kendi sonunu hazırlamıştır.

“Fransız burjuvazisi çalışan proletaryanın egemenliğine karşı şahlandı ve lümpen proletaryayı iktidara getirdi, başında 10 Aralık Cemiyeti reisiyle. Burjuvazi Fransa'yı kızıl anarşinin müstakbel dehşeti karşısında soluk kesen bir korkuyla rehin tuttu; Bonaparte, Ulusal Muhafız'ı dağıttı; kendi ulusal muhafızı dağılmış oldu. Sıkıyönetim ilan etti; sıkıyönetim kendi üzerindedir. Halk eğitimini papazlara tabi kıldı; papazlar onu kendi eğitimlerine tabi kıldılar.” (Marx, 2010, s.156).

Merkezî devletin sermaye sahipleri ile işbirliği yaparak tahsis edilmesinin bu örneği pek çok kez tekrarlanmıştır. 1933 yılında Almanya’da otoriter rejimin tahsisinde Alman sanayiciler kilit rol oynamıştır. Mevcut ideolojinin iktidara taşınmasının ardından kendilerine vadedilen kolaylıklar sağlanmıştır. Ucuz iş gücü imkânı yakalamışlar, toplama kamplarındaki esirleri çok düşük bir ücrette kiralayabilmişler hatta bu kamplara fabrika kurup buradaki köle emeğinden faydalanmışlardır (Vuillard, 2019, s.21,22).

Siyasi belirsizlik ve ekonomik sorunların arasından beliren istikrarlı ve merkezî devlet isteği Türkiye’nin 2001 krizinden sonra daha çok arzu edilir hale gelmiştir. Bu beklenti birçok kesimden olduğu gibi, beklentilere olumlu karşılık vereceği izlenimi veren ve bu vaatlerle iktidar olan yeni partinin iktidara gelmesini TÜSİAD’da sevinçle karşılamış, partiye olan açık desteğini ifade etmiştir. (<https://hurriyet.com.tr>).

İktidara geldiği günden beri büyük ölçüde yapısını koruyan iktidar, istikrara olumsuz katkı sağladığını düşündüğü parlamenter sistemin değiştirilmesi gerektiğini öngörmüş ve 2017 yılında yapılan referandum ile parlamenter sistem yerine bir nevi başkanlık sistemi denilebilecek cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini getirmiştir. Bu yeni sistem sorunlara çözüm olacak diyen önemli bir kitle olmasına karşın, tersini düşünen, demokrasinin, güçler ayrılığının zarar gördüğünü ve meclisin eski gücünü kaybettiğini iddia eden yine önemli oranda bir kitle de mevcuttur.

Devletin gittikçe güçlenerek sınıfların üzerine çıkması yani Bonapartizm tarihin belli dönemlerinde farklı ülkelerde kendini göstererek güncelliğini korumaktadır. Bugün Türkiye’nin çizgisi de Bonapartizm çizgisiyle benzerlik gösterdiği fikrini ortaya atanlar hiç de az değildir. Devletin tüm sınıfların üzerine çıkarak, toplumdaki giderek uzaklaştığı düşüncesi dile gelmektedir. Demokratik yollarla başa gelen iktidarın kendisini iktidara taşıyanların omuzlarına basarak nasıl yükseldiğinin en iyi örneklerinden birisi Louis Bonaparte’ın cumhurbaşkanlığından imparatorluğa uzanan serüvenidir. Bu serüvene detaylı şekilde bakmak, burada genel hatlarıyla sunulmaya çalışılan Bonapartizm’in ortaya çıkış aşamalarının ve ortaya çıktıktan sonraki durumun bir izleğini sunmak açısından yerinde olacaktır.

1.1.1. Louis Bonparte'in 18 Brumaire'i

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ve çok kısa sürede tüm dünyanın dönüşümüne yol açan Sanayi Devrimi on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın pek çok dinamiğini hızlı biçimde değiştirmiştir. Bu hızlı değişimin krizi, tüm kıtada etkisini gösteren 1848 ayaklanmalarında belirginleşmiştir. 1848 ayaklanmasından önce genel duruma kısaca bakmak gerekmektedir.

Sanayi Devrimi ile birlikte seri üretime geçilmesi zanaatçılara olan ihtiyacı yok etmiştir. Gelirlerini daha da arttırmak isteyen yeni burjuva sınıfı toprak satın almaya başlamış, toprağa bağlı geniş halk kitlesini açlığa mahkûm etmiştir. Üretimin hızlanmasıyla değerini yitiren zanaatçılar ile toprağından atılan geniş halk kitleleri şehirlere göç etmeye başlamış ve fabrikalarda çalışmaya mecbur kalmışlardır. Şehirlerde sayısı giderek artan işçi ve köylü sınıfı ağır koşullar altında çalışmaya zorlanmaktadır. Çok uzun süren çalışma saatlerine mecbur bırakılan işçiler buna karşın artan zenginlikten payını alamamaktadır. Diğer yandan çalışan sınıfın şehirdeki durumu da çok kötüdür.

İşçilerin şehirdeki durumunu 1837 yılında Manchester'ı gezen önemli iktisatçı Nassau Senior şöyle anlatmaktadır:

“Bu şehirler –çünkü büyüklükleri ve nüfusların kalabalığı bakımından şehirdirler– spekülâtör müteahhidin azami ve kolay kazancından başka hiçbir şey göz önüne alınmaksızın yapılmışlardır... Bir yerde koca bir sokak bir hendek boyunca ilerliyor çünkü böylece kazma masrafına girmeden bodrum yapılabilmiş –bodrumlar da eşya koymak için değil, insanların oturacağı ev olarak yapılmış. Bu sokaktaki tek bir ev koleradan kurtulmadı. Genel olarak varoşun sokaklarına taş döşenmemiştir, orta yerde bir hendek veya gübre yığını vardır; evler sırt sırta yapılmıştır, havalandırma ve kanalizasyon yoktur ve bütün bir aile bir bodrum ya da tavan arasının bir köşesine tıklar.” (Huberman, 2019, s.237).

İşçiler ve köylüler yukarıda çerçevesi çizilen kötü koşulların daha da iyileştirilmesi ve kendilerinin siyasal arenada temsil edilmesi için ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar Avrupa'nın pek çok bölgesine sıçramıştır. Fransa bu isyan dalgasının en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir. Bu isyanların ardından ayaklanmaların sonucunda 1848 yılında 2. Cumhuriyet dönemi başlamış ve Louis Bonaparte cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak bu cumhuriyet dört yıl sürmüştür ve Louis Bonaparte bir hükümet darbesiyle imparatorluğunu ilan etmiştir.

Fransa'nın 1848 yılında verdiği sınav parlamenter cumhuriyet sisteminin dinamiklerini öğrenmek adına güzel bir örnek teşkil ettiği gibi devlet kurumunun sınıflar arası mücadeleye karşı tutumunu da gözler önüne sermektedir. Fransa'nın ikinci cumhuriyet deneyimi ve sonrası yaşananlar günümüzde yaşanan siyasal olaylara benzerliği ile dikkat çekmektedir. Böylece tarihin sıra dışı olayların yanında farklı uluslarda farklı kimliklerde tekerrürlerden de oluştuğu görülmektedir. Louis Bonaparte'ın cumhurbaşkanlığı seçilmesinden tüm yetkileri elinde bulundurarak kendini imparator ilan etmesine kadar geçen süreç, üzerinden yıllar geçse bile bazı işleyişleri göstermek adına tazeliğini korumaktadır.

1848 Fransız devriminin en tutarlı eleştirisi Karl Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* kitabında yer almaktadır. Karl Marx, Fransa'daki cumhuriyet devriminin başarısızlığa mahkûm olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu tamamlanmamış bir devrim hareketidir ve yükselen yeni sermaye sınıfının toplumu meşru yollarla sömürme aracıdır. Marx bu incelemesinde parlamenter cumhuriyet sisteminin perde arkasındaki çıkar gruplarını ve bu grupların çatışmasını anlatır. Başrolde Louis Bonaparte ve Karl Marx'ın “düzen partisi” olarak tanımladığı parlamentodaki gruplar vardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte köyden kente göç eden işçi ve köylülerin sayısı hakları göz ardı edilemeyecek kadar artmıştır. Bunların karşısında, yükselen yeni burjuvazi bulunmaktadır. Farklı sınıfların ortaya çıkması ve çeşitlenmesi güçlü bir denetim mekanizması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimi ile feodalitenin statik düzeni de yıkılmıştır. Sınıflar arası farklılığın daha görünür olduğu,

çeşitliliğin arttığı bu yeni sistem giderek genişleyen temellerin üzerine bina edilmiştir. Üretim fazlalığının, ithalatın, ihracatın, bankaların, fabrikaların, iş bölümünün ve sınıfların başrolde olduğu bu sistem etki alanını giderek genişletirken tüm bunları denetleyecek merkezî bir aygıtı ihtiyaç duyulmaktadır. Merkezî ve güçlü bir devlet mekanizması arayışı işte bu ihtiyaçtan türemiştir.

Karl Marx'a göre dönemin güçlü ve merkezî devlet talebi sömürenlerin sömürü sistemini daha meşru bir zeminde devam ettirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu merkezileşme burjuva sınıfının proletarya ile mücadelesi için bir gerekliliktir. Karl Marx'a göre Fransa'daki devrim de bundan öteye gidememiştir. Ona göre toplumun kabulü olarak kendisine meşru bir yer edinen modern devlet hâkim sınıfın sömürü aygıtıdır. Bu nedenle onların çıkarlarına göre hareket etmek zorundadır ve bu bir çelişki meydana getirmektedir. Meşruiyetini toplumsal kabulden alan modern devlet belli başlı çıkar gruplarının menfaatlerini gerçekleştirmek zorunda kaldığı için giderek toplumdan uzaklaşmaktadır. Daha özerk bir hâle gelen devlet, böylece toplum üzerindeki hâkimiyetini ve otoritesini güçlendirmektedir. Fransa'da 1848 yılında gerçekleşen devrimin odak noktasında da bu istek vardır. Yıllar süren karmaşanın ve ekonomik belirsizliğin ardından Paris sokaklarında "düzen" isteği hâkimdir. Bu istek Fransa'da 2. cumhuriyetin kurulmasını sağlamıştır. Karl Marx 1789'u hatırlatan bu geriye dönüşün yanlış olduğunu düşünmektedir. Ona göre devrim eski kalıntıların üzerine inşa edilmemelidir:

"19. yüzyılın sosyal devriminin şiiri geçmişten beslenemez, onun hayat pınarı gelecektir. Tüm batıl inançları süpürmeden, kendi başlangıcını yapamaz. Eski devrimler, kendi içeriklerini bulandırmak için dünya-tarihsel hatırlatmalara ihtiyaç duyuyorlardı. 19. yüzyılın devrimi ölümlerin kendi ölümlerini kaldırmasına izin vermelidir ki kendi öz içeriğine vasil olabilsin." (Marx, 2010, s.34).

Burjuva devriminin karakteristik özelliklerinden birisi eski ihtişamın duygusal ifadesini oluşturması ve hamasete başvurusuydu. Marx'a göre Fransa'da tam olarak bu yaşanmıştı.

“Kendilerini bir şeyleri altüst etmekle, şimdiye dek hiç olmamışı var etmekle uğraşıyor göründükleri esnada, tam da böyle devrimci kriz dönemlerinde, endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır, onların adlarına, sloganlarına, kıyafetlerine sarılır, dünya tarihinin yeni sahnesinde bu eskilerde hürmet edilen kılıklara bürünür ve bu ödünç dille oynamaya çalışır... 1848 devrimi de kâh 1789’un kâh 1793-1795’in devrimci geleneğinin komik bir parodisinin yapmaktan ötesini becerememişti.” (Marx, 2010, s.30).

Marx’a göre sınıf farklılığının derinleşmesi ve çeşitlenmesiyle ortaya çıkan kriz reçetesini gittikçe merkezî bir devlette bulacak, bu devlet çıkar gruplarının menfaatlerine göre işleyen bir yapıya dönüşecek ve sonunda özerk bir hâle gelecektir. Fransa’nın 1848 yılında yaşadığı senaryonun benzerini Türkiye’nin yakın tarihinde görmek mümkündür. Yıllar süren koalisyon hükümetlerinin ve ekonomik belirsizliğin ifadesi “düzenli yeni bir Türkiye” sloganında hayat bulmuştur. “İstikrarın” sağlandığı, adaletin tüm sınıflar için sağlanacağı bu yeni dönemin başlangıcında halk kitleleri verdikleri güvenoyu ile “eskiyi” bertaraf ettiklerine inanmışlardır. Ancak Türkiye’de başlayan yeni dönemin beklentilere yeterince cevap veremediği eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bununla birlikte yeni döneme geçeli henüz erken olduğu olumlu neticelerin alınması için zamana ihtiyaç olduğu fikrini de ileri sürenler hiç de az değildir. 1848 Fransa devriminde olduğu gibi hamasetle olan bağını giderek pekiştiren bir devlet aygıtı meydana getirmiştir demek tartışmaya açık bir durumdur.

Karl Marx’a göre 1848 devriminin ardından Fransa’da parlamenter sistemin içinde iki farklı fraksiyon bulunmaktaydı: Orleanscılar ve Lejitimistler. Bu iki burjuva sınıfı cumhuriyeti kendi menfaatlerine uyan yasaları yasal hâle getirmek için kullanmaya başlamışlardır. Marx’a göre kurulan parlamenter sistem burjuva fraksiyonlarını halka karşı koruma amacı taşımaktaydı. Devletin hemen her kolunu eline almış burjuva grupların çıkar amacıyla birleşebilmesi ve olası devrimci isyanlara karşı koyabilmesi için parlamenter sisteme ihtiyaç duyulmuştu.

“Müttefik kralcılar karşılıklı entrikalarını basında, Ems'te, Clarmeont'ta parlamento dışında sürdürdüler. Kulis gerisinde eski Orleanscı ve Lejitimist uşak üniformalarını yeniden kuşanıp kamusal sahnede farfaralı devletlû işlerinde, parlamentodaki büyük parti olarak bağlı oldukları hanedanları temennalarla başlarından savdılar ve monarşinin restorasyonunu ad infinitum –sonsuz- havale ettiler. Esas işlerini düzen partisi olarak gördüler, yani politik değil toplumsal bir ad altında; maceraperest prenseslerin şövalyesi olarak değil cumhuriyetçilere karşı kralcı olarak değil diğer sınıflara karşı burjuva sınıfı olarak.” (Marx, 2010, s.70).

Parlamente sistemin siyasal söylemden toplumsal söyleme geçiş aşaması yeni sistemin politik arenadan öte toplumsal dönüşümüne işaret etmektedir. İstikrarın korunması ve ekonominin düzeltilmesi umudu ile gelen yeni yönetim sistemini destekleyen çeşitli kesimlerin ve sermaye sınıfının politik söylemini daha geniş kitlelere yayarak destek olan kitlelerin daha da genişlemesi çabası yeni sistemin benimsenmesi için öncelikli vazifeleri içinde görmeye başlamaktadır. Bu açıdan politik söylemler ve gündem çok önemli bir hal almaktadır. Güçlü ve istikrarlı devletin kendi refahları ve mutlulukları için gerekli olduğuna daha önceden ikna olmuş halk kitleleri devletin giderek güç kazanmasını büyük bir sevinçle karşılamaktadır. Geniş kitlelerin, ekonomik zorluk ve belirsizliğin, işsizliğin yoğun yaşandığı zamanlarda güçlü devlet anlayışına sığınmaktan başka çaresi yoktur. Halk kitleleri devletin giderek güç kazanmasının kendilerine olumlu yansıtacağı düşüncesindedir. Bu gücün halkın istekleri doğrultusunda kullanılıp, sorunlarına çözüm üretileceği yönünde kuvvetli inanca sahiptir. Şayet devlet toplumdan uzaklaşırsa onunla arasındaki köprüyü oluşturan demokratik ve özgürlükçü söylemlerin yerini kolluk kuvvetlerine bırakma sakıncası da mevcuttur.

Halktan kopmaya başlayan devletlerin sermaye sınıfı ile olan ilişkisi devam etmektedir. Bu ilişki sadece maddi çıkara dayanan soğuk bir ilişkidir. Sermaye sınıfının desteğinde ki devletler varlıklarını daha güçlü sürdürebilmeleri için halktan kopmadan halka hizmet için var olduklarını göstermek zorundadırlar. Sadece sermaye sınıfının

desteği uzun vadeli ve yeterli olmayacaktır. Çünkü ekonomik ve sosyal zorlukları içinde olan geniş kitlelerin uzun zaman dayanma gücü taşımaları az bir ihtimaldir. Bu durum istenmeyen birtakım karşı çıkmalara ve olaylara götüren bir süreç olabilmektedir. Marx'a göre bu burjuvazinin en büyük korkusudur ve devrimci bir isyanla sahip olduklarını yitirmek yerine devlet için kârdan feragat etmeyi, istemeye istemeye bu aygıtı sarılmayı kendilerine reva görmektedir. Sermaye sınıfı ile devlet çıkar ilişkisi içinde olduklarından bu ilişki bazen tehdide bazen danışıklı dövüŖe dönüşebilmektedir. Parlamenter sistemin ve devlet aygıtının birincil amacı Karl Marx'a göre devrimci proleter hareketin her yerde engellenmesidir. Böyle bir amaç etrafında iş birliği sağlandığı için çıkar ilişkisi bir şekilde, gerekirse tavizler vererek devam etmektedir. Türkiye'de de çoğu zaman gündeme gelen özelleştirme gibi durumlar devlet ile çıkar gruplarının ilişkisinin halkta olumsuz yansımaları olmaktadır. Bu ve benzeri devlet sermaye, çıkar grupları ilişkisi sık sık yoğun tartışmalara sebep olmaktadır. Örneğin çeşitli zamanlarda yapılan ihalelerin belirli şirketlere verilmesi izlenimi yayılmakta ve kamuoyunda tartışmalara sebep olmaktadır. (<https://www.cumhuriyet.com.tr>) (<https://tr.boell.org>) (<https://www.hurriyet.com.tr>) Gelişimi Türkiye'dekine benzeyen 1848 Fransız Devrimi'nde de buna benzer şeyler yaşanmıştır.

“Louis Bonaparte meclisten üç milyonluk bir ödenek talebinde bulundu... Basbayağı Ŗantajdı yaptığı. Ulusal Meclis halk egemenliğine onun yardımıyla ve onun bilgisi dâhilinde tecavüz etmişti. Ŗayet elini kesesine atmaz, yıllık üç milyona suskunluğunu satın almazsa meclisin cürmünü halk mahkemesine ihbar edeceği tehdidinde bulundu.” (Marx, 2010, s.101).

Halkın içindeyken devletin giderek güç kazanmasını gururla izleyen kitleler bu gücün onu kendisinden koparma aşamasına geldiğinde durumu değiştirmek istemişlerdir. Türkiye'nin yakın tarihinde bu değişim isteği 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde ifadesini bulmaktadır. Halkın ilk itirazını sembolize eden bu seçimin ardından muhalefet hükümet kuramamış ve seçim Kasım ayında tekrarlanmıştır. Halkın mevcut hükümete itirazı ve uyarısı şeklinde algılanan bu durum iktidar içinde yeni ve farklı yaklaşımlar içinde olması gerektiği düşünceğini oluşturmuştur. En etkili çözüm

için mevcut parti parlamenter sistem yerine başkanlık sistemine geçişin yollarını aramaya başlamış 2017 referandumuna giden süreç hızlanmıştır (<https://tr.wikipedia.org>).

2017’de parlamenter sistemin kaldırılıp yerine başkanlık sisteminin getirilmesini sağlayacak referandumla bu şartlar altında girilirken mevcut iktidar partisi istediğini almayı başarmış ve parlamenter sistem yerini başkanlık sistemine bırakmıştır. Bütün bu olanlar ortaya sadece güçlü, otoritesi halkın hemen her tabanında hissedilen yeni ve farklı bir başkanlık sistemini ortaya çıkarmamıştır. Bu yeni sistem ile yeni ve daha güçlü bir sermaye sınıfı oluşmuştur. Sistemi savunanlar bu yeni ve güçlü sermaye sınıfının devlet ve halk için avantaj olduğunu, geniş kapasiteli yatırımların ve hizmetlerin yaygın ve kalıcı olarak işlerlik kazanacağını ileri sürmektedirler. Bu sermaye sınıfını ülkeye hâkim gibi gösterenler olsa da tamamen hâkim olması söz konusu değildir ve devlet aygıtından tamamen bağımsız da değildir. Türkiye’nin bu yeni düzeni için Bonapartizm ilkeleriyle örtüşmektedir fikri son zamanlarda oldukça fazla taraftar bulmaktadır. Bonapartizm’i açıklayan ve sonuçlarını gösteren en güzel örnek yine 1848 yılında Fransa’nın yaşadığı deneyimlerdir.

Gittikçe güçlenen ve sonunda imparatorluğunu ilan eden Louis Bonaparte’ın ülkeyi sürüklediği kaotik durumun izleri Bonapartizm ilkelerinde görülür. Karl Marx eserinde Louis Bonaparte’ın yükselişi ve halkın durumunu Bonapartizm analizi ile açıklamaktadır. Eserinde Bonapartist yaklaşımın Fransız halkına dikte edilen üç ana unsurundan söz etmektedir. Bunlardan birincisi Napoleoncu toprak reformudur. Marx’a göre Napoleon’un toprak reformuyla birlikte köylüler küçük mülk sahiplerine dönüştürülmüş ama bu onların sonunu getirmiştir.

“Birinci devrimin yarı serf köylüleri özgür küçük mülk sahiplerine dönüştürmesinin ardından, Napoleon, onların Fransa toprağının hisselerine henüz düşmüş parçasını rahatça sömürmelerini ve gençlik tutkusuyla mülkiyetin zevkini çıkarmalarını sağlayacak koşulları tahkim ederek düzenlemişti. Fakat şimdi Fransız köylüsünü batıran kendi parselidir, arazinin ve toprağın bölünmesidir. Napoleon’un Fransa’da pekiştirdiği mülkiyet biçimidir. Fransız feodal köylüsünü küçük çiftçi, Napoleon’u

imparator yapan maddi koşullardı. Kaçınılmaz sonucun doğması için iki kuşak geçmesi yetmişti: Tarımın hızla kötüleşmesi, tarımda büyük borçlanma, 19. Yüzyıl başlarında Fransız kır ahalisinin özgürleşmesinin ve zenginleşmesinin koşulu olan ‘Napoleoncu’ mülkiyet biçimi, bu yüzyılın akışı içinde onun köleliğinin ve yoksulluğunun yasasına dönüşmüştür.” (Marx, 2010, s.165).

Herhangi bir sınıfın tam olarak egemenlik kurmadığı, devletin piramidin en tepesinde olduğu Bonapartist sistemde asıl amaç iktidarı elde bulundurmaktır. Halkın ve sermaye sınıfının desteğiyle büyüyen devlet sahip olduğu zenginliklerle gücünü giderek arttırmıştır ve bu güç onu iktidara taşıyanları da aşar hâle gelmiştir. Sermaye sınıfı olası bir devrimci isyana sebep olmamak için ona istemeyerek sarılmak, çıkar anlaşmaları yapmak hatta bazı zamanlarda kârından feragat etmek zorunda kalmaktadır. Buna karşın halk devlete karşı koyacak gücü çoktan kaybetmiştir. Aşama aşama gerçekleşen bu güç kaybının en önemli sebeplerinden birisi Marx’a göre Napoleoncu toprak reformudur. Her şey toprağa bağlı serflerin küçük mülkiyet sahibi olmalarıyla başlamıştır ve bu durum çok geniş köylü kitlesini gittikçe zarar eden ve batmaya mahkûm bir sistemin ana unsurları hâline getirmiştir. Gücü elinde bulunduran devlet artık tamamen kendi vereceğe kararlara bağlı olan halk kitlelerine kendisini bir kurtuluş olarak sunmaktadır. Daha düzgün bir ifade ile kitlelerin devletin kendisine merhamet etmesinden başka gideceği bir yol kalmamıştır. Piramidin en tepesine çıkana kadar geçen sürede tüm devrimci unsurlar sermaye sınıfı ve devlet işbirliği ile yok edilmiştir. Türkiye’nin yakın tarihinde benzer bir örneğin, sendikaların tasfiye edilmesi ile oluştuğu iddia edilmektedir (<https://www.haberturk.com>) (<https://t24.com.tr>).

Bonapartist sistemde giderek büyüyen devlet aygıtı tüm yükünü çalışan sınıfın omzuna yüklemektedir. Vergi, devletin hemen her yerde hâkimiyetini güçlendiren ve hemen her yerde denetim sağladığı bir mekanizma hâlini almaktadır. Bu vergilendirme Karl Marx’a göre giderek büyüyen bir işsizler ve borçlular ordusu yaratmaktadır.

“Sermayenin ona musallat ettiği ipoteğin yanında küçük arazi vergi yükü altında ezilir. Vergi, bürokrasinin, ordunun, papazların ve sarayların,

kısacası tüm yürütme gücü aygıtının yaşam kaynağıdır. Güçlü hükümet ağır vergi demektir. Küçük toprak mülkiyeti doğası itibarıyla her şeye kadir ve kalabalık bürokrasiye uygundur. Ülkenin tüm yüzeyinde kişileri ve ilişkileri aynı düzeye getirir. Böylece en üstteki bir merkezin bu tek biçimli kütlenin her noktasına etki edebilmesine imkân tanır. Halk kitlesi ile devlet gücü arasındaki aristokrasinin ara basamaklarını ortadan kaldırır. Böylece her yönden bu devlet gücünün doğrudan müdahalesine ve onun dolaysız organlarının işe karışmasına yol açar. Nihayet, ne kırdı ne de şehirde iş bulabilen, bu nedenle devlet dairelerinden bir tür namuslu sadakaya el uzatan ve devlet dairelerinin kurulmasını teşvik eden bir işsiz nüfusu fazlası yaratır.” (Marx, 2010, s.167).

Türkiye’de de son yirmi yılda devlete olan toplam borç 6.7 milyar liradan 874 milyar liraya yükselmiştir (<https://medyascope.tv>).Devlete borçlu sayısı arttıkça devlet aygıtı varlığını güçlendirmekte, bu güç kontrolsüz büyümeyi arttırmaktadır. Bu da kaosun belli kriz anlarında ortaya çıkan bir durum olmaktan ziyade onu günlük hayatın olağan akışı hüviyetine sokmaktadır. Kaos devam ettikçe devlet toplumdan uzaklaşmakta, devlet toplumdan uzaklaştıkça kaos artmaktadır.

Karl Marx’a göre Bonapartist ilkelerin uygulanmasında ikinci önemli adım dinin hükmetme aracı olarak yeniden tanımlanmasıdır. Devlet dinine bağlı olan işçi ve köylü sınıfı ile yeni bir iletişim modeli tahsis etmeye çalışmaktadır. Yolun sonunda işçi ve köylünün zararlı çıkacağı bir ilişkinin acı tadı dinî soslarla giderilmektedir. Otoriter devlet kendisinin meydana getirdiği adaletsizliğe çözüm olarak tamamen duygusal temellerde inşa edilmiş bazı inançları dindar halka bir reçete olarak sunmaktadır. Böylece sebep olduğu adaletsizliğin suçlusunu başka bir nedene aktarma hakkı kazanmaktadır. Karl Marx, Louis Bonaparte’ın da bu yola başvurduğunu eserinde vurgulamıştır:

“Bir başka ‘idéenapoléonienne’ (Napoléon fikirleri) hükümet etme aracı olarak papazların hâkimiyetidir. Lakin yeni oluşacak küçük toprak mülkiyeti, toplumla uyumlu olarak, doğanın güçlerine bağımlılığıyla ve

tepelerde onu kollayan otorite tabiliğiyle elbette dindar olduğu gibi, borçlarla hırpalanmış, toplumla ve otoriteyle arası bozulmuş, kendi kısıtlı dünyasının ötesine sürüşmüş küçük mülkiyet elbette dindarlıktan uzak olacaktır. Semavi bağ, yeni elde edilmiş küçük tarlanın cabasıydı, üstelik yağmuru da yağdırıyordu; arazinin ikamesine dönüştüğünde ise artık bir hakarettir. Papaz da o zaman sadece dünyevi polisin takdis edilmiş av köpeği olarak görünür – bu da başka bir ‘idéenapoléonienne’.” (Marx, 2020, s.168).

Türkiye’de dönemin Milli Eğitim Bakan Yardımcısı Orhan Erdem 2002-2003 yılında 440 olan imam hatip liselerinin 2015 yılında 1017’ye çıkardıklarını söylemiştir (<https://www.hurriyet.com.tr>). Devletin dinî dinamikler üzerinden inşa ettiği iletişim modeli 19. yüzyıldaki gibi sonuç vermemektedir. Globalleşen dünyanın, sosyal medya üzerinden yeni tanımını sadece dinî söylemlere bağlı iletişimin eski parıltısına gölge düşürmektedir. Bu da devletin toplum ile arasındaki uçurumu büyütmede, seçmen kitlesinin mevcut düzenden rahatsızlığını arttırmaktadır. Tüm gücünü ele almış, otoritesini hemen hemen her gruba hissettirmiş olan devlet aygıtı inşa etmek istediği kültürü artık eskisi gibi parlatamamaktadır. Bonapartist tutumun artçı depremlerle sarsıldığının kanıtı bu yeni kültür gömleğinin halk tarafından yavaş yavaş çıkartılmasıdır. 2015 yılında KONDA ve diğer araştırma kuruluşlarının yaptığı araştırmalara göre ateist nüfusun 2 yılda 750 bin – 1 milyon arasında artış göstermiştir (<https://onedio.com>).

Karl Marx’a göre “idéenapoléonienne”ün üçüncü önemli adımı ordunun devletteki muazzam ağırlığıdır. Gittikçe büyüyen devlet aygıtı genişledikçe zaafalarını da büyütmede, adaletsizliği daha genele yaymakta ve kontrolü daha zor bir noktaya tırmanmaktadır. Artık bu büyük aygıtın korunması için kendisi gibi büyük bir oluşuma ihtiyaç duymaktadır. Ordunun günden güne artan ağırlığı Fransız halkının tepkisini çekmemiştir. Bunun nedeni ordunun ülkeler için duygusal milliyetçi dinamiğin ana unsuru olmasıdır. Milliyetçiliğin sürekli körüklediği askerlik sevgisi, mahiyetini giderek büyüten bu muazzam grubun ne için var olduğu ve ne için bu kadar büyüdüğü sorgusunu geciktirmektedir.

“Idéesnapoléonienne’un doruk noktası ordunun büyük ağırlığıdır. Ordu küçük toprak sahibi köylüler için pointd’honneur’du (şeref meselesi), yeni edindikleri mülkiyeti dışa karşı savunmasıyla, yeni edindikleri mülkiyeti yüceltmesiyle, dünyayı yağmalaması ve devrime uğratmasıyla bizzat onları kahramanlara dönüştürüyordu. Üniforma köylülerin devlet kıyafeti, savaş onların şiiri, fantezilerinde genişletip tamama erdirdikleri küçük arazileri onların anavatani, yurtseverlik de mülkiyet duygularının ideal biçimiydi. Fakat şimdi Fransız köylüsünün karşılarında mülkünü savunmak durumunda olduğu düşmanlar Kazaklar değil icra memurları ve vergi tahsildarlarıydı.” (Marx, 2010, s.169).

Devletin kolluk kuvvete ihtiyaç duyduğunun bu tezahürü değişen dünyanın gereklilikleri göz önünde bulundurulduğunda orduya ek olarak daha farklı bir yapılanmaya işaret eder. Louis Bonaparte iktidarı boyunca 10 Aralık Cemiyeti adı verdikleri kendi sivil örgütünü beslemiş, onu büyütmüş, geçit törenlerinde bu grubun boy göstermesini sağlamıştı. Louis Bonaparte elde ettiği gelirlerin bir kısmını bu grubun büyümesi için harcamıştır. Neticede bu grup onun yanında durmuş ve bazı isyanların bastırılmasında özel görevler yüklenmiştir (Marx, 2010, s.103, 105).

Bonapartizmin güvenlik hususundaki bu ihtiyacı otoriter her devlet için birinci sırada olmuştur. Benzer şekilde Faşizmin yükseldiği ve sonucunda iktidar koltuğuna oturduğu Almanya’da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi kendisine ait bir milis grup oluşturmuştur. Başlarda Sturmabteilung olarak adlandırılan grup ardından Schutzstaffel ismiyle yeniden düzenlenmiştir. Schutzstaffel 1931 yılında 400’ü sürekli 1500’ü zaman zaman çalışan personele sahiptir. 1932 yılında sayısı 30.000’e, sonraki yıl 50.000’in üzerine ulaşmıştır (Karlıbel ve Balcı, 2006, s.53).

Türkiye’de ise tamamen bir kişiye bağlı olmasa da sayısını giderek artan bir bekçi grubu dikkati çekmektedir. Türkiye’de İç İşleri Bakanlığı 2016 yılında bekçi istihdam edeceğini duyurmuştur. Bekçi sayısı bu kararın ardından giderek artış göstermiş hemen her ilde bekçi alımları başlamıştır. (<https://www.aa.com.tr>)

(<https://www.milliyet.com.tr/>). Polisin yanına yeni bir kolluk kuvvet olarak bekçilerin istihdam edilmesi, halkın güvenliği gerekçesiyle olsa da, getirdiği sonuç itibariyle Türkiye’de devlet otoritesinin arttığını da ispatlar niteliktedir.

Louis Bonaparte 1848 yılında devrimin başrol oyuncusu olarak çıktığı cumhurbaşkanlığı makamını sadece dört yıl sürdürmüştür. Dört yıl boyunca ittifak hâlinde olduğu sermaye sınıfı sayesinde gücünü pekiştirmiştir. 1848’in proleter devrim tehlikesine karşı ortak çatı altında bulunan bu iki kuvvet, yani devlet ve sermaye, proleter devrim tehlikesi geçtikten sonra yeniden çıkar çatışmalarının içine girmiştir (Marx, 2010, s. 129-130). İki tarafın birbirlerine verdiği tavizlerin merkezinde aynı korku bulunmaktadır ve bu korku bir nokta sonra devlet ile sermaye sınıfının birbirinin tehdit malzemesi hâline gelmiştir. Proleter devrim ve varlıkların kaybedilme korkusu bu iki aygıtı sadece çıkara dayalı soğuk bir ilişkiye mahkûm etmiştir. Louis Bonaparte bu ilişkiden galip çıkan taraf olmuştur, gücünü arttırmıştır, devletin önemli kademelerini yavaş yavaş ele geçirirken giderek güçleneceği bir sistemi de gizli gizli inşa etmiştir (Marx, 2010, s.175). 1852 yılına kadar süren iç hesaplaşmaların sonucunda Bonapartizm Fransa’da yeniden galip gelmiş ve Louis Bonaparte kendisini imparator ilan etmiştir. Ona oy veren seçmen, “düzenin ve istikrarın” bekçisi devlet aygıtının giderek güçlenmesini gururla seyretmişlerdir. Bu hülyaya kapılmışken o aygıtı karşı durabilecek donanımları birer birer kaybettiklerini görememişlerdir. Gördükleri andan sonra artık geriye dönüşü olmayan, tüm devrimci unsurların tasfiye edildiği, en ufak bir itirazda en sert yüzünü gördükleri bir devlet mekanizmasıyla baş başa kalmışlardır. Borçlanmanın, kaosun ve belirsizliğin anlık kriz hüviyetinden çıkıp günlük hayat pratiği hâline dönmesiyle Fransa Karl Marx’ın “tamamlanamamış ve başarısızlığa mahkûm” olarak tanımladığı bu devrimin bir yanılığdan ibaret olduğunu anlamıştır (Marx, 2010, s.170).

Bonapartist sistemin temel noktasını oluşturan “otorite” figürü, giderek arttırdığı gücünü meşru sebeplere dayandırmak ihtiyacı hissetmektedir. Çünkü yönetim giderek güç kazanmakta, bu güç toplumun ve devletin her kademesinde etkisini göstermektedir. Mevcut otoritenin giderek genişleyen erki seçimlerde karşılığını bulmaktadır. Bu noktada referandum var olan gücün şiddetini arttırmak konusunda meşru bir zemin

hazırlarken aynı zamanda kitlelerin desteğini daha çok alma konusunda kilit rol oynamaktadır (Sevinç, 2021, s.39). Bonapartist yönetimin en tepeye çıkana kadar sürekli arttırdığı gücü bir kaos ortamı oluşturmaya da sebep olabilmektedir. Sistem kendi sebep olduğu bu kaos ortamından çıkış reçetesi olarak ortaya kendi iktidarını koyarak arttırdığı gücünü meşrulaştırma çabasına girer. Yönetimin olağanın üzerinde güç kazanmasından doğan karışıklığın ve doğal sorunun çözümü eskisinden daha büyük bir otorite olarak görünmektedir. Otoritenin artmasıyla meydana gelen kaotik ortam bu kaosu oluşturan gücü yine bir çözüm olarak göstermektedir. Referandum otoritenin üst seviyeye gelmesi ve bunu halk nezdinde de kabul ettirilmesi için bir geçiş sağlamaktadır. Referandumun otoritenin ileri seviyeye taşınmasında basamak olması onun halk nezdinde kabul görmesini gerektirmektedir. Yönetim kademesinde olmayan halk kitlelerinin ikna edilmesi,ortaya çıkan sorun ve bu sorunun tek çıkış noktası ekseninde gerçekleştirilmektedir. Yönetim kademesinde yer almayan kitle sorun olarak gördükleri şeyin çözülmesi için otoritenin daha da güçlenmesine izin vermektedirler. Ancak bunun sonucunda gücünü arttıran otoritenin daha büyük sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Kısacası sistem kendisini sürekli yeniden üretmektedir.

Giderek merkezileşen yönetimlerden elde edilen veriler Karl Marx'ın sınıf teorisini doğrular niteliktedir. Karl Marx serbest piyasa ekonomisinin ve ona dayanan yönetim biçimlerinin özgürlük söylemini reddetmektedir. Serbest piyasa ekonomisi isteyen zengin olabildiği bir özgürlük iddiası taşısa da bunun sadece görünüşte olduğunu savunmaktadır (Huberman, 2019, s.238). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylıca açıklanacak olan kutuplaşma teorisinin de işaret ettiği gibi, gerçekte zenginler daha da zenginleşmekte fakirler giderek daha da fakirleşmektedir. Sistemin küçük bir grubun ekonomik çıkarları üzerine inşa edildiği sistemlerde azınlık zenginliklerini artırırken fakirlik giderek büyümektedir. Fakirliğin büyümesi fırsat eşitsizliğinin de büyümesi anlamına geldiği için serbest piyasanın öne sürdüğü özgürlük söylemi sadece teoride kalmakta, pratiğe dökülememektedir. Fırsat eşitsizliğiyle büyüyen, adil yaşam ve eşitlik talebinin otorite duvarına çarptığı halk artık sömürülen pozisyondadır. Bu da mevcut sömürü düzeninin ilerlemesini sağlayan en önemli koşuldur (Huberman, 2019, s.243,244,245).

Belli azınlığın ekonomik çıkarına göre kurulmuş sömürü sisteminin, sömürülen kitlelere ihtiyaç duyduğunun en somut örneği seçimlerde alınan sonuçların coğrafi dağılımında görülmektedir. Nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyacın fazla, ekonomik yaptırımların daha büyük olduğu gelişmiş bölgelerde daha özgürlükçü, daha adil bir yönetim talebiyle karşılaşılırken nitelikli iş gücüne görece daha az ihtiyaç duyulan bölgelerde muhafazakâr, otoriter ve dinî dinamiklere sahip görüşlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Burada merkez-taşra ve sahiller-iç bölgeler arasındaki siyasi tercih farkı akıllara gelmelidir. Gerçekten de merkezde ve sahillerde daha özgürlükçü, adil bir yönetim talebi varken taşrada ve kıyıların iç bölgelerinde grup aidiyetine dayanan bir tercih söz konusudur. Emeği daha çok sömürülen ve bu sömürü karşısında daha az yaşam kalitesi elde eden gruplar dinî, milli duyguların ön plana çıktığı, otoriter ve muhafazakâr ideolojileri desteklemekte böylece sömürü sisteminin devamlılığına neden olmaktadır. Bu devamlılığın sonucunda emekleri daha fazla sömürülen sınıf daha çok fakirleşmekte daha çok fakirleşmekte olan kitle otoriteye daha çok sarılmaktadır. Fakirleşmekte olan ve emeği sömürülen halk kitlelerinin karşısında küçük bir azınlık bu sömürü sisteminin sonucunda servetlerini sürekli büyütmektedir. Sömürülen kitle büyüdükçe azınlığın zenginliği de büyümektedir. Bu da hem Karl Marx'ın zenginin daha zengin fakirin daha fakirleştiği iddiasının hem de az sonra irdelenecek olan kutuplaşma teorisinin doğruluğunu göstermektedir.

1.2. Kutuplaşma Teorisi

Kutuplaşma teorisi; serbest ticaret kuralları çerçevesinde oluşturulan çeşitli bölgesel ekonomik entegrasyonların çatısı altındaki gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, firmalarla üretim faktörlerinin belli bölgelerde birikmesinden doğabilecek gelişim dengesizliği ihtimalini yok sayan geleneksel ekonomi teorisine karşın bu tip bir entegrasyonun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağını savunan görüştür (Karakaya, 2019, s.26). Daha yalın bir ifadeyle, aralarında gelişmişlik farkı olan ülkelerin serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde aynı ekonomik entegrasyonun çatısı altında bulunması, gelişmiş ülkelerin

daha da zenginleşmesine, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ise fakirleşmesine sebebiyet verecektir.

Kutuplaşma teorisini, bu teoriyi ortaya atan iktisatçı Gunnar Myrdalda, kısaca, gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı olan ülkelerin bir ekonomik entegrasyona taraf olmaları hâlinde bu ülkelerin arasındaki gelişmişlik farkının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine, gelişmiş ülkelerin lehine artması olarak tanımlamıştır (Benli, 2013, s.22). Myrdal'a göre bir ülkenin kendi içindeki bölgelerin arasındaki eşitsizliklerle uluslararası arenadaki ülkeler arasındaki gelişim temelli eşitlikler birbirinden çok da farklı değildir (Karakaya, 2019, s.5). Buradan hareketle Gülten Kazgan'ın, Gunnar Myrdal'ın kutuplaşma teorisini ulusal açıdan değerlendirdiği ve ona göre temellendirdiği analizine bakmak yerinde olacaktır. Kazgan'a göre bir ülkenin bölgeleri arasında ekonomik gelişmişlik açısından bir eşitlik varsa serbest piyasa ekonomisi bu eşitsizliği artırmaktadır. Belki tarihsel belki de doğal sebeplerden ötürü bir ülkenin belli bölgesinde üretim olanakları daha yüksek ise bu bölge gelir esnekliği yüksek mallar üretebilecektir. Bu bölgedeki gelir artışı, üretim olanakları görece daha az elverişli olan ve bu nedenle gelir esnekliği düşük tarım ürünleri gibi ürünleri üreten bölgelere kıyasla çok daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla üretim fonksiyonları gelişmiş olan bölgenin mübadele gücü de artıracaktır. Tam da bu nedenle, bu bölgeler hem sermayeyi hem de nitelikli iş gücünü kendisine çekmeye başlayacaktır. Böylece, ülkenin bu bölgesi daha da gelişirken mevcut iş gücüyle sermayesi bu bölgelere giden diğer bölgeler hem emek hem sermaye hem de mübadele gücünü kaybettikleri için gelişemeyeceklerdir. Bu, fakir bir bölgenin fakir kalması olgusu olarak da ifade edilmektedir (Kazgan, 2000, s.274).

Kutuplaşma teorisi gerçekten de yalnızca gelişmişlik düzeyleri farklı ülkelerin dâhil oldukları serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde oluşturulmuş ekonomik entegrasyonlar söz konusu olduğunda değil, ülkelerin kendi içindeki bölgeler söz konusu olduğunda da kendini göstermektedir. Dünyada bu konuda örnekler de vardır; Türkiye'nin Doğusu ile Batısı, İtalya'nın Kuzeyi ile Güneyi arasındaki gelişmişlik farkı ve bu farkın meydana getirdiği ulusal sorunlar gibi. Serbest piyasa ekonomisi koşullarında, gelişme düzeyi düşük olan bölgelerdeki iş gücü, sermaye gibi kaynaklar gelişme düzeyi yüksek olan bölgelere yönelmekte, bu nedenle ülkelerin belli gelişme

kutupları/bölgeleri oluşmaktadır. Söz konusu bölgeler geliştikçe gelişirken diğer bölgeler gelişmemektedir. Kutuplaşma teorisinin, uluslararası alandaki etkisiyle ulusal alandaki etkisi arasındaki tek fark, tam da bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi arasındaki uçurumun büyüdüğü noktada ulusal yönetimlerin kutuplaşma teorisini doğrulayan bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla piyasaya müdahale edebilmesidir. Bir bölge geri kalmaması diye hükümetler o bölge için bölgesel kalkınma planı gibi uygulamalara gidebilmektedir. Bu tip bir müdahale, liberal ekonominin serbest piyasa odaklı öğretisinin dışına çıkılmasını gerektirdiğinden uluslararası alanda çok zordur (Gaytancıoğlu, 2009, s.17).

Gunnar Myrdal'ın kutuplaşma teorisinin genel çerçevesini daha belirgin hâle getirmek için bu teorisinin kümülatif nedensellik ilkesi, geri itme etkisi, yayılma etkisi başlıkları altında toplanabilecek detaylarına bakmak gerekmektedir. Bu detaylar, ülkeler arasında ya da bir ülkedeki bölgeler arasında kutuplaşma teorisini doğrulayan etkilerin nasıl ve hangi aşamalarla ortaya çıktığına yönelik bir cevap olma özelliği de taşımaktadır.

Kümülatif nedensellik ilkesi, genel anlamda domino etkisiyle gerçekleşen yıkımın bir süre sonra bir tür kısır döngü yaratması durumuna işaret eder. Gunnar Myrdal, son aşamada kısır döngüyü yaratacak olan domino etkisini, bir bölgede bir afet sonrasında fabrikaların yok olmasının veya işlemez hâle gelmesinin etkileri üzerinden açıklamıştır. Ona göre, afet sonrasında yanan ya da başka bir sebepten dolayı işlemez hâle gelen fabrikalar, bölgede ciddi bir işsizlik sorunu meydana getirecektir. Yüksek işsizlik sorunu ise her sektörü etkileyip bölgenin tamamında bir talep daralması yaratacaktır. Böylece, fabrikaların ortadan kalkmasıyla oluşan işsizlik, yarattığı talep daralmasıyla başka sektörlerde çalışanların da işsiz kalmasını körükleyecektir. Bölgede oluşan işsizler ordusu, iş olanaklarının görece daha yüksek olduğu gelişmiş bölgelere göç etmek zorunda kalacaktır. Başlayan göç hareketi, bölgedeki potansiyel tüketici grubun, kalifiye kişilerin, emek ve sermaye gücünün başka bölgelere gitmesi anlamına gelmektedir. Bu, çalışabilecek çağdaki insanların çoğunun ayrılması sonucunda bölgenin demografik yapısını bozduğu gibi zaten talep daralması yaşanan bölgede daha derin bir talep daralmasını da beraberinde getirecektir. Ortaya çıkan karanlık tablo, idare

mekanizmasının bölge için önlem almasını gerektirecektir. İdare mekanizmasının bu önemleri alabilmesi için vergi oranları artırılacaktır. Bu artış, gelirin azalmasına ve bu azalış da yeni bir göç hareketine sebebiyet verecektir. Bölgede kalan nüfusun çoğu çalışma çağında olmayan ya da çalışamayan kişilerle emekliler olacağından kamu hizmetlerinin maliyeti artacak, bu da vergi artışı olarak kişilere yansıtılacak, yani daima olumsuzlaşan ve zamanla her biri diğerinin sebebi ve sonucu hâline gelen durumlardan ötürü bir kısır döngü ortaya çıkacaktır (Gaytancıoğlu, 2009, s.20). Kümülatif nedensellik ilkesinin işaret ettiği bu kısır döngüye başka bir örnek de yoksulluk ve hastalık arasındaki ilişkide görülebilir. Konu bağlamında, insanlar yoksul oldukları için hastalanmaktadırlar, hastalandıkları için daha da yoksullaşmaktadırlar, daha da yoksullaştıkları için de hastalıklarının derecesi artmaktadır; böylece her iki durum da birbirinin hem sebebi hem de sonucu olmakta, yani ortaya bir kısır döngü çıkmaktadır (Solmaz, 2018, s.6).

Geri itme etkisi ise, serbest piyasa ekonomisi koşullarının hâkim olduğu bir ekonomideki belli bir bölgenin gelişmesinin başka bölgelerdeki gelişmeyi kötü etkilemesi olarak ifade edilebilir. Bu kötü etkinin sebepleri ise, kümülatif nedensellik ilkesinin örnekleriyle paralel bir biçimde, sermaye ile ticari faaliyetlerin gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere akması neticesinde tetiklenmektedir. Ekonomik açıdan gelişmiş olan bir bölgeye, ekonomik açıdan onun kadar gelişmemiş olan başka bölgelerden iş gücü göçü gerçekleşecektir. Bu göçü gerçekleştiren özneler, yaşları ve nitelikleri bakımından gelişmiş bölgenin lehine, göç ettikleri diğer bölgenin aleyhine bir demografik durum yaratacaktır. Ayrıca, gelişmiş bölgenin sağladığı yüksek gelir dolayısıyla bu bölgeye gelişmemiş bölgelerden göç eden emek gücü, gelişmiş olan bölgenin üretim gücünü artırırken gelişmemiş bölgede üretim ve dolayısıyla kalkınma hızı düşecektir. Dolayısıyla gelişmiş bölge daha da zenginleşirken gelişmemiş olan bölge fakirleşecektir (Gaytancıoğlu, 2009, s.23). Benzer şekilde, gelişmiş bölgelere göç eden ve bu bölgelerin üretimine katkı sunan emek gücü, aynı zamanda gelişmiş bölgelerdeki pazarların genişlemesini de sağladığı için sermaye hareketleri de gelişmemiş bölgelerden bu bölgeye yönelecektir. Çünkü bölgedeki talep artışı bu bölgeye yatırımı da teşvik edecektir. Diğer yandan, nitelikli emek gücünün gelişmiş bölgelere göç etmesini engelleme yeteneği olmayan gelişmemiş bölgeler, daralan pazar,

girişimcilik ruhunun sönmesi gibi etkenlerden dolayı riskli yatırım bölgeleri olacağından sermaye de bu bölgelerde kalmaktansa gelişmiş bölgede yatırım yapmayı tercih edecektir (Gaytancıoğlu, 2009, s.24). Bu tip sonuçların bir benzeri de gelişmemiş bölgelerde geri kalmış olsalar da faaliyet gösteren firmalar ve sanayi sektörlerinin serbest piyasa ekonomisinden dolayı gelişmiş bölgelerdeki firmalar ve sanayi sektörleriyle rekabet etmek zorunda kalmalarıdır. Az gelişmiş bölgedeki firmalar ya da üreticiler, böyle bir durumda ya piyasadan çekilmekle ya da piyasaya girememekle yüzleşecektir (Gaytancıoğlu, 2009, s.24). Son olarak iş gücü ve sermaye kaynağı, gelişmiş bölgelere göçtüğü için devletin gelişmemiş bölgedeki vergi geliri de düşecektir. Bu durumda bölgeye ayrılan bütçe de daralacak, daralan bütçe sebebiyle yenilik ve altyapı çalışmaları gibi çalışmalar da belli bir sınıra kadar gerçekleştirilebilecektir. Dolayısıyla bölge yatırım açısından cazibesini iyice kaybedecek, ekonomik açıdan gerilemesi sürecektir (Solmaz, 2018, s.5).

Kaynakların belli bir bölgeye toplanması, her zaman geri bırakma etkisini beraberinde getirmeyebilir. Bazen de bu durum yayılma etkisini ortaya çıkartabilmektedir. Yayılma etkisi, genelde, gelişen bölgenin hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla gelişmemiş bölgeye yatırım yapması (örneğin tüketim malları sanayinin bu bölgelerde inşa edilmesi) sonucunda meydana gelebilmektedir (Benli, 2013, s.25). Daha kapsamlı bir şekilde, merkez bir bölgedeki büyüyen sektörlerin hammadde temini, yeterli işçi istihdamı, sektörlere sağlanacak olan teşvikler gibi pozitif koşullar yayılma etkisini yaratabilmektedir. Yayılma etkisi, geri itme etkisini elemine edecek kadar güçlü bir şekilde gerçekleşirse kendi ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilecek yeni merkezler oluşabilecektir (Solmaz, 2018, s.9). Yayılma etkisi, daha büyük ölçekte ise genelde gelişmiş ülkelerin, gıda ve hammadde temini için gelişmemiş ülkelerde üretim tesisleri kurmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Böylece ilk başta kümülatif nedensellik ilkesine örnek olarak verilmiş olan afet sonrası kapanan fabrikalarla başlayan domino etkisinin tam tersi biçimde, yine kümülatif nedensellik ilkesi gereğince ancak bu sefer olumlu bir çizgi izleyerek; yeni tesislerin istihdamı, istihdamın talebi, talebin de yatırımı artırması gibi aşamalarla birlikte söz konusu ülkelerin ekonomik açıdan kalkınmaları mümkün olabilecektir (Gaytancıoğlu, 2009, s.28). Bu konuda Can Ulusoy'un *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)* adlı

çalışmasında Bursa’da 19. yüzyılda açılan filatür fabrikalarının kentte yarattığı değişimi incelediği bölüm, kutuplaşma teorisinin öngördüğü yayılma etkisiyle birebir örtüşen bir örnektir.

“19. yüzyıla gelindiğinde Bursa’nın dokuma ve kumaş üretiminin, Manchester’ın dokuma sanayisi ile rekabet edemeyerek çökmesi, Bursa’yı dış pazarlar için hammadde üretimi yapan bir kent durumuna getirmiş ve Selanik’ten sonra İzmir ile birlikte üretim ve ticarete kapitalist dünya ekonomisine eklenmişlerdir” (Ulusoy, 2021, s.67).

“19. yüzyılda filatür fabrikalarının kuruluşu, Bursa’yı her mânâda değiştiren bir etkide bulunmuştur. Nüfus, kentleşme, istihdam, sosyal tabakalaşma, artan sanayi ve ticarete bağlı olarak gelişen ulaşım sistemleri ve sürekli olarak açılan yeni yollar, inşa edilen oteller, bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri ile tüm bunların gündelik yaşama yansımaları, 19. yüzyılda kapitalizmin neden olduğu, yeni Bursa’nın yapısını belirleyen en önemli değişimlerdir” (Ulusoy, 2021, s. 65). Filatür fabrikaları, “Bursa’nın yaklaşık olarak 50 yıl içinde büyümesini inişli çıkışlı sürdüren ama nihayetinde Türkiye’nin en önemli sanayi merkezlerinden biri hâline gelmesini sağlayan fabrikalar” olması açısından yayılma etkisine iyi birer örnek de teşkil etmektedirler. (Ulusoy, 2021, s.65-70).

1.2.1. Türkiye’de Kutuplaşma Teorisi Üzerinden Seçmen Analizi

Türkiye’de kutuplaşma teorisi üzerinden bir seçmen analizi yapabilmek için öncelikle Türkiye’nin, kutuplaşma teorisinin ekonomik gelişmişliğin ve dolayısıyla da nüfusun belli bölgelerde birikmesi gibi temel argümanlarına uygun bir ülke olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Örneğin TÜİK’in 2016 yılında yayımladığı verilere göre, il ve ilçe merkezleri ile belde ve köyler arasında nüfus özelinde sayısal bir uçuruma rastlamak mümkündür (<https://tuik.gov.tr>).

Yaş grubu ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusu, 2016

Population of province/district centers and towns/villages by age group and sex, 2016

Yaş grubu Age group	Toplam Total			İl ve ilçe merkezleri Province and district centers			Belde ve köyler Towns and villages		
	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
Toplam-Total	79 814 871	40 043 650	39 771 221	73 671 748	36 936 010	36 735 738	6 143 123	3 107 640	3 035 483
0-4	6 459 295	3 314 542	3 144 753	6 030 990	3 094 854	2 936 136	428 305	219 688	208 617
5-9	6 337 444	3 253 345	3 084 099	5 892 467	3 025 321	2 867 146	444 977	228 024	216 953
10-14	6 129 043	3 147 133	2 981 910	5 639 450	2 896 020	2 743 430	489 593	251 113	238 480
15-19	6 623 319	3 400 443	3 222 876	6 084 445	3 120 462	2 963 983	538 874	279 981	258 893
20-24	6 365 723	3 247 764	3 117 959	5 911 655	2 995 401	2 916 254	454 068	252 363	201 705
25-29	6 246 041	3 169 360	3 076 681	5 882 561	2 967 235	2 915 326	363 480	202 125	161 355
30-34	6 310 411	3 196 645	3 113 766	5 974 999	3 016 649	2 958 350	335 412	179 996	155 416
35-39	6 494 333	3 275 175	3 219 158	6 128 020	3 085 680	3 042 340	366 313	189 495	176 818
40-44	5 634 317	2 833 655	2 800 662	5 286 460	2 657 480	2 628 980	347 857	176 175	171 682
45-49	4 748 514	2 412 875	2 335 639	4 422 642	2 245 022	2 177 620	325 872	167 853	158 019
50-54	4 756 244	2 381 640	2 374 604	4 368 571	2 188 087	2 180 484	387 673	193 553	194 120
55-59	3 715 736	1 855 171	1 860 565	3 371 829	1 684 426	1 687 403	343 907	170 745	173 162
60-64	3 342 948	1 636 510	1 706 438	2 968 152	1 456 307	1 511 845	374 796	180 203	194 593
65-69	2 412 537	1 132 464	1 280 073	2 105 343	990 655	1 114 688	307 194	141 809	165 385
70-74	1 680 492	763 121	917 371	1 441 051	654 532	786 519	239 441	108 589	130 852
75-79	1 202 050	512 607	689 443	1 018 844	433 048	585 796	183 206	79 559	103 647
80-84	809 325	336 206	473 119	680 775	278 768	402 007	128 550	57 438	71 112
85-89	401 758	136 238	265 520	338 959	113 320	225 639	62 799	22 918	39 881
90+	145 341	38 756	106 585	124 535	32 743	91 792	20 806	6 013	14 793

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, seksen milyonluk nüfusun yaklaşık yetmiş dört milyonu il ve ilçe merkezlerinde yaşarken altı milyonu belde ve köylerde yaşamaktadır. Yani toplam nüfusun ezici bir çoğunluğu, hangi yaşta olunursa olunsun, il ve ilçe merkezlerinde birikmiştir.

Yine TÜİK'in 2016 yılında yayımladığı, il ve cinsiyete göre il/ilçe merkez, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu tablosu da ezici çoğunluğu il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun belli bölgelerde biriktiğini göstermektedir.

İl ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu, 2016

Population of province/district centers and towns/villages by province and sex, and population density, 2016

İl Provinces	Toplam Total			İl ve ilçe merkezleri Province and district centers			Belde ve köyler Towns and villages			Nüfus yoğunluğu Population density
	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	
Toplam-Total	79 814 871	40 043 650	39 771 221	73 671 748	36 936 010	36 735 738	6 143 123	3 107 640	3 035 483	104
Adana	2 201 670	1 101 340	1 100 330	2 201 670	1 101 340	1 100 330	-	-	-	158
Adıyaman	610 484	307 662	302 822	404 702	203 600	201 102	205 782	104 062	101 720	87
Afyonkarahisar	714 523	354 458	360 065	417 851	206 966	210 885	296 672	147 492	149 180	50
Ağrı	542 255	281 389	260 866	305 406	158 729	146 677	236 849	122 660	114 189	47
Amasya	326 351	161 555	164 796	232 041	114 932	117 109	94 310	46 623	47 687	57
Ankara	5 346 518	2 653 431	2 693 087	5 346 518	2 653 431	2 693 087	-	-	-	218
Antalya	2 328 555	1 174 936	1 153 619	2 328 555	1 174 936	1 153 619	-	-	-	112
Artvin	168 068	84 597	83 471	99 826	50 180	49 646	68 242	34 417	33 825	23
Aydın	1 068 260	533 004	535 256	1 068 260	533 004	535 256	-	-	-	136
Balıkesir	1 196 176	596 896	599 280	1 196 176	596 896	599 280	-	-	-	84
Bilecik	218 297	114 189	104 108	174 671	92 368	82 303	43 626	21 821	21 805	51
Bingöl	269 560	137 588	131 972	167 917	85 548	82 369	101 643	52 040	49 603	33
Bitlis	341 225	177 088	164 137	197 747	103 717	94 030	143 478	73 371	70 107	49
Bolu	299 896	148 481	151 415	213 544	105 477	108 067	86 352	43 004	43 348	36
Burdur	261 401	130 082	131 319	175 427	87 932	87 495	85 974	42 150	43 824	38
Bursa	2 901 396	1 454 059	1 447 337	2 901 396	1 454 059	1 447 337	-	-	-	278
Çanakkale	519 793	262 288	257 505	308 141	154 143	153 998	211 652	108 145	103 507	52
Çankırı	183 880	91 874	92 006	129 628	64 939	64 689	54 252	26 935	27 317	25
Çorum	527 863	261 606	266 257	388 789	192 776	196 013	139 074	68 830	70 244	41
Denizli	1 005 687	500 398	505 289	1 005 687	500 398	505 289	-	-	-	86
Diyarbakır	1 673 119	844 011	829 108	1 673 119	844 011	829 108	-	-	-	111
Edirne	401 701	203 738	197 963	290 723	147 295	143 428	110 978	56 443	54 535	66
Elazığ	578 789	287 991	290 798	446 023	221 958	224 065	132 766	66 033	66 733	68
Erzincan	226 032	114 075	111 957	130 304	63 590	66 714	95 728	50 485	45 243	19
Erzurum	762 021	381 138	380 883	762 021	381 138	380 883	-	-	-	30
Eskişehir	844 842	421 580	423 262	844 842	421 580	423 262	-	-	-	61
Gaziantep	1 974 244	998 926	975 318	1 974 244	998 926	975 318	-	-	-	290
Giresun	444 467	220 414	224 053	292 614	145 022	147 592	151 853	75 392	76 461	65
Gümüşhane	172 034	87 564	84 470	121 533	61 436	60 097	50 501	26 128	24 373	27
Hakkari	267 813	142 486	125 327	146 538	78 078	68 460	121 275	64 408	56 867	37
Hatay	1 555 165	780 854	774 311	1 555 165	780 854	774 311	-	-	-	267
Isparta	427 324	212 720	214 604	307 162	153 277	153 885	120 162	59 443	60 719	52
Mersin	1 773 852	885 583	888 269	1 773 852	885 583	888 269	-	-	-	115
İstanbul	14 804 116	7 424 390	7 379 726	14 804 116	7 424 390	7 379 726	-	-	-	2 849
İzmir	4 223 545	2 104 632	2 118 913	4 223 545	2 104 632	2 118 913	-	-	-	352
Kars	289 786	150 515	139 271	133 528	68 942	64 586	156 258	81 573	74 685	29
Kastamonu	376 945	188 039	188 906	236 363	117 359	119 004	140 582	70 680	69 902	29
Kayseri	1 358 980	681 269	677 711	1 358 980	681 269	677 711	-	-	-	80
Kırklareli	351 684	179 122	172 562	248 017	125 880	122 137	103 667	53 242	50 425	56
Kırşehir	229 975	114 815	115 160	178 324	89 171	89 153	51 651	25 644	26 007	36
Kocaeli	1 830 772	927 157	903 615	1 830 772	927 157	903 615	-	-	-	507
Konya	2 161 303	1 073 631	1 087 672	2 161 303	1 073 631	1 087 672	-	-	-	56
Kütahya	573 642	283 955	289 687	399 598	198 666	200 932	174 044	85 289	88 755	48
Malatya	781 305	389 572	391 733	781 305	389 572	391 733	-	-	-	66
Manisa	1 396 945	701 094	695 851	1 396 945	701 094	695 851	-	-	-	107
Kahramanmaraş	1 112 634	565 816	546 818	1 112 634	565 816	546 818	-	-	-	78
Mardin	796 237	400 475	395 762	796 237	400 475	395 762	-	-	-	90
Muğla	923 773	470 404	453 369	923 773	470 404	453 369	-	-	-	72
Muş	406 501	207 190	199 311	164 669	83 522	81 147	241 832	123 668	118 164	50
Nevşehir	290 895	143 698	147 197	178 976	87 646	91 330	111 919	56 052	55 867	54
Niğde	351 468	175 571	175 897	196 220	100 145	96 075	155 248	75 426	79 822	48
Ordu	750 588	376 243	374 345	750 588	376 243	374 345	-	-	-	126
Rize	331 048	164 727	166 321	221 040	109 887	111 153	110 008	54 840	55 168	84
Sakarya	976 948	490 935	486 013	976 948	490 935	486 013	-	-	-	202
Samsun	1 295 927	640 699	655 228	1 295 927	640 699	655 228	-	-	-	143
Siirt	322 664	166 463	156 201	206 917	107 193	99 724	115 747	59 270	56 477	59
Sinop	205 478	101 909	103 569	119 258	58 638	60 620	86 220	43 271	42 949	35
Sivas	621 224	309 364	311 860	458 656	227 227	231 429	162 568	82 137	80 431	22
Tekirdağ	972 875	499 819	473 056	972 875	499 819	473 056	-	-	-	154
Tokat	602 662	299 262	303 400	387 205	190 621	196 584	215 457	108 641	106 816	61
Trabzon	779 379	385 009	394 370	779 379	385 009	394 370	-	-	-	167
Tunceli	82 193	45 160	37 033	53 572	29 384	24 188	28 621	15 776	12 845	11
Şanlıurfa	1 940 627	976 938	963 689	1 940 627	976 938	963 689	-	-	-	103
Uşak	358 736	179 259	179 477	253 733	127 338	126 395	105 003	51 921	53 082	67
Van	1 100 190	561 592	538 598	1 100 190	561 592	538 598	-	-	-	57
Yozgat	421 041	210 600	210 441	268 324	134 772	133 552	152 717	75 828	76 889	30
Zonguldak	597 524	295 033	302 491	367 628	180 880	186 748	229 896	114 153	115 743	181
Aksaray	396 673	197 362	199 311	261 817	129 941	131 876	134 856	67 421	67 435	52
Bayburt	90 154	46 182	43 972	55 670	28 871	26 799	34 484	17 311	17 173	24
Karaman	245 610	122 153	123 457	180 165	89 216	90 949	65 445	32 937	32 508	28
Kırkkale	277 984	140 085	137 899	243 895	122 738	121 157	34 089	17 347	16 742	61
Düzce	573 022	283 473	289 549	453 722	226 915	226 807	122 422	61 933	60 489	124

Yukarıdaki tabloyu doğru okuyabilmek için nerede ne kadar insan olduğundan ziyade metrekare başına düşen insan sayısını gösteren nüfus yoğunluğu sayıları dikkate alınmalıdır. Örneğin Konya ili iki milyonu aşan nüfusuyla insanlar için her anlamda cazibeli bir kent gibi gözükmemektedir ama nüfus yoğunluğu çok düşük olan illerden biridir: 56. Kocaeli ise bir milyon sekiz yüz otuz binlik nüfusuyla Konya'nın gerisinde gibi dursa da nüfus yoğunluğu Kocaeli'nde 507, yani Konya'nın neredeyse on katıdır. Kutuplaşma teorisinin öngördüğü "bir bölgede birikme" tam da budur, Kocaeli'ndeki durumdur. Benzer şekilde, İstanbul'a bakıldığında, metrekareye düşen insan sayısının 2.849 olduğu görülmektedir ki bu da İstanbul'un, dolayısıyla da Marmara bölgesinin kutuplaşma teorisinin işaret ettiği gelişmiş bölge niteliğine ya da böyle bir niteliğin inceleneceği bölge olma hüviyetine kavuşturmaktadır. Yine de hızlı bir bakışla, İstanbul, Bursa, Kocaeli, Sakarya ve Yalova'nın, nüfus yoğunluğu açısından diğer illere oranla yüksek sayılabilecek sayılara sahip olduğu görülmektedir. Bu tablonun söylediği şey, insanların Marmara Bölgesi'nde birikmiş olduklarıdır.

İnsanların Marmara Bölgesi'ndeki illere neden yoğun şekilde rağbet ettiklerine de kısaca bakmak gerekmektedir. Türkiye'de göç eden insanların genelde gelir amaçlı göç ettikleri bilinmektedir (Özdemir ve Sertkaya, 2022, s.438). Bu gerçeğe anlamlı bir şekilde, İstanbul gibi kentlerin yoğun göç alması ise bu kentlerin Türkiye'nin bir nevi iş sahası olması sebebiyle insanlara iş imkânı vadetmesi, çalışan nüfus bu bölgelerde biriktiği için bölgelerin ulaşım, eğitim gibi olanaklarının diğer bölgelere göre çok daha iyi durumda olması, yani aslında metropol olmanın meydana getirdiği olanaklar bütünü ile ilgilidir (Özdemir ve Sertkaya, 2022, s.437). 2010 yılı verilerine göre, Türkiye'de faaliyet gösteren ilk 500 büyük firmanın 212'si, ikinci 500 büyük firmanın 223'ü İstanbul'dadır. Yani Türkiye'deki en büyük 1000 firmanın neredeyse yarısı İstanbul il sınırları içerisinde (Doğan, 2013, s.533). Öte yandan, 2011 verilerine göre Türkiye'deki sanayi sektörünün %52'si Marmara Bölgesi'nde faaliyet göstermektedir ve bu orandaki en büyük pay İstanbul'a aittir. İstanbul, Türkiye'nin toplam katma değerinin neredeyse %25'ini, ithalatının %49'unu, ihracatının ise %45'ini oluşturan ildir (Doğan, 2013, s.511). Hem iş sahasının, istihdam imkânlarının ve ulaşım, eğitim gibi diğer olanakların diğer bölgelere oranla bu bölgede yoğunlaşması hem de açık şekilde nüfusun büyük çoğunluğunun bu bölgede birikmesi, kutuplaşma teorisinin temel

argümanlarıyla örtüşmektedir. Gelişmiş bölgenin serbest piyasa ekonomisi koşulları altında diğer bölgeleri ekonomik açıdan nasıl etkilediği başka bir çalışmanın konusu olacağından, Türkiye’de açık şekilde görülen merkez-taşra ya da kır-kent çelişkinin seçmen üzerinde de muhakkak etkisinin olacağını belirtmek yeterli olacaktır. Bu etkinin nasıl bir etki olduğuna dair detaylarla birlikte kutuplaşma teorisiyle seçmen davranışı arasında anlamlı bir ilişki kurulabilecek ya da böyle bir ilişkinin olmadığı saptanabilecektir.

1.2.2. Merkez ve Taşra

Merkez ve taşra ayrımı, iki farklı şekilde ele alınması gereken bir konudur. Genel olarak İstanbul’u merkez ve nüfusunun çoğu belde ve köylerde yaşayan Ardahan’ı taşra kabul ederek bir ayrıma gidilebileceği gibi; İstanbul’un kendi içinde de merkez ve kenar mahalle olmak üzere bir ayrıma gidilebilir. Çünkü 1950’li yıllardan beri neredeyse kesintisiz şekilde süren köyden kente göç, kent toplumunda muhafazakârlaşmayı da sürekli artırmıştır, başka bir deyişle kent kültürü içinde de geleneksel, toplumcu bir kalıpla hareket etme gibi davranış kalıpları nefes alacak bir alan bulmaktadır (Baysal, 2016, s.46). Türkiye, Batı ülkelerine oranla zaten toplumcu bir kültüre yatkındır. Bu nedenle kişilerin çevrelerine uyum sağlamaya meyilleri de yüksektir. Yine de bu durum bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Doğuya doğru gidildikçe toplumcu kültür iyice baskınlaşmaktayken Batıya gidildikçe bireysel kültür baskınlaşmaya başlamaktadır. İşte bu durum Örneğin İstanbul’da merkez ve kenar mahalle üzerinden de görülebilmektedir. Merkezde bireysel bir kültür yaşanırken kenar mahallede ya da kentin taşrasında toplumcu, çevreyle hareket eden ve dolayısıyla çevreden etkilenen bir kültür yaşanmaktadır. Böyle bir “merkez-taşra” ayrımının oluşma nedeni ise gelir ile eğitim seviyesidir. Merkezlerde gelir ve eğitim seviyesi yüksek olduğu için bireysel kültür daha baskınken taşrada, kenar mahallede gelir ve eğitim seviyesi düşük olduğu için toplumcu bir kültür baskındır (Gümüş, 2009, s.80).

Yukarıda altı çizilen merkez ve taşra ya da kır ve kent ayrımının seçmen davranışı üzerindeki etkisi de bireysel ve toplumcu kültürle paralel şekilde

gerçekleşmektedir. Merkezde ve kentte, gelir ve eğitim seviyesinin yüksekliğinden dolayı bireysellik baskın olduğu için seçmen tercihleri otonom olarak şekillenmektedir. Taşra veya kırsalda ise “harekete geçirilmiş” bir tercih söz konusudur; karar veren ya da verdiren bir başkası, oyu atan başkasıdır. Bu harekete geçirilme, çevrenin etkisiyle ve aslında çevreyle birlikte olmaktadır. Kırsalda, aile, toplum/kanaat önderi gibi etkenler kişilere bireysel olarak davranma alanı bırakmadığı için oy tercihlerinde toplumcu kültür daha baskındır (Gümüş, 2009, s.81). Muzaffer Sencer’in 1974 yılında yaptığı bir araştırmada da eğitim ve gelir seviyesi yüksek insanların siyasal, toplumsal koşulları dikkate alarak hareket etmek gibi daha rasyonel olduğu söylenebilecek düşüncelerle ve bireysel bir tutumla oy kullandıkları; eğitim ve gelir seviyesi düşük kişilerin ise din, milliyetçilik gibi grup aidiyetine dayanan, yani toplumcu bir refleksle hareket ettikleri görülmüştür. O dönemde de eğitim düzeyi yüksek kişiler CHP etrafında birikirken eğitim düzeyi düşük kişiler AP çevresinde birikmiştir (Aydeniz, 2021, s.37,38). 2000’li yılların başında yapılan çalışmalarda da benzer bir durum gözle çarpılmaktadır. İlkokul düzeyinde eğitim almış kişiler yoğun şekilde AKP çevresinde birikirken yüksek okul mezunu kişiler CHP etrafında kümelenmiştir. Başka bir deyişle eğitim seviyesi yükseldikçe kişilerin CHP’ye oy verme eğilimlerinin arttığı görülmüştür (Demirtaş, 2015, s.208). Sonuç olarak seçmen davranışlarında kişilerin yaşadıkları yerler, merkez ve taşra ya da kent ve köy ayrımı, oldukça etkilidir. Söz konusu bölgelerde yaşayan insanların hem nitelikleri hem de bu bölgelerin insanı etkisi altına alan şartları, seçmen davranışına doğrudan etki etmektedir (Çelik, 2021, s.29).

Bir bütün olarak bakıldığında gerek ulusal anlamda gerekse kent özelinde, taşradan merkez bölgelere veya kenardan merkeze gidildikçe gelir ve eğitim seviyesinin arttığı, seçmenlerin toplumcu bir refleksden ziyade bireysel ve rasyonel kararlar aldıkları gözle çarpılmaktadır. Bu durum, kutuplaşma teorisinin “gelişmiş bölge daha da gelişirken gelişmemiş bölge gittikçe fakirleşecektir” önermesiyle uyumlu gözükmektedir. Merkezlerde yaşayan gelir ve eğitim seviyesi yüksek insanlar geleneksel ya da muhafazakâr bir siyasetten ziyade CHP’nin “sosyal demokrat, laik, modern” çizgisine yakın durmakta veya CHP’nin tarihsel açıdan “merkez” kavramını temsil etmesinden dolayı onun “kendileri için güvenli bölge” algısının etkisinde kalmaktadırlar. Böyle bir çizginin, taşra-çevre ve dinsel ya da milliyetçi bir çizgiyle kıyaslandığında belki daha

özgürlükçü, daha çağdaşlaşma nihayetinde merkezde kalmaya tekabül eden veya merkezde kalma umuduna hizmet eden bir çizgi olduğusöylenebilir. Taşradaki ve kenardaki kesim ise, merkezdekilere oranla gelir ve eğitim düzeyleri düşük kesim olarak muhafazakâr, dinî ve millî duygularla, yani grup aidiyetiyle ve toplumcu reflekslerle hareket etmektedirler; bu bölgelerde geleneksel olanı korumak, gelenekselliğin çözülüp kentleşmenin ya da modernleşmenin etkin olmasından daha önemli ve gerekli görülmektedir. Söz konusu bölgelerde de merkez-taşra çatışmasına yönelik olarak “alan hâkimiyetini koruma” refleksinden söz edilebilir. Çünkü “Merkez, maddî ve manevî üretimin yapıldığı gerek uzamsal olarak bir alanı, gerekse de değerlerle birlikte varolan bir zihniyet dünyasını temsil eder. Daha basit bir ifadeyle merkez, egemenin konumudur.” (Ulusoy, 2021, s.63). Bu bağlamda “taşra” ya da “çevre” ise egemen olmadığı bilinen ve dolayısıyla egemen olmadığını bilenlerin konumudur. Nitekim Şerif Mardin’in Osmanlı toplumuna yönelik incelemesinde de belirttiği gibi, “merkezileşme süreci, merkezin çevre üzerindeki hegemonyasını arttırmasına koşut olarak, merkez ve çevre arasında bir çatışmaya da sebep olmuş, merkez ile çevre arasındaki toplumsal kopukluk daha da yoğunlaşmıştır.” (Akt, Ulusoy, 2021, s.75). Söz konusu toplumsal kopukluk, merkezde yer almayan (egemen olmayan) ve merkezde yer olmadığını (egemen olmadığını) bilen bireyin grup aidiyetine yönelmesiyle oluşmakta, bu yöneliş de alan hâkimiyetine tekabül eden bir değer savunusunu, dolayısıyla da siyasi tercihleri beraberinde getirmektedir. Böyle bir tablo da kutuplaşma teorisiyle çelişmekten ziyade seçmen tercihleriyle kutuplaşma teorisinin önermeleri arasında anlamlı bir paralellik olduğu düşüncesini meydana getirmektedir. Nitekim Seymour MartinLipset ve Stein Rokkan da ulusal devrimler ve sanayi devrimi sonrası toplumlarda merkez-çevre, devlet-kilise, tarım-sanayi, işçi-burjuvazi çatışması olmak üzere dört fay hattının ortaya çıktığını, her toplum için bu fay hatlarının eşit öneme sahip olmadığını, bu fay hatlarının siyasi farklılıklara dönüşmesinin siyasi faktörlere bağlı olduğunu belirtmektedir (Anadolu Üniversitesi, Siyaset Sosyolojisi, s.17).Bu durumda, merkez-çevre ya da merkez-taşra çatışması da sürekli gelişen merkez ve ya gelişmesi duran ya da sürekli gerileyen taşra dinamiklerinin siyasallaşması durumunda seçmen tercihleri üzerinde belirleyici olabilecek bir fay hattı potansiyeli taşıyor demektir. Söz konusu potansiyele dair kısa bir inceleme yerinde olacaktır.

07 Haziran 2015, 01 Kasım 2015 Genel Seçimleri ile 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunun Ankara'nın ilçeleri özelinde sonuçlarını incelemek, kutuplaşma teorisi ile seçmen tercihleri arasında bir ilişki olup olmadığına yönelik fikir oluşturması, bu teorinin belirleyici rolü ve potansiyeli tartışması açısından önemlidir. Ankara'da, Çankaya, Yenimahalle, Mamak ve Etimesgut gibi "merkez" başlığı altına yazılabilecek ilçelerle Haymana, Polatlı, Çubuk gibi merkeze uzak "çevre" başlığı altına yazılabilecek ilçeler arasında muhakkak ki eğitimden gelir düzeyine ve hatta kentleşmeye kadar hemen her alanda bir gelişmişlik farkı bulunmaktadır. Bu ilçeler özelinde üç seçimin iki büyük parti (AKP ve CHP) ile sınırlı sonuçlarını bir tablo hâline getirdiğimizde aşağıdaki gibi bir veri setine ulaşılmaktadır.

İlçeler/Seçimler	07 Haziran 2015	01 Kasım 2015	16 Nisan 2017
Çankaya	%51 CHP %19 AKP	%55 CHP %22 AKP	%78 Hayır %22 Evet
Yenimahalle	%34 CHP %36 AKP	%37 CHP %43 AKP	%57 Hayır %42 Evet
Mamak	%33 CHP %42 AKP	%33 CHP %50 AKP	%50 Hayır %49 Evet
Haymana	%9 CHP %58 AKP	%10 CHP %70 AKP	%28 Hayır %72 Evet
Polatlı	%18 CHP %48 AKP	%19 CHP %57 AKP	%46 Hayır %54 Evet
Çubuk	%11 CHP %66 AKP	%11 CHP %76 AKP	%23 Hayır %77 Evet

Tabloda görüleceği üzere, Çankaya ilçesi, her üç seçimde de ezici bir şekilde CHP'den yana tercihin yapıldığı ilçedir. Yenimahalle ile Mamak'ta ise genel seçimlerde AKP lehine bir sonuç çıksa da AKP'nin CHP'ye karşı ezici bir üstünlüğü söz konusu değildir. Referandumda ise bu iki ilçe CHP'nin de yer aldığı "Hayır" blokuna oy vermiştir. Gelir ve eğitim seviyesi, diğer üç ilçeye oranla daha yüksek olan bu merkez

bölgelerde, diğer bölgelere kıyasla CHP'nin temsil ettiği laiklik, sosyal devlet gibi değerlerin önemli bir karşılığı vardır.

Haymana, Polatlı ve Çubuk ilçeleri ise, Polatlı'nın referandum sonuçları parantez içine alınırsa her üç seçimde de ezici bir şekilde AKP'nin üstün geldiği ilçeler olmuşlardır. Bu üç ilçede CHP'nin temsil ettiği değerlerin önemli bir karşılığı olduğunu söylemek zordur. Çalışmanın önceki bölümlerinde de üzerinde durulduğu üzere, grup aidiyetinin ağır bastığı çevre ilçelerde AKP'nin temsil ettiği din ve Osmanlılık gibi değerlerin neredeyse mutlak bir üstünlüğü olduğu görülmektedir.

Anayasa değişikliği gibi önemli bir konuda merkezde yer alan üç ilçeden ikisi bir kırılma yaşayıp “Hayır” blokuna yönelmiştir. Çevredeki üç ilçede ise Polatlı'daki sonuçların iki parti arasındaki uçurumun biraz kapanmış olduğunu göstermesi dışında çok fazla bir değişiklik gözlemlenmemektedir. Üçü de çizgisini sürdürmüş, “Evet” blokundan yana tercihini yapmıştır.

Yukarıdaki tüm göstergeler, merkez-çevre farklılığına dair önemli göstergelerdir ve bunların kutuplaşma teorisinin öngörülerıyla çelişmediği yorumu yapılabilir.

1.2.3. Sahiller ve İç Bölgeler

Kutuplaşma teorisine göre sahiller ile iç bölgeler arasındaki farka ve bu farkın da seçmen tercihlerine etkisine bakabilmek için sahil bölgelerinin iç bölgelere oranla gelişmeye daha elverişli olduğu saptaması önemlidir (Bal ve Çuhadar, 2021, s.590). Bu gelişmenin sebebi olarak özellikle Ege Akdeniz'de sahil bölgelerinde gelir seviyesinin yüksekliği, muhafazakârlığın etkin olmaması, kozmopolit nüfus yapısı ve bu yapıyla şekillenen yaşam tarzı gibi etkenler gösterilebilir (Yılmaz vd., 2012, s.16). Başka bir deyişle, sahil bölgeleri ticari ve sosyal yaşam bakımından kozmopolit bir yapıda olduğu için bu bölgelerde iç bölgelere oranla daha dışa açık bir kültür oluşmuştur. Bu kültürün de kendine has bir yaşam tarzı oluşturduğu tahmin edilecektir. Dolayısıyla dindarlığın

etkisi iç bölgelerde daha yüksek olabileceken kıyı kesimlerinde daha az olacaktır çünkü bölgenin kozmopolit yapısı, bu yapıyla şekillenen ticareti gibi etkenler dindarlığın ya da muhafazakârlığın baskın bir değişken olmasını engelleyebilecektir. Örneğin Güney Marmara bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre iç ve kırsal bölgelere gidildikçe muhafazakâr ve milliyetçi görüşün; merkeze ve kıyıya gidildikçe sosyal demokrat olarak tanımlanan kişilerin görüşlerinin güçlendiği görülmüştür (Canatan, 2014, s.476). Genel ve yerel seçimlerde, Ege, Akdeniz ve Marmara bölgelerinin seçmen tercihleri bazı iller özelinde değişse de 16 Nisan 2017 Türkiye Anayasa Değişikliği Referandumunda bu üç sahil bölgesi AKP'nin önderliğindeki “Evet” blokuna değil, CHP önderliğindeki “Hayır” blokuna oy vermiştir (<http://referandum.ntv.com.tr/>). Karadeniz kıyı şeridi ise Zonguldak dışında “Evet” blokuna oy vermiştir (<http://referandum.ntv.com.tr/>). İç bölgeler ise ezici bir çoğunlukla “Evet” blokundan yana tercihte bulunmuştur (<http://referandum.ntv.com.tr/>).

Bir bütün olarak bakıldığında, Batıdaki ve Güneydeki sahil bölgeleriyle Kuzeydeki sahil bölgelerinin seçmen davranışı ve tercihi açısından farklı oldukları gözükmemektedir. Bu noktada 2016 verilerine göre 2017 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik endeksine bakmak yerinde olacaktır (Ünsal ve Sülkü, 2020, s.192,193).

Tablo 7. *Bölgelerin Nüfusa Göre Ağırlıklandırılmış Ortalama Gelişmişlik Düzeyleri*

Kod	Bölge	Ağırlıklandırılmış Ortalama Gelişmişlik Düzeyi (BG_j)	Bölgenin Nüfus Oranı ($bölge_{nüfusyd_j}$)	Türkiye'nin Gelişmişlik Düzeyi
TR1	İstanbul	1,00	18,55%	3,0734
TR5	Batı Anadolu	2,34	9,72%	
TR3	Ege	2,53	12,87%	
TR4	Doğu Marmara	2,65	9,62%	
TR2	Batı Marmara	3,00	4,31%	
TR6	Akdeniz	3,30	12,76%	
TR9	Doğu Karadeniz	3,58	3,32%	
TR8	Batı Karadeniz	3,83	5,70%	
TR7	Orta Anadolu	4,39	4,95%	
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	5,15	2,74%	
TRB	Ortadoğu Anadolu	5,27	4,81%	
TRC	Güneydoğu Anadolu	5,45	10,65%	

Yukarıdaki tabloda, İstanbul'un çıkartılıp tek başına değerlendirildiği görülmektedir. Bu, İstanbul'un Türkiye'nin ekonomik ve diğer açılardan ağırlık merkezi olmasından dolayı ortalamaya dâhil edildiği anda Marmara bölgesi lehine sağlıksız bir sonuç doğuracak olmasından ileri gelmektedir. İstanbul çıkartıldığında, kıyı bölgeleri içinde gelişmişlik düzeyinin en yüksekte en aza doğru; Ege, Marmara, Akdeniz, Karadeniz şeklinde seyrettiği görülmektedir. Bu durum, 2017 yılında yapılan referandumdaki oy tercihleri açısından değerlendirildiğinde "Evet" blokunun bir tek gelişmişlik düzeyi en düşük kıyı bölgesi olan Karadeniz bölgesinde ağırlığını koyabildiğini göstermektedir. Diğer kıyı bölgeleri, "Hayır" blokundan yana tercih kullanmıştır. Çok belirgin olmasa da gelişmişlik düzeyinin artmasıyla CHP tercihi arasında anlamlı bir ilişki olduğu yorumu sahil bölgeleri için de yapılabilir. Bu sonuç da kutuplaşma teorisinin öngörülerıyla çelişmemektedir. Yine de 07 Haziran 2015, 01 Kasım 2015 Genel Seçimleri ile 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunun İzmir'in ilçeleri özelinde sonuçlarını incelemek de bu aşamada yerinde bir örnek teşkil edecektir.

İzmir’de Kemalpaşa ile Kiraz ilçeleri her iki genel seçimde de AKP’den yana bir tercihte bulunmuştur. Referandumda ise “Hayır” blokuna yönelmiştir. Torbalı ilçesi ise, 07 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde CHP’den, 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda ise “Hayır” blokundan yana çoğunluğu sağlamasına rağmen 01 Kasım 2015 seçimlerinde %1.7 puanlık bir farkla AKP’den yana oy kullanmıştır. Bu nedenle Torbalı ilçesinden ziyade Kemalpaşa ve Kiraz ilçelerine yoğunlaşmak, daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak için önemlidir. Ayrıca not düşmek gerekir ki Kemalpaşa ve Kiraz ilçeleri dışında İzmir’de bütün ilçelerde CHP önde olan partidir.

İlçeler/Seçimler	07 Haziran 2015	01 Kasım 2015	16 Nisan 2017
Kemalpaşa	%38 AKP	%46 AKP	%53 Hayır
	%36 CHP	%35 CHP	%47 Evet
Kiraz	%42 AKP	%48 AKP	%54 Hayır
	%37 CHP	%35 CHP	%46 Evet

İzmir’de yukarıdaki tabloda sunulan iki ilçe seçmen tercihleri açısından kentte birer istisna olduğu için bu ilçeleri mercek altına almak gerekmektedir.

Kiraz ilçesi, İzmir’in iç bölgelere doğru gidildiğinde en sonda kalan, başka bir deyişle merkeze en uzak olan ilçesidir. Kırk üç binin biraz üzerinde bir nüfusa sahip olan bu ilçenin ekonomisinin merkezinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri bulunmaktadır. İlçenin gelir düzeyi ve eğitim açısından gelişmiş bir ilçe olduğunu söylemek zordur.

Kemalpaşa ilçesi ise, organize sanayi bölgesi olması nedeniyle yerli halktan çok yerli göçmenlerin iş için gelip yerleştiği bir bölgedir. Tıpkı, köyden kente göç eden insanların göç ettikleri bölgeleri de muhafazakârlaştırması misali, bu ilçede de benzer bir durum olduğu ve bunun seçim sonuçlarına yansıdığı tahminini yürütmek mümkündür. Ayrıca Kemalpaşa da kentin iç bölgesinde yer almaktadır.

Her iki ilçenin seçmen tercihleri ve dolayısıyla seçmenleri açısından muhafazakârlığa meyilli bir yapısı olduğu söylenebilir, diğer yandan CHP'nin temsil ettiği değerlerle bağlarını büsbütün kopartmadıkları da gözükmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASET SOSYOLOJİSİ TEMEL YAKLAŞIMLAR – YENİ TARTIŞMALAR

Siyaset sosyolojisi evrimi içerisinde farklı ideolojik ve metodolojik yaklaşımlar sergileyen önemli kuramcılarının çalışmaları klasik siyaset sosyolojisi kapsamında yer almaktadır. Siyaset sosyolojisi olarak adlandırılan bu disiplinde, Karl Marx, Alexis de Tocqueville, Gaetano Mosca, Max Weber, Reinhard Bendix, Robert Michels, Vilfredo Pareto, Gabriel Almond ve Seymour Martin Lipset gibi kuramcılar alana şekil veren kuramcılar olarak öne çıkmaktadır (Acar ve Uslu, 2016, s.15,16). Denge (uzlaşma) teorisi ve çatışma teorisi adındaki paradigmatlar çerçevesinde ele alınabilecek konular; iktidarı elinde tutan güçlerin kimler olduğu ve meşru olup olmadıklarının incelenmesi, bu güçlerin iktidarı hangi hedefe yönelik hareket ettirme eğiliminde olduklarıdır. Ayrıca iktidara sahip olanların güç kaybetme ve güç kazanma durumunun analiz edilmesi, ne derece otoriter oldukları, siyasi değişim ve gelişimlere direnç gösterme dereceleri de bu kapsamda ele alınacak konular içerisinde yer almaktadır (Özdemir, 2017, s.11,12).

Çatışma teorisinde ise, denge teorisinin tersine, sosyal yapıyı oluşturan farklı unsurlar birbirleri ile çatışma içerisinde ve uzlaşma olmadığı için toplum üzerinde zorlayıcı bir baskı meydana getirir. Aralıksız değişimlere mecbur eden bir durum söz konusudur. Sosyal yapıyı oluşturan politik düşünce, kültürel tavır ve demokrasideki beklenti farklılığı belirgin bir çatışma olgusunu ortaya koymaktadır.

2.1. Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler çok çeşitli konularda ve sosyal ve siyasi grupların beklentileri, talepleri konusunda olmaktadır. Ulusların tarihsel çizgisine baktığımızda toplumsal hareketler seçim öncesi ve sonrası olması da gözlenen durumlar arasındadır.

Çalışmamızda 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunu gerekli kılan ya da referandumun sonucuna etki edebilecek herhangi bir toplumsal hareket olup olmadığı, şayet oldu ise etki derecesi irdelenmiştir. Türkiye’de özellikle son yarım yüzyıl içerisinde belli bir düzeyde legal ya da illegal toplumsal hareketlerin varlığından bahsedilebilir. Özellikle sendikaların, farklı sivil toplum örgütlerinin ve öğrenci gruplarının organize ettiği, çeşitli genel veya belli bir grubu ilgilendiren toplumsal hareketler öne çıkmaktadır. Hemen her seçim öncesi her siyasi görüşün temsil ettiği siyasi parti taraftarının da kendilerine taraftar toplamak, ülkenin veya beldenin yönetimde kendi fikirlerinin daha doğru yöntemler uygulayacaklarını dile getirmek ve diğer siyasi partilerin eksik ve sakıncalı gördükleri hususlarını topluma anlatmak için çeşitli toplumsal hareketler içerisinde bulunmaktadır.

2017 Referandumu öncesinde de getirilmek istenilen “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nin ülke menfaatine olacağını savunan siyasi parti ve grupların farklı platformlarda dile getirip yaptıkları propaganda ve açıklamaların yanında, bu yeni sistemin Türkiye için uygun olmayacağını, sakıncaları olduğunu ve “Parlamentar Sistem”e devam edilmesi gerektiğini savunan siyasi parti ve gruplarda toplantı, miting, seminer, açık oturum gibi çeşitli yollarla görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu tür hareketlerin seçim sonuçlarına az ya da çok etkisinin olması kaçınılmazdır.

Toplum hayatında var olan durum, değişim ve yenilikler için gerekli olan olguların başında toplumsal hareketler gelmektedir. Günümüzde bu hareketler normalleşip kabul görmekte olup, 1960’lı yılların sonlarına kadar bazı sosyal bilim çevreleri toplumsal hareketleri patoloji olarak değerlendirilmekteydi (Acar ve Uslu 2016, s.233,234).

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal hareketler modern öncesi ve sonrası şeklinde değerlendirilmektedir. Modern öncesi dönemde toplum düzeni genellikle geleneklerden kaynağını alarak devam ettirilmekteydi. Bunlar hakkında söz söyleyen ve bunları yönlendirenler ise öncelikle dinî liderler ve devlet yetkilileri olmuştur. Bu iki güce etki edenler ise maddi olanaklara ve üretim gücüne sahip toprak sahipleri ile zanaatkarlardır (Bulut, 2019, s.281,282). Toplumsal ve sosyal hareketlerde modern öncesi dönem için

toplumsal hareketler yerel özellikte olup, herhangi bir sorun ve istenilmeyen duruma karşı tepki gösterme hâli ülke çapında yaygınlık göstermemektedir. Ayrıca bu dönemdeki tepki ve istekler mevcut toplum düzenini tamamen değiştirme özelliğinde değildir. Bireysel ya da küçük bir grubun mağduriyet durumunun düzeltilmesi ile sınırlı kalır. Belki de düzeltilmez ve sadece talep düzeyinde kalır. Örgütlü bir karşı çıkış özelliğinde de değildir.

Toplumsal ve sosyal hareketlerde modern döneme geçildiği kabul edilen farklılıklarda gelenek ve alışlagelmiş hususlar yerini rasyonel davranışlara bırakmıştır. Cemaat olgusu yerini cemiyet olgusuna bırakmıştır. Toplumlar daha çok kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda tepki gösterip talepte bulunmaktadır. Daha akılcı ve organize hareket edip can ve malına zarar vereceğini gördüğü hususlarda güvenilir bir konuma geçilmesini ve zararlarına sebep olunmamasını, oluşan zararların ise telafi edilmesini istemektedir. Düşünce ve yaşayışta özgür hareket edebilme şartlarının oluşmasını istemek, bu durumun aynı zamanda tüm ülke genelinde sistemsal kurallar hâlinde yerleşmesini beklemektedir (Bulut, 2019, s.285). Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali bu sürecin en önemli işleyiş lokomotifleri ve dönüm noktaları olmuştur. Dikkat çeken bir başka kuram ise, her şeyin temeline sınıf ve üretimi koyan Marksizm'dir. Acar ve Uslu, modernleşmeyi şöyle yorumlamaktadır: "Genel olarak sosyal bilimler için modernleşme deneyimleri bitimsizdir, toplumsal değişim demektir." (Acar ve Uslu 2016, s.235).

Modern toplumlar çerçevesinde, sosyal ve toplumsal değişimler ve yeniliklerin oluşumu için, farklı kuramsal yaklaşımlar olsa da genel olarak kabul gören yaklaşım toplumsal hareketlerin varlığı ve sürekliliğidir. Bu hareketlerin legal çerçevelerle şekillenmesi toplumsal ve sosyal huzur ve barış için bir ön şart niteliğindedir. Legal çerçevede oluşmasının altyapısını modern anlayış içerisindeki yönetimler oluşturabilmektedir. Bu yaklaşım içinde olmayan yönetimlerin varlığında ise istenirse de illegal hareketler olmakta, daha uzun zaman alsa da ve beraberinde huzursuzluklar getirirse de değişim her durumda kaçınılmaz olmaktadır.

Diğer taraftan 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunun yapılma isteğinin altyapısında herhangi bir toplumsal hareket etkili olmamıştır. İktidar

sahiplerinin, gücün merkezde toplanmamasından dolayı yönetimde sıkıntılara yaşandığı iddiası ve bu sıkıntıları aşmanın çaresinin yeni bir sistemde, yani Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde olacağını öngörüsüyle ortaya çıkan çalışma ve istek etkili olmuştur.

2.2. Kimlik Ve Vatandaşlık

Demokratik toplumlarda her birey, ulusunun tüm bireylerinin sahip olduğu ortak hak ve özgürlüklere sahip bir vatandaş olmakla birlikte bunda ifadesini bulan bir kimliğinde sahibidir. Sahip olduğu bu kimlik ve vatandaşlık haklarını kullanarak kendisini yönetenleri ve yönetim sistemlerini belirleme ve yasal çerçevede değiştirme yönünde fikrini beyan edebilmektedir. Bunun en açık ve etkileyici yöntemi seçimlerde ortaya konmaktadır.

Geçmiş yarım yüzyılda kimlik ve vatandaşlık olguları, bunlarla birlikte ulusçuluk, ulus-devlet tanımlamaları hakkında önemli çalışmalar ve değerlendirmeler yapıldığı ve önemli derecede literatürün kayda geçtiği bir gerçektir. Bu son yarım yüzyıl geçmiş uygarlık tarihinde bekli de en karmaşık dönemdir. Bu döneme baktığımızda öne çıkan çok önemli olaylar ve olgular kayıtlara geçmiş ve gelinen noktada belirleyici olmuştur. 68 kuşağının gençlik hareketleri ile başlayan bu sürecin içinde ayrıca 70'li yılların sonuna kadar süren ekonomik krizler, devamında neoliberal hareketler, 90'larda soğuk savaşın bitmesi ile birlikte tek kutuplu dünya düzeninin ortaya çıkışı, bilişimde devrim niteliğinde gelişmeler, küreselleşme ve post modernizm düşüncesinin hâkimiyet kazanmaya başlaması, 11 Eylül saldırısının ardından güvenlik politikalarının tekrar öne çıkması ile birlikte jeopolitik ayrımlar, derin ekonomik krizlerin yeniden gündem olması gibi olaylarla birlikte bazı süreçler de sorgulanmıştır. Bunların başında siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel olgular gelmektedir. Bu sorgulanma süreci çok boyutlu bir şekilde devam etmektedir (Taşkesen, 2021, s.168,169).

Vatandaşlık kavramı günümüzde farklı tanım ve yaklaşımlarla ifade edilse de bu kavramın tarihsel süreç içinde oldukça eski, antik dönemlere kadar uzandığı

bilinmektedir. Antik dönemlerde vatandaşlık, *citoyen* (sitede oturan kişi) kelimesiyle adlandırılmıştır. Günümüzde bilinen ve en sade anlamıyla vatandaşlık; ‘her yurttaş ile içinde bulunduğu devlet arasında yapılan bir sözleşme’ şeklinde tanımlanmaktadır. Vatandaşlık, her bir ferdin devlet nazarında en başta gelen temel hakkıdır. “Brubaker’in, ‘bireyleri devletlerarasında ayırtıran bir uluslararası dosyalama sistemi’ tanımı da kavrama benzer bir hukuki vurgu yapar”(Acar ve Uslu 2016. S.273). Her yurttaş temel haklarının öngördüğü siyasi, sosyal, kültürel yapı içinde yaşamını sürdüren ve bu değerleri korunan bir kimliğe sahiptir. Bu kimliğin verdiği haklarla yaşamının içinde ister bireysel ister mensubu içinde olduğu sosyal grup içinde özgür çaba içinde olabilmesini yasalar çerçevesinde öngörür ve hareket alanına sahiptir. “Vatandaşlık, hukuk öznesinin özel bir görünüş biçimidir” (Korkut, 2015, s.5,6).

Günümüz süreçlerinde çeşitli haklarla ilgili birçok mücadele ve hak arayışının görüldüğü bir dönem olarak da kendini göstermiştir. Özellikle mensubu olduğu sosyal gruplar tarafından yok sayılan, dikkate alınmayan birey ve gruplar için hak arama zemini oluşmuştur. Bu haklar içinde öncelikle; insan hakları, kadın hakları, eşcinsel hakları, dinsel, kültürel, engelli, dilsel haklar, ayrıca hayvan haklarında da duyarlılıklar artmıştır. Etnik gruplar, göçmen ve mülteciler hak arama ve örgütlenme fırsatı bulmuşlardır. Çevre hususuna ilgi gösterme ve duyarlılık belirginleşmiş, bütün bunlar hem yerel hem de küresel ölçüde örgütlenmeler neticesinde oluşmaya başlamıştır. Bu çerçevede ulus-devletin getirisi olarak modern vatandaşlık kavramı gelişmiş olup, sosyal grup ve yapılarda aidiyet ve sosyal dışlanma süreçlerini sistemli olarak yönetmek zemini oluşmuştur (Taşkesen, 2021, s.169). Vatandaşlık anlayışının modern görüntüsüne kavuşması anayasacılık hareketleri ile olmuştur. Bunda önemli aşama, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi’nin ortaya çıkardığı anayasa çalışmalarında kendini göstermiştir. Hem hukuki hem de siyasi modeller ortak hâlde vatandaşlık kavramında birleştirilmiştir. En temel değer eşitlik olarak öngörülmüştür. İkinci olarak hürriyete sahip olma, daha sonra gelen ilke siyasi hayata özgürce iştirak etme, bundan sonra ele alınan vatandaşlık hakkı sosyal ve kültürel haklar olarak kabul görmüştür (Korkut,2015, s.7,8).

“Kimi toplumlarda (ya da aynı toplumun farklı zamanlarında) güvenliğe daha fazla vurgu yapılırken, başka birinde refaha, bir diğerinde adalete ya da özgürlüğe daha fazla vurgu yapılabilir. Üstelik değerlere yapılan bu vurgular konjoktürel ve de geçici olabilmekle beraber politik projeleri ve dolayısıyla aidiyet siyasetini önemli ölçüde belirleyebilmektedir. Örneğin güvenlik değerine vurgunun ön planda olduğu bir toplumda aidiyet inşası sosyal lokasyon ve/veya kimlik üzerinden yapılarak dışarıya karşı “birlik” ve “bütünlük” anlatılarını vurgulayan değerler önemsenebilir. Böyle bir toplumda aidiyet siyaseti de görece daha kalın sınırların çizildiği politik projelerle biçimlendirilir. Yine böyle bir toplumda vatandaşlık anlayışı da doğal olarak toplulukçu ya da en iyi ihtimalle cumhuriyetçi anlayışın ön planda olduğu bir karma anlayışı yansıtır. Bir başka örnek toplumda ise özgürlük değeri ön planda olabilir ve burada birey hak ve özgürlüklerinin vurgulandığı liberal vatandaşlık anlayışı temel alınabilir. Çünkü burada aidiyet siyasetini belirleyen politik projeler daha çok demokrasi, insan hakları, fırsat eşitliği gibi değerler üzerine inşa edilmiş bir liberal aidiyet anlayışına dayanır” (Taşkesen, 2021, s. 173-174).

Türkiye’deki 2017 Referandumu ile gerçekleşen anayasa değişikliği, vatandaşlığın temel hak ve görevlerinden ziyade cumhuriyet ve demokrasi ile kazanıldığı kabul edilen bu hakların yeni bir yönetim şeklinde kullanılmasını öngörmektedir. Önceki parlamenter sistemdeki seçme-seçilme, örgütlenme gibi vatandaşlık haklarının kullanılmasına devam edilmekle birlikte yürütme ve yasamadaki yeni işleyiş yine demokratik hayatta vatandaşlığın kilit konumunu göstermektedir. Ancak yönetimde adeta tek yetkili kabul edilen cumhurbaşkanının ne ölçüde hakları ve yetkileri olacağı ve bu hak ve yetkilere sınırlar getirilmesi konuları ise yeni bir durumu ortaya koymaktadır. Bugün gelinen noktada vatandaşların hakları, özgürlükleri, yetki ve sorumlulukları konusunda yasama ve yürütme yetkisinin büyük ölçüde tek yetkili olan cumhurbaşkanında olması birtakım kaygıları da beraberinde getirmiştir.

2.3. Siyasal Değişimler

Bütün toplumların içinde buldukları gerek iç gerekse dış koşullar, zaman içinde sürekli bir değişim geçirmektedir. Bu değişim birçok alanda olduğu gibi siyasi alanda da hızlı şekilde gerçekleşmektedir. Bu alanda çalışma yapan sosyal bilimciler değişimlere etki eden birçok faktörden söz ederken bunların etki derecelerinin de her toplumda farklı olabileceğini belirtmişlerdir. Bunlardan eski ve yeni kuşak arasındaki yaklaşım farklılıklarının, teknoloji ve bilimdeki hızlı gelişmelerin, artan nüfusların, ekonomik ve ticari durumların ve yönetimde olan gerek siyasi gerekse kültürel ve dinsel otoritelerin siyasi anlayışlarının belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın, çeşitli düşünür ve sistem belirleyiciler için yaklaşım öncelikleri arasında belirgin farklılıklar görülmektedir. Toplumun içinde bulunduğu mevcut siyasi durumdan daha farklı siyasi duruma tamamen veya kısmen geçmesi ya da geçiş süreci içerisine girmesi söz konusu ise bu durum siyasi değişimi ifade eder. Buna sebep hem ulusal hem de küresel gelişme ve değişimlerin zorlaması ve teşvik etmesi neticesinde olmaktadır. Siyasal alandaki değişimler her zaman olumlu, ilerleme ve gelişmeye dönük olmayabilir. İstenen, beklenen bu olsa da bazen bozulma ve toplumsal, sosyal hayatı ve demokrasiyi olumsuz yönde etkileyen şekilde de olabilir. Örneğin Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş olumlu bir değişim olarak kabul edilmekteyken 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrası oluşan durum olumsuz bir değişim olarak işaret edilmektedir (Küçük, 2019, s.22,23).

“Siyasi değişimin önemsiz sayılmayacak ikinci bir örneği, Avrupa’daki faşist rejimlerin yükselişi ve çöküşüdür. İkisi de kapitalist bir toplumda var olabilen faşizm ile liberal demokrasinin siyasal sistemleri arasında çok büyük bir fark vardır ve faşist güçler İkinci Dünya Savaşı’ndan zaferle çıkmış olsalardı, dünya tarihinin çok farklı olacağından kimsenin kuşkusu yoktur herhalde” (Bottomore, 2017, s.110).

Siyasi yaklaşım ve değişimler; bazen demokratik refah uluslarının ortaya çıkmasına ya da gelişmesine, bazen faşizm veya benzeri otoriter yönetimlerin

oluşmasına, bazen tamamen devlet otoritesinin vücut bulmasına ya da tekelleşen ekonomik egemen güçlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda benzer değişim ve oluşumlar birçok ulusun yaşadığı bir gerçeklik olarak görülmektedir.

Türkiye’de 2017 Referandumunu ile birlikte önemli bir sistem değişikliği olduğu açıkça anlaşılmakta ve yeni olan bu sisteme Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı verilmektedir. Sistem değişikliği değerlendirmesi yaygın olsa da rejim değişikliği olduğunu öne süren değerlendirmelerde az değildir ve dikkate değerdir. Öne çıkan değişiklikler; partili cumhurbaşkanının olması, yürütmenin başı ve hemen hemen tek söz sahibi olması, başbakanlık makamının kaldırılmasıdır. Yine öncelikle dikkat edilecek değişiklikler; parlamento ile cumhurbaşkanının eş zamanlı ve beş yılda bir seçilmesi, bütçe hakkında kanun teklifi verme yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesidir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hemen her alanda çıkma ve kanun gibi uygulanma özelliğine sahip olması, yargı üyelerinin bir kısmının seçilmesinde cumhurbaşkanının yetkili olması, cumhurbaşkanının milletvekili seçimlerini yenileme yetkisine sahip olması, yine cumhurbaşkanının tek başına OHAL ilan etme ve üst düzey kamu görevlilerini kararname ile tek başına atama yetkisi verilmesidir.

Yeni sistemde öne çıkan değişiklikler, Türkiye’deki siyasi değişimlerin demokrasi yönünde ilerlemesi yerine geriye gitmesi şeklinde algılanmalara hem içte hem de dışta küçümsenmeyecek oranda neden olmuştur. Gelişmiş uluslarda siyasi değişimler daha özgürlükçü, bireysel kimlik ve hakların daha etkin ve kolay ifade edilebilir hâle gelmesi yönünde ağırlık kazanırken gelişmiş dünyada yer alma çabası içerisinde olan ve bunun için uluslararası birçok ortak karara imza atan Türkiye’nin yeterince yol alamadığı, yeni sisteminde bunda payı olduğu iddiası güçlüdür.

Siyaset sosyolojinin temel yaklaşımları ve yeni tartışmalar, tarihsel süreçte ve içinde bulunduğumuz dönemde oldukça kapsamlı ve dinamik konuları içermektedir. Bu yaklaşımlar, siyaset sosyolojisi alanında çalışma ve araştırma yapanlara, siyasilere, toplumsal ve sosyal bilim alanında var olan mevcut durum ile yenilik ve değişimlere yön veren, kaynak oluşturan temel unsurları içermektedir. İktidarı, yönetme ve yön verme fonksiyonlarını elinde tutan seçkin (elit) kesimlerin kimler, hangi oluşumlar

olduğunu, etki ve güç derecelerini açıklar, demokratik ya da demokrasi dışı oluşumların varlığını ortaya koyar. Dünyada varlığını sürdüren fikir, siyasi, kültürel, dinî inanç ya da ırk, soy gibi değerlerin gelişim, değişim ve güncel durumları ile bunların kabul ve reddedilme yaklaşımlarını teşhis eder. Sınıf varlığının çok önemli değişmez bir olgu olduğu gerçeği siyaset sosyolojinin çok önemli tespiti ve çalışma alanıdır. Toplumların süreklilik arz eden değişim ve gelişim arzu ve çabaları, sürekli toplumsal hareketleri beraberinde getirir. Bu hareketlilikle demokratik ve özgür toplum özlemleri için olsa da bazen demokrasi dışı olumsuz neticelere varan durumlarda az değildir. Ulusların toplumsal varlığı içinde bireylerinde hem kimlik hem de vatandaşlık hakları ve beklentileri vardır. Bireyler bu haklarını özgürce ifade ederek kendi hayat tarzlarını ve kendilerini hangi siyasi fikrin, kimlerin yöneteceğini belirlemede kullanmak eğilimindedirler. Bireyler sahip oldukları ve sahip olmayı arzu ettikleri hakları, hukuk yani anayasa ve kanunlarla güvence altına alınması beklentisi içerisindedirler.

Toplumların, ulusların tarihsel süreç içerisinde siyasi kültürü oluşur. Bu siyasi kültür, yönetim şekillerinden, inançlar, kültürel değerler ve çeşitli durumlar hakkında birey ve grupların gösterdiği tutumlara kadar kapsamlı bir alanı ifade eder. Ulus içerisinde yöresel kültürlerin varlığı da kaçınılmaz bir gerçekliliği ifade eder ve merkezîyetçi yaklaşımın dışında kabul görmesi beklenir. Ancak birey mensup olduğu ulus ve uyruğun bütününe ait kültürel değerlere ve otoriteye de uyum içerisinde yurttaş olma özelliğini korur. Günümüzde gelinen noktada dünya hızla küreselleşmekte, ortak alanlar, ortak değişim ve gelişmeler kaçınılmaz bir şekilde hayata şekil vermektedir. Küreselleşme, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok alanda varlığını artırarak devam etmektedir. Türkiye de küreselleşme konusunda ön plana çıkan ülkeler içerisinde yerini alan bir görüntüdedir. Bu durum önemli kazanımları beraberinde getirmekte, kabul görmeyen gelişim ve değişimler ise ayrışma ve huzursuzluk kaynağı olmaktadır. Olumlu ya da olumsuz etkisini gösteren en büyük değişim alanı ise siyasal değişimler olarak dikkat çekmektedir. Çünkü kayda değer büyük siyasi değişimler sadece siyasi alanda değil, hukuksal, kültürel, ekonomik ve sosyal alanları da belirgin olarak etkileyen özellik içerirler.

Türkiye’de yapılan 2017 Genel Referandumunu ile kabul edilen ve adına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi denilen yönetim şeklinin Türkiye siyasi hayatında önemli bir siyasi değişim olarak değerlendirilmesi mümkündür. Türkiye için yeni olan bu yönetim şekli halkın %50’den fazlasının oyları ile kabul edilmiş olsa da bu değişikliğin yapılmasına “Hayır” oyu vererek karşı çıkanların oy oranının “Evet” oyu verenlere yakın olması, yaygın eleştirileri de beraberinde getirmiş, uygulama aşamasında da günden güne artan eleştirilere sebep olmuştur. Bu yeni yönetim şeklini siyasi gelişim ve demokrasi açısından olumsuz bir değişim olduğu yönünde değerlendirenler, ivedilikle eski yönetim şekli olan Parlamenter Sisteme dönülmesi yönünde tavır almışlar ve hem siyasi oluşumların bir kısmından hem de birtakım sivil toplum kuruluşlarından destek bulmuşlardır. Bu yeni sistemin demokrasi ve siyasi değişim, gelişim açısından olumlu ya da olumsuz olup olmadığı yönünde daha objektif bir değerlendirme yapılabilmesi uygulamanın getireceği sonuçların başarı ya da başarısızlığıyla belirginleşecek; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı gibi temel ilkelerin işlerliği oranı ile anlaşılacaktır. Ayrıca küreselleşmeye olumlu ya da olumsuz katkıları da değerlendirmek için ayrı bir kriter olacaktır.

2.4. Siyasal Toplumsallaşma

İnsanın doğumundan itibaren oluşmaya başlayan ve iletişim hâlinde bulunduğu her kişi ve gruptan edindiği çeşitli değer yargıları mevcuttur. İnsan bunları; doğruyanlış, iyi-kötü, açık-kapalı şeklinde sınıflandırdığı tutumlar hâline getirir. Daha sonraki aşama ise içinde bulunduğu toplum ve sosyal gruplar tarafından kabul gören alışkanlıklar, kurallar, inanç ve kurallar toplumsallaşma bağlamında şekillenmektedir. Bu durum bireye toplum içinde bir değer ve kişilik kazandırdığı gibi, bireyi o toplumun bir üyesi hâline de getirmiş olur (Asma vd., 2021, s.14).

Tarihsel süreç içinde toplumsallaşmanın ve bunun doğal neticesi olarak da farklı fikirlerin oluşması ile birlikte toplumlar, kendi bünyelerinde kabul gören fikirler etrafında birlikte hareket etme ve taraf oldukları bu fikirlerin etkin olması için çaba sarf

etme eğilimindedirler. Bu durum aynı zamanda siyasallık anlamı da taşımaktadır. Belli düşünce ve fikirler çerçevesinde oluşan siyasallaşma, zaman içindeki etkisiyle “siyasal kültür” hâlini almaktadır. Toplumsallaşmanın gelişim aşamalarında siyasal kültürde değişim ve gelişim göstermektedir. Toplumların olumlu bulup çoğunlukla kabul ettiği siyasal değerlerin devam etmesi, olumlu bulmadıkları siyasal değerlerin ise değişimi için çaba harcadıkları dinamik bir süreç genellikle “çatışma” şeklinde bir mücadele görüntüsü sergilemektedir. Bu değişim ve gelişim çatışma ve mücadelesi aile, okul, çeşitli sivil toplum oluşumları ve devlet ölçeğinde olmaktadır.

Akın (2019)’a göre bu kavram -genel toplumsallaşma- içinde bir bölüm olarak değerlendirilmektedir. Siyasallaşma içerisindeki bir süreç olan bu kavram uygulama ve kabullenmeyi inanç, norm ve değerler özelinde meydana getirmektedir. Aydemir (2001, s.4-6).de bu süreci tamamlar nitelikte toplumsallaşmayı ele almaktadır. Bu bağlamda uygulama ve kabullenme süreçlerini, amaç-araç arasındaki ortaklık üzerinden okumaktadır. Amaç-araç arasındaki ortaklığın sağlanması sonucuyla da bireylerin birbirleri üzerinde etki meydana getiremeyeceğini savunmaktadır.

“Bireyin içinde bulunduğu toplulukların siyasal amacı olmamasına karşın siyasetle olan dolaylı ve dolaysız boyutlarından dolayı siyasal toplumsallaşma sürecine katkıda bulunur. Bu çerçevede verebileceğimiz örnek, demokratik toplumlarda işçiler için olmazsa olmaz olan sendikaların bireyin hayatında oynadığı roldür” (Aydemir, 2001, s.3).

Siyasal kültürün siyasal toplumsallaşmaya etkisi; bireylerin kişisel deneyim ve davranışlarında temel oluşturan, toplumsal olaylar ve sosyoekonomik durumlarının ürünüdür denilebilir. Din ve siyasal kültür açısından bakılacak olursa; sosyal yapı olarak farklılaşmamış toplumlarda din siyasal hayata da yön veren önemli bir etkidir. Toplumlara önderlik eden yön veren konumdaki kişilerin demokratik ve totaliter olma durumlarına göre toplumun siyasallaşması şekil almaktadır (Aydemir, 2001, s.5-6).

Toplumsallaşma her birey için doğumla başlayan ve öğrenme ve öğretme şeklinde aralıksız devam eden bir eğitim ve iletişim süreci gibidir. Toplumun, sosyal, kültürel, siyasal, dini inanç bazında yerleşmiş kültür ve değerlerinin bireye aile, okul, çeşitli sosyal ve kültürel gruplar ve devlet tarafından aktarılması ve bireyde davranış biçimi hâline getirilmesi anlamı da taşımaktadır.

Buradan çıkan sonuç, her bireyin siyasi bir tutum benimserken ve kendi benimsediği değerleri kabullenilmiş sosyal ve siyasi gruplar içinde yer alırken gerek içine doğduğu gerekse yaşamı sürecinde elde ettiği kazanımları ve kendi değerlendirmeleri neticesinde belirgin bir siyasi kimlik kazanabildiği ve siyasallaşabildiğidir. Seçimlerde bu siyasi kimlik ve kazanımlarının pozitif olarak ortaya konabileceği olgulardır.

2.5. Siyaset Ve Yurttaş Katılımı

“Vatandaş katılımı” demokrasi literatüründe üzerinde sıkça durulan ve seçimlerle doğrudan ilgili bir kavramdır. Bu kavram, “demokratik yönetimler” bağlamında değerlendirilebilir. Demokratik yönetim sisteminin temelde öne sürüp savunduğu iki tez bulunmaktadır. Bunlardan ilki temsili-doğrudan ayrımı iken ikincisi seçme-seçilme hakkına sahip vatandaşların tamamını kapsama veya kapsamama şeklinde açıklanabilir. Demokrasinin sahip olması zorunlu olan unsurlarından en önemli olanı halkın kendini yönetme yetkisini vereceği yöneticileri seçmesidir. Bu hakkın yurttaşa tanınması tek başına yeterli olmamaktadır. Seçimlerin özgür bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Başka bir ifade ile seçme hakkını kullanan yurttaş hiçbir baskı ve zorlamaya maruz bırakılmadan hür bir şekilde oyunu kullanabilmelidir. Rousseau, Barber ve Pateman’ın görüşleri de bu ilkelere dayanmaktadır. Yurttaş katılımı hem demokratik yönetimin işlerliği hem de vatandaşların adil bir şekilde yönetilmesinin önemli bir unsurudur (OrumveDale, 2019, s.335-338).

Demokratik uluslarda yurttaşlar kendilerini yönetenleri belirleyip onların kendilerini temsil ettiklerini bilmeleri demokrasi için tam anlamıyla yeterli değildir.

Yönetenlerin yurttaşları temsil etmelerinin yanında uygulamaları, icraatları ile yurttaşlara bunu tam anlamıyla hissettirmeleri de gereklidir. Yani seçim sürecinde vadedilen iş ve işlemler yönetim sürecinde de aksaklığa uğramadan yerine getirilmelidir. Yönetim süreci boyunca da yurttaşların hak ve hukukunun ayrımcılık olmadan korunması elzemdir. Bu bağlamda Braud (2017)'a göre siyasal katılım, vatandaş ve toplum üzerinde seçilenlerin etkisi ve faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde sivil toplumun demokrasi açısından önemi her geçen gün artmaktadır. Vatandaşların siyasi sistemi belirlemek üzere ortaya koyduğu yurttaş katılımı iradesi sürecinde ve sonucunda ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi noktasında sivil toplumun önemli rol üstlendiği literatürde genel olarak üzerinde durulan bir husustur(Akıncı, 2014, s.34-36).Özellikle batı toplumlarında başlayan bu durum temsili demokrasilerde oluşan yönetim sorunlarıyla birlikte yurttaşların sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yönetime iştirak ederek, isteklerini dile getirip bu isteklerin yönetenler tarafından dikkate alınıp uygulanması için zorlayıcı ve baskı oluşturan önemli bir unsur hâline gelmişlerdir (Akıncı, 2014, s.35-37).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının öneminin fark edildiği dönemin başlangıcı 1980’ler olarak görülmektedir. Bu durum özellikle liberal politikanın yaygın olarak hayata geçirilmesi ve demokrasi isteklerinin hızlanması ile işlerlik kazanmıştır. Zaman içinde özellikle 1990’lı yıllarda Türkiye’de sivil toplum kuruluşları bir nevi devlet kuruluşu, “devletin sivil hayattaki gücü” görüntüsü vermiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri de sivil toplum kuruluşlarının devlet kaynaklarından istifade etmesi olmuştur (Aslan, 2010, s.189).Buna rağmen Türkiye’de sivil toplum kuruluşları günümüzde toplumsal hayatta önemli bir güç hâline gelmişlerdir. Ancak Türkiye’de sivil toplum belli bir gelişim gösterse de batılı anlamda tam bir sivil toplum oluşumundan söz etmek mümkün değildir. Bunun önünde sosyo-kültürel ve tarihî bazı engeller olsa da en önemli engelin ekonominin büyük oranda devletin elinde ve kontrolünde olması ve sivil toplum oluşumlarının devlet tarafından desteklenip yönlendirilmesidir.

Türkiye’de siyasi parti üyelikleri yaygın ve siyasi katılım açısından ön plandadır. Siyasi partilerde gençlik kolları, kadın kolları oldukça aktif ve etkili düzeyde siyasi parti çalışmalarında varlığını hissettirmektedir. Bu katılımlar sayesinde partiler aracılığı ile fikirlerin aktarılması, sorunların ve çözüm önerilerinin dile getirilmesi daha kolay ve etkili olmaktadır (Eriş ve Akıncı, 2019, s.49). Türkiye’de siyasi katılım Avrupa ve dünya ile karşılaştırıldığında hiç de azımsanmayacak oranda olup, yüksek kabul edilebilir.

Örneğin; 2017 Referandumunda seçime katılım oranı %85,43, 01.11.2015 tarihindeki Genel Seçimlere katılım oranı %89.80, 12.06.2011 tarihindeki seçime katılma oranı %87,50 olmuştur. 24.06.2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçiminde seçime katılım oranı %86,2olmuştur (<https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu>). Türkiye’de son zamanlarda yapılan seçimlere ait örnek olan bu sonuçlar da göstermektedir ki seçime ve dolayısıyla siyasete yurttaş katılımı oldukça yüksek sayılabilecek bir seviyededir. Çünkü karşılaştırma yapılacak olursa dünyada ve Avrupa’da seçimlere katılım oranlarının birçoğu Türkiye’deki katılım oranlarından belirgin olarak daha düşüktür. Pastarmadzhieva ve Sakal tarafından yapılan ve Bulgaristan ile Türkiye’de gençlerin siyasi katılım süreçlerini değerlendiren çalışmada Türkiye’nin Bulgaristan ve diğer demokratik Avrupa ülkelerinden daha yüksek bir siyasi katılıma sahip olduğu değerlendirilmektedir (Pastarmadzhieva ve Sakal, 2021, s.80).

Siyasi katılım oranları hususunda diğer ülkelerden de örnek vermek gerekirse; Almanya’da 2021 yılında yapılan genel seçimlerde katılım oranı %62,5 olmuştur (<https://tr.sputniknews.com/>). ABD’nin 2012 yılında yapılan Başkanlık seçimlerinde seçmenlerin sadece yüzde 53,6’sı oy kullanmıştır (<https://www.ntv.com.tr/>).İngiltere’de 2019 yılında yapılan genel seçimlerde katılım oranı %43,6 olmuştur (<https://www.dw.com/>). Türkiye’de gerek genel seçimler olsun gerekse referandum ve cumhurbaşkanlığı seçimleri olsun birbirine yakın ve yüksek oranda katılım gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye’de yurttaşların demokrasiye inandıkları ve sahip çıkma yönünde tavır takındıklarının önemli bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Yurttaşların siyasete katılımları için önemli göstergelerin başında referandum oylamasına katılım gelmektedir. Referandum, kabul edildiği üzere yarı doğrudan demokrasi kimine göre de doğrudan demokrasilerde en kayda değer uygulamadır. Bu durum, halkın yönetimde ki şekil ve unsurların nasıl olacağı konusunda açıkça görüş belirtebilmesi hazırlanmış olan taslağa evet ya da hayır diyebilmesi yani kabul ya da reddetme gibi özgür tavır takınabilmesidir. Demokraside ileri düzeyde olan uluslar sadece anayasa değil farklı konularda da referanduma müracaat etme eğilimi gösterirler. Yönetim yetkisi verilenler yönettikleri süreçte de kendileri tarafından gerekli görülen ya da çeşitli siyasi, sosyal gruplar, sivil toplum örgütleri tarafından gündeme getirilen önemli konularda kendileri karar alma yerine halkın görüşüne yani referanduma başvurma yolunu seçerler. Bu durum demokratik ve gelişmiş ülkelerde daha da yaygın görülen bir durumdur. Yaşamsal öneme sahip çeşitli konuları halkın oyuna sunmak son derece demokratik ve ulusun iç barışına katkı sağlayan bir yöntemdir. Burada asıl önemli olan husus şudur ki; referanduma gidilmesine sebep olan konuların çok açık bir şekilde halka anlatılması, herhangi bir yönlendirme yapmadan tarafsız bir şekilde tartışmalara açılması, metnin anlaşılır bir şekilde farklı yönleriyle çeşitli platformlarda dile getirilmesine olanak sağlanması ve halkın özgürce oyunu kullanmasının sağlanması demokratik olmasının göstergesidir.

2.6. Yurttaşlık Ve Oy Verme Davranışı Arasındaki İlişki

Yurttaşların, mensubu oldukları ulusta, toplumsal yapı içerisinde mevcut siyasal sistemle ilgi gösterdikleri tutum ve davranışları siyasal katılma olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, yönetim şekline ve yönetenlere karşı tavır takınmayı ve somut eylemleri de içine alan kapsamlı bir durumu ifade etmektedir (Limoncu,2018, s.23). Ulusların içinde buldukları yönetim şekli demokrasi ise, yurttaşlarının özgür iradesi ile yönetime iştirak etmeleri vazgeçilmez bir kaidedir. Bu iştirak etme yönetenleri seçme hakkı, yönetenlerden olma isteği ile seçilme hakkı ya da farklı platformlarda bulunma, fikir beyan etme hakkı şeklinde olmaktadır. Bütün bunlarda bireyin içinde bulunduğu ve edindiği siyasi, sosyal, ekonomik değerlerinden kaynağını alır. Bu hakların adalet, eşitlik ve özgürlük içerisinde kullanılmasını hukuk ölüsünde

yasalarla şekillenir. Özgür iradesi ile seçme ve seçilme hakkına sahip olan yurttaşlar, kendilerinin katkısı ile oluşan mevcut duruma özveriyle sahip çıkma davranışına da sahip olacaklardır.

Demokrasilerde eşitlik ilkesi temel ve en fazla öne çıkan unsurların başında gelmektedir. Günümüz demokrasilerinde yurttaşlar bu eşitlik ilkesi çerçevesinde seçmen olarak seçimlerde oy verme hakkını kullanmaktadırlar. Her birey bu hakkı kullanırken farklı yaklaşımlar gösterebilir, bu yaklaşımlarına etki eden kendi sosyal, siyasi, ekonomik vb. durumları seçmen davranışı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Modern toplumlarda egemenlik yetkisi tek bir kişi ya da kurumun inisiyatifinden çıkarılmış ve sonrasında halkın seçimi ile birlikte demokrasi kurumu ortaya çıkmıştır. Fakat bu noktada oy verme davranışının oluşması için gereken seçme hakkı tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerle engellenmeye çalışılmıştır. Vatandaşlar kolektif şekilde örgütlenerek bu süreç ile mücadele içerisine girmişlerdir (Limoncu, 2018, s.23).

Yurttaşların oy verme davranışlarının sosyolojik olarak incelenmesi çoğunlukla dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bunların başındaki sosyolojik model, mensubu olduğu sosyal grup ve bu sosyal grubun yapısıdır. Bundan sonra ele alınabilecek model yurttaşların kendilerini psikolojik olarak yakın bulduğu ve bağlılık hissi içinde olduğu siyasi parti kimliğidir. Oy verme davranışında etki eden bir başka yani üçüncü unsur ekonomik durumdur. Bu unsura göre her seçim dönemi içerisinde siyasi durumun yanında ekonomik durumda etkilidir (Pastarmadzhieva ve Sakal 2021, s.82-83).Seçmenler oy verecekleri partinin program ve vaatlerinin kendileri için ekonomik fayda getireceğini düşündükleri siyasi partiye oy verme davranışı geliştirirler. Ayrıca seçmenler mevcut iktidarı, ülke ekonomisinin genel durumunu göz önüne alarak değerlendirirler ve bu değerlendirme neticesinde siyasi tercihlerini ifade ederler. Dördüncü olarak oy verme davranışına etki eden faktör ise stratejik oy verme davranışdır. Bu davranış modeli ekonomik modelin farklı yansıması gibi onun kapsamı içinde sayılabilir. Buna göre yurttaşlar oy verirken siyasi olarak yakın oldukları partiden ziyade kendileri için daha çok fayda getirebilecek ve kazanacağına inandıkları siyasi partiye oy verme eğilimindedir (Ünal, 2016, s.96,97).

Demokrasilerde yurttaşların kendilerini yönetenleri belirlemek için, kanunlarla belirlenmiş sürelerde yapılan seçimlerde özgür iradelerini kullanarak oy verme davranışı en temel unsurların başında gelmektedir. Bu durum her yurttaşın kendisinin yönetimde eşit söz sahibi olduğunu hissetmesi sağlar. Böylece, ulusuna ve yönetime olan güven duygusu gelişir. Farklı siyasi yönetim anlayışları örgütlenmeleri ve ortak hareket etmeleri ortaya çıkarmıştır. Yurttaşlar, demokrasinin gereği olarak ulusun sosyal, ekonomik, kültürel vb. hayatın hangi değerlere sahip olacağını belirleme eğilimindedirler. İçinde buldukları toplumun süregelen değerleri ile değişimini ve gelişimini istediği değerlerin kendi beklentileri doğrultusunda olmasını sağlayabilecek örgüt oluşumlarına (siyasi partilere) taraf olma, oy verme yönünde davranış geliştirirler. Hem oy vermenin hem de istedikleri durumlarda örgütlerde aktif görev almanın demokrasinin temel haklarından olduğunu bilirler. Kendilerini yönetmeye talip örgütlerin yapısını, vaatlerini dikkate alarak lehte ya da aleyhte tavır geliştirme haklarına sahiptirler.

Yönetenler, yönetilenlerin davranışlarına göre hedeflerini belirlemektedirler. Seçim, yönetenleri seçmek amacı ile sadece seçim döneminde vatandaşın gerçekleştirdiği bir davranış olarak değerlendirilmemelidir (Limoncu, 2018, s.24). Ülkenin siyasi yapısına göre değişiklik göstermekle beraber; anayasa değişikliği, yerel seçimler, liderin ya da meclisin halk oylamasına başvurmak istediği mevzuattaki diğer hususlar, yasal ya da yönetim ile ilgili durumlar da yapılacak değişikliklerde de seçim yapılmaktadır (Bakır, vd., 2018, s.401-402).

Türkiye'de oy verme davranışı üzerinde etkili olan unsurlara bakılacak olursa; tarihî süreçle birlikte demokratik katılım kavramını değerlendiren Şerif Mardin'e göre, Osmanlı'dan beri süregelen ve Cumhuriyet döneminde de etkisini sürdüren unsurlar, belirgin kültürel farklılıklar, dinî değerler ve farklı dinî inanışa mensup olma, köken olarak farklı etnik yapıların olması, ayrıca konuşma dili farklı olan sosyal grupların varlığı oy verme davranışını etkileyen önemli hususlardır. Bu konuda merkez ve çevreyi ayrı değerlendirmek gerekir. Merkez'e baktığımızda; merkez devletçi, milliyetçi, laik, eğitim seviyesi yüksek, kent kültürüne sahip seçkinlerden oluşan bir

görünüm içerisindedir. Çevre ise; devletçiliğe karşı tavrılı, geleneklerine daha çok bağlı, taşralı bir yapı içerisinde dindarlığı ve muhafazakârlığı daha belirgin yapıya sahip kitleleri ifade eder. Çok partili dönem beraberinde farklı yaklaşımları ve değerlendirmeleri de getirmiştir. Bu dönem sağ ve sol diye adeta temel iki ana grubun olduğu bir dönem görüntüsü içerisindedir. Bu iki grup birbirlerine genellikle hep olumsuz ve şüpheli önyargılı yaklaşım içerisinde olmuşlardır (Ünal, 2016, s.99). Türkiye'de seçmen davranışları hakkında yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar bulunmuş, bunun nedenlerinin farklı bölgelerde sosyokültürel, ekonomik durumun, kent ya da kırsal alanda bulunmanın beraberinde farklı tercihleri ortaya çıkardığı öne sürülmüştür (Beren, 2013, s.197).

16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu ile ilgili tarafların tanıtım ve kendi yönelimlerine daha çok taraf bulma çalışmaları, güncel iletişim ve teknolojik araçların daha yoğun kullanımına sahne olmuştur. Özellikle öğrencilerin ve genç nüfusun çeşitli kitle iletişim ve sosyal medya araçlarını çok daha yaygın ve etkin kullandıkları kabul edilmektedir. Seçimlerde oy verme davranışını etkileyen birçok farklı unsur her dönem zaten mevcuttur. Bunların başında, siyasi kimlik, ekonomik ve sosyal durum, eğitim seviyesi gelmekle birlikte, dinî inanç faktörü, kültür yapısı ve seçimlerin niteliklerine göre yaş, cinsiyet gibi unsurlarda yurttaşların oy verme davranışını az ya da çok etkilemektedir. 2017 Referandumu için de bunların hemen her biri belirli ölçülerde etki eden faktörler olmuştur. Referandumda getirilen yeni hükümet sisteminin bireyin kendisi, grubu ve Türkiye için kazanımları ya da zararlarını kabul etme derecesine göre “Evet” ya da “Hayır” yönünde tavır alma oranları ortaya çıkmıştır. Getirilen hükümet sistemi Türkiye için yeni bir sistem olduğu için, destekleyen ve desteklemeyen her görüşün etkili anlatım biçimi daha çok kitle iletişim araçları, sosyal medya ve mitingler, toplantılar şeklinde olmuştur. Bütün bu araçları daha etkili kullanıp seçmenleri daha çok ikna etmek başarıyı, yani seçimi kazanmayı büyük ölçüde kolaylaştıran faktörler olarak kabul edilmektedir.

Seçmenlerin siyasi davranışlarının siyaset biliminde yaygın bir karşılığı ve etkisi vardır. Seçmenler genel olarak ulusu hatta global olarak dünyayı, özelden ise kendisini alakadar eden birçok konuda karar verici konumundadır. Bunu iştirak ettiği seçimlerde

oyunu kullanarak yapmaktadır. Seçmenler bunu yaparken, siyasi fikri, toplumsal ve sosyal durumu, ekonomik durum, dini inanç ve taraf olduğu çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da durumlarından etkilenirler. Bütün bu sahip olduğu değerlerin kendinde oluşturduğu fikir ve kanaatla faydalı ve doğru bulduğu yönde tercihini yaparak oyunu kullanır. Demokrasilerde seçmenler bu tercihlerinden dolayı sorumlu tutulamazlar. Zaten seçimler gizli yapılması da seçmenlere özgürce tercih yapma olanağı sunar. Her oy eşdeğer kıymette olduğu için seçmenlerin kendilerini karar vermede önemli ve değerli hissetmeleri sonucunu da getirir. Seçmenler tercihleri ile kamuya ait işleyişi ve politikaları belirledikleri gibi yönetenleri belirlemede de asıl söz sahibidirler. Bir ulusun yurttaşı olmanın sağladığı bu hakkın, her türlü özgür ortam sağlanarak kullanılması halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasinin varlığına işaret eder (Temizel, 2012, s.6-7).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde Türkiye'deki seçim araştırmalarının günümüz ve geçmiş dönemlerdeki durumuna genel anlamda değinilecek, Türkiye'de tek partili dönemdeki seçimler hakkında bilgiler verilecek, Türk siyasi kültürü ve siyasi partilerin örgütsel özellikleri açıklanacaktır. Ayrıca siyasal toplumsallaşma, siyaset ve yurttaş katılımı ve yurttaş ve oy verme arasındaki ilişki konularında genel açıklama ve değerlendirmelere yer verilip bunların çalışmamızın konusu olan 2017 Referandumu ve bu referandumda Ankara ile İzmir sonuçlarıyla ilgisi ve etkisine yer verilecektir. Son olarak 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu sonuçları Ankara ve İzmir illerinin geneli ve ilçeleri özelinde incelenecektir.

3. TÜRKİYE'DE SEÇİM ARAŞTIRMALARI

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde halk kendini yönetecek iktidarı seçim aracılığıyla belirlemektedir. Seçim süreci boyunca iktidar olma hedefinde olan politikacılar halkı ikna etmek durumundadır. Tam bu noktada siyaset sosyolojisinin dinamikleri devreye girmektedir. Seçmen siyasi parti ya da yöneticiyi tercih ederken hangi unsurların seçmene cazip geldiği, hangilerinin seçmen üzerinde olumsuz etki medyana getirdiği, seçmenin bir parti ya da lideri belirlemedeki isteklendirimin hangi unsurları barındığı gibi sorulardan hareketle; siyasi sürece etki eden aktörlerin ve bizzat demokratik sürecin öznesi olan seçimlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sorulara cevap bulmak üzere ortaya çıkan siyaset sosyolojisi disiplini, seçim sürecindeki önemli rolü ve bu sürece bizzat dâhil olan halk üzerindeki etkisi sebebiyle stratejik bir konumda bulunmaktadır (Limoncu, 2018, s.6,7).

1948 yılında Türkiye'de Ankara Üniversitesi bünyesinde bulunan Siyasal Bilgiler Fakültesinde (SBF) siyaset sosyolojisi alanında ilk çalışmalar başlamıştır. Siyaset biliminin gelişiminin sağlanması adına SBF'de alana yönelik dersler müfredata eklenmiştir. Birleşmiş Milletler'in katkısı ile 1952 yılında Türkiye ve Ortadoğu Amme

İdaresi Enstitüsü (TODAİE) kurulmuştur. TODAİE'nin kurulmasının iki önemli katkısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki siyaset bilimi alanının gelişmesindeki ve dünyada bu alanda yapılan çalışmaların yakından takip edilip batıya entegre olunmasındaki etkisidir. İkinci önemli husus ise yönetim bilimlerinin de gelişmesine katkı sunmasıdır (Katırcı, 2019, s.7).

Türkiye'de kamuoyu araştırmaları ilk olarak 1950'li yıllarda başlamıştır. Bu araştırmalar hakkında bilimsel görüş sunan ve öncülük yapan akademisyen Nermin Abadan Unat'tır. 1961 Anayasası ile birlikte kamuoyu araştırmacıları daha özgür bir çalışma ortamı bulmuştur. Bu dönemde öne çıkan isimler; Şerif Mardin, Nusret Fişek ve Mübeccel Kıray olmuştur (Kalenderve Tabakçı, 2005, s.92,93). Türkiye'de 1950'li yıllardan önceki tek partili dönemde de seçimler yapılmıştır, o dönemde yapılan seçimler, demokratikleşme yönünde atılmaya çalışılan adımlar ileriki yıllara etki ettiği için söz konusu döneme kısaca bakmak, Türkiye'nin demokrasi serüvenini daha iyi anlamak açısından önem arz etmektedir.

3.1. Tek Partili Dönemde Seçimler

Tek partili dönem, Türkiye'de 23 yıl sürmüştür. (1923-1946 arası) İmparatorluğun yıkılışının ve devamında Cumhuriyetin kabul edilmesinin koşulları seçim olgusunu beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kurulan tek parti seçimleri, Türkiye'de siyasi hayatın tarihte yer alan önemli bir dönemini oluşturmuştur. Parlamento tek partiden oluşmuş, parti ile hükümet aynı kavram (anlam) içerisinde değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet dönemi ilk seçimleri 1923 yılında yapılmıştır. Ancak, Osmanlı döneminde de seçim yasası bulunmaktaydı ve ilk seçim için bu seçim yasasında değişiklikler yapılmıştı. Bu değişiklikler içinde seçmen sayısına göre seçilen milletvekili sayısında ve seçmen yaşında yapılan değişiklikler ile hem seçilmek hem de seçmek için verilmek zorunda olan verginin kaldırılması ön plana çıkan değişikliklerdir (Yurtsever, 2006, s.29).

Türkiye’de tek partili dönemi iki ayrı bölüm olarak değerlendirmek mümkündür. Birincisi 1923-1938 arası Gazi Mustafa Kemal Atatürk dönemi, ikincisi 1938-1945 İsmet İnönü dönemidir. Tek partili dönem Cumhuriyet’in ilanı ile başlar. 1945 yılına kadar devam eder. Bu dönemin tek partisi, Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Bu dönem içerisinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk başka parti kurulmasını istemişse de 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası yine kurucusu tarafından kapatılmıştır.

Tek partili dönemde ilkin 1923’te seçim yapılmış, daha sonra ise 1927-1931-135-1939 ve 1943 yıllarında seçimler yapılmıştır. Bu dönemdeki seçimler iki dereceli seçimlerdir. 1946’dan sonra ise tek dereceli (nispi) seçimlere geçilmiştir. Tek partili dönem içerisinde iki kez çok partili döneme geçiş girişimi olmuştur. Fakat hem 1924 yılında, hem de 1930 yılında yapılan girişimler başarılı sonuç vermemiştir. Birincisinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle mahkeme kararıyla kapatılmıştır. İkinci denemede kurulan ve kuruluş aşamasında Atatürk’ün de desteğini alan Serbest Cumhuriyet Fırkası sadece belediye seçimlerine iştirak edebilmiş, parti içerisindeki gelişmeler, önceleri siyaset yapma fırsatı bulamayanların da partiye girmesi gibi hususlar neticesinde Atatürk partiye verdiği desteği kesmiştir. Aynı yıl içerisinde parti kendi kararı ile feshedilmiştir (Korkmaz, 2014, s.6-8). Burada, tek parti döneminin kırılma anının, mevcut rejimi ve yöneticileri demokrasiye geçişte zorladığı, merkezde toplanmış olan gücün dağılmasına dair bir endişeye sevk ettiği yorumu da yapılabilir ki böyle bir bakış açısı da “merkezdeki güçlü idare” önermesinden hareketle bonapartizmi akıllara getirmektedir.

Tek partili dönemde seçimler dörder yıllık aralarla yapılmış, her il ayrı seçim bölgesi olarak kabul edilmiştir. Milletvekili sayıları illere göre belirlenmiş, ayrıca ikinci seçmen listeleri oluşturulmuştur. İkinci seçmen listelerini Cumhuriyet Halk Partisi’nin il yönetim kurulları belirlemektedir. Bu uygulamada ikinci seçmenleri birinci seçmenler seçmekte, daha sonra ikinci seçmenler ise milletvekillerini seçmektedir. Buna temel neden olarak halkın tamamının milletvekili seçme olgunluğunda olmaması gösterilmekteydi. O yüzden ikinci seçmenlerin sayıları sınırlı olurdu (Alkan, 2006, s.325,326).

1931 yılına gelindiğinde dünyadaki ekonomik sıkıntılarla da birlikte yönetime olan güvende azalmalar hissedilmiş ve bu güven sorununu aşmak için köylülerden de milletvekili aday gösterilmiştir. 1935 seçimlerinde ise kadınların ilk defa genel seçimlere katılması tarihsel açıdan önemli bir olay olmuştur. Bu seçimde seçilen kadın milletvekili sayısı da Türkiye seçim tarihinde oran rekoruna sahiptir. Bu seçimlerde dikkat çeken önemli bir husus gayrimüslimlerden de milletvekili seçilmesi olmuştur.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından 1946 yılına kadarki dönemde yapılan seçimler tek partili seçimlerin yapıldığı seçimler olarak farklılık göstermektedir. Bu nedenle seçmen tercihleri açısından çok da ayrıştırıcı bir unsurdan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Zaten bu dönemde parti ile hükümet aynı anlamı taşımaktadır. Tek partili dönem içerisinde iki kez çok partili hayata geçiş girişimleri olsa da bu başarılı bir sonuç vermemiştir. 1927 ve 1930'da yapılan seçimlerde kadınlar oy kullanma hakkına sahip değildir. Vatandaşlar da aday olma hakkına sahip değildir. 1930'da yapılan belediye seçimlerinde ilk kez kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Milletvekili seçme ve seçilme hakkı ise 5 Aralık 1931'deki yasa ile verilmiştir (Yurtsever, 2006, s.31). Siyaset ve sosyoloji açısından tek parti dönemi değerlendirildiğinde; Osmanlı dönemi sonrası kurulan Cumhuriyetin ilk dönemi olması nedeniyle, yeniden toparlanma, kalkınma, ilerleme hedefleri ön planda olması nedeniyle hem devlet hem de halk bu doğrultuda tavır ve mücadele içerisinde olmuştur. Ulusal birlik ve bütünleşme, siyasal olarak modern ulusların izlediği yolu izleme yani batılılaşma, ekonomik alanda ise ilerleme adımları belirgindir. Bu süreç siyaset açısından tek parti ile başlaması öncelikle normal kabul görmüştür. Devletçilik gibi laiklik gibi öne çıkan unsurlar, demokrasinin alt yapısının oluşturulması açısından kayda değer nitelik oluşturmuştur (Korkmaz, 2014, s.17).

Tablo 1:Tek Parti Dönemi Genel Milletvekili Seçimleri.

Tek Parti Dönemi Yapılan Genel Milletvekili Seçim Tarihleri
28.06.1923
01.09.1927
01.05.1931
08.02.1935
26.03.1939
28.02.1943

*Kaynak:*Yüksek Seçim Kurulu

Türkiye’de Cumhuriyet ile başlayan seçim süreçleri farklı birçok aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Tek partili dönem kendi içinde bile önemli değişimler içermektedir. Örneğin, önceleri kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip değilken yine bu dönem içerisinde bu haklar verilmiş ve çok yüksek oranda kadının milletvekili seçilmesi gerçekleşmiştir. Tek partili dönemin sona ermesi ise 1946 yılında yapılan seçimle olmuştur. Bu yıl yapılan seçime Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikte yeni kurulan Demokrat Parti de iştirak etmiştir. Aşama aşama gelinen durum Türkiye’nin demokrasi kazanımları açısından büyük öneme sahiptir. 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu’na gelindiğinde bütün tarihsel seçim birikim ve olgunluğunun bu referandumda olumlu katkısı olduğu açıkça görülmektedir. Referanduma yüksek oranda seçmen katılımı olması, kayda değer olumsuz bir durum olmadan seçimlerin başarıyla neticelenmesi bunun önemli kanıtlarındandır. “Evet” ve “Hayır” yönünde tavır alan her birey ve grup fikirlerini çok farklı tonda dile getirirse de ortaya çıkan neticeye vatandaşlık hak ve ödevleri çerçevesinde uymayı başarmıştır.

3.2. Türk Siyasi Kültürü Ve Siyasi Partilerin Örgütsel Özellikleri

16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu ile getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Osmanlı'dan günümüze kadar gelen Türk siyasi kültür yapısıyla büyük ölçüde örtüşen bir sistem olarak kabul edilebilir. Çünkü gerek Osmanlı'da gerekse Cumhuriyet döneminde siyasi ve yönetsel hayatta tek lider anlayışı ve kültürü mevcuttur. Tek lider anlayışıyla kültürü toplum ve siyasi gruplar tarafından da kabul görmektedir. Tek lider anlayışı, sakıncaları ve yeterince demokratik olmadığı yönünde görüş ve eleştiriler olsa da uzun yılların yarattığı yerleşik kültür neticesinde referandumda seçmenin de yarısından fazlasının onayını kazanmıştır. Türkiye'deki siyasi partilerin özellikleri de liderlik kültürünü büyük ölçüde muhafaza ettiği için böyle bir sonucun ortaya çıkışı beklenmeyen bir durum olmamıştır. Netice olarak Türk siyasi kültürü ve siyasi partilerin özellikleri 2017 Anayasa Referandumunda yansımaları göstermiştir sonucuna ulaşılabilir.

Türk siyasi kültürü Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde merkeziyetçi bir yapı olarak başlamış, bürokratik ve askerî yapıyla birlikte oluşum ve gelişim ivmesi kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki feodal yapı, devlete dayalı ekonomik sistemden dolayı Batı kültüründen ayrışma özellikleri göstermiştir. Sarayın etkisi ve hâkimiyeti, askerî gücü, bürokrasinin etkisi Osmanlı sonrası kurulan Cumhuriyet döneminde de uzun süre etkisini göstermiştir. Türkiye'deki siyasal kültür, daha çok lider eksenli olarak kendini gösterir. Siyasetteki liderlik kültürü önemli oranda Osmanlı'dan miras kalan kültürden kaynağını almıştır. Bu nedenle Türkiye'de bugün bile liderci siyaset kültürü etkili olarak varlığını sürdürmektedir (Yolcu, 2019, s.1). Bu durum da akıllara bonapartizmi getirmektedir. Dönmez ve Öztürk'ün çalışmasında "liderci siyaset kültürü" ile bonapartizm arasındaki ilişki şöyle özetlenmiştir:

"Bonapart"ın kendisi çoğu kez tesadüfi bir biçimde ortaya çıkmış olsa ve kimi durumda bir imparator, kimi durumda bir devlet başkanı, kimi durumda bir başbakan, kimi durumda bir dini/siyasi bir klik, kimi durumda da bir "ebedî şef" şahsiyetine bürünse de, bu şahsiyet rejiminin bir teferruatı değildir; 'bonapartsız bonapartizm olmaz.'" (Dönmez ve

Öztürk, 2018, s.202).

Türkiye’de anayasa ve yasaların öngördüğü önemli hususlardan biri de parti içi demokrasidir. Demokrasilerin vazgeçilmez kurumları içerisinde yer alan siyasi partilerin bu alanda katkı sağlamak ve başarılı olmak için öncelikle parti içi demokrasi kültürünün de yerleşmiş ve aktif olarak uygulanma anlayışının kabul görmesine bağlıdır. Parti içinde alınacak kararların üst taraftan herhangi bir baskıcı tavır olmaksızın, geniş tabanlı alt birimlerden üste doğru işleyen bir sistem görünümünün işlerlik kazanmasıdır (Ardıç, 2019, s.1). Bununla birlikte Türkiye’de parti içi demokrasiyi olumsuz etkileyen siyasal kültür, seçim sistemi, baskı grupları, sosyal yapı, yasal durum ve parti liderliği gibi birtakım unsurlarda mevcudiyetini korumaktadır. Her siyasi partinin toplum tarafından görünüş algısı aynı olmayabilir. Birey bazında da siyasal kültür ve tecrübe kazanımları da önem taşımaktadır. Ulusun sosyoekonomik yapısı ve gelişmişlik düzeyi, kentleşme oranı, aile yapısı ile sivil toplum örgütlenme seviyesi de parti içi demokrasiyi ve siyasi yapıyı önemli derecede etkileyen unsurlardandır (Tan, vd.,2016, s.362).

Siyasi kültür, toplumdaki ve bireylerdeki değişim ve gelişime paralel olarak değişim ve gelişim gösterme eğilimindedir. Toplumun küreselleşmenin de etkisiyle sistemler karşısında gösterdiği tutum, inanç ve eylemler siyasal kültürü değiştirip geliştirmektedir. Bütün sistemler birbirleriyle etkileşim hâlinindedir.

3.3. 2017 Referandumu Ankara Ve İzmir Sonuçları

2017 Referandumu başlangıcından neticelenmesine kadar; siyasi partiler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarınca Türkiye’ye getireceği olumlu-olumsuz yönleri, ülkenin siyasi ve sosyal yapısına uygun olup olmaması, ayrıca diğer bazı ülkelerdeki başkanlık sistemleri ile benzerlik ve ayrı yönleri ile çok tartışılan bir seçim olmuştur. Bugün söz konusu tartışma hâlâ farklı platformlarda farklı boyutlarda devam etmektedir. Ankara hem Türkiye’nin başkenti olması hem de toplam seçmen sayısının %6,61’ini oluşturması açısından farklı bir öneme sahiptir. *(Türkiye geneli toplam*

seçmen sayısı 58.366.647 Ankara toplam seçmen sayısı 3.860.847'dir.)Katılım oranı itibariyle de Türkiye genelinin üzerindedir (Türkiye geneli katılım%85.32, Ankara İli katılım %89,81).Bu oran diğer referandum ve genel seçimlerle karşılaştırıldığında yüksek kabul edilebilecek bir değerdir, (Örneğin; 2014 cumhurbaşkanlığı seçimi katılım oranı yüzde 73.72, 2010 referandumu katılım oranı ise yüzde 77.43 olmuştur. 2015 genel milletvekili seçimi yüzde 83,92, 2011 genel milletvekili seçimi yüzde 83,2 2007 genel milletvekili seçimi yüzde 84,2, 2002 genel milletvekili seçimi yüzde 79,1 olmuştur.)Türkiye genelinde “Evet” oy oranı %51,4,“Hayır” oy oranı ise %48,6 olmuştur. Ankara’da ise “Evet” oyları %48,8 iken “Hayır” oyları %51,2 oranında gerçekleşmiştir. Hem Türkiye genelinde hem de Ankara’da “Evet” ve “Hayır” oylarının birbirine yakın sayılabilecek oranda olması da seçmenlerin yaklaşık yarısının yeni sisteme yani değişikliklere kendilerini hazır hissetmelerine karşın diğer yarısının mevcut sistemin devamından yana olduklarını göstermektedir. Türkiye geneli az farkla da olsa anayasa değişikliğini onaylamış, ancak Ankara seçmeni az farkla da olsa bu değişikliği onaylamama yönünde karar bildirmiştir. Söz konusu referandumun hâlâ yoğun tartışmalara neden olmasında bu yakın oranların etkisi büyüktür. Yani, yeni ve farklı olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi %51,4 oy oranıyla kabul edilmesine karşın %48,6 oy oranıyla da kabul görmemiştir. Bu oy oranları birbirine çok yakındır ve yeni bir yönetim şekli ve modeline geçerken halkın önemli bir çoğunluğu tarafından kabul gören bir durum olmaması nedeniyle “Hayır”oyu kullananların her yeni karar ve parlamenter sisteme göre farklılık getirilen işleyişe karşı çıkma, eleştiri getirme ve tartışma zemini oluşturması doğal bir süreç olarak kabul edilebilir.

İzmir, Cumhuriyet döneminin başından beri hemen hemen bütün seçim ve referandum gibi uygulamalarda seçim sonuçları açısından dikkat çeken ve ağırlıklı olarak sosyal demokrasiden yana tavır alan insanlardan müteşekkil bir ildir. 2017 Genel Referandum sonuçları itibariyle İzmir seçmeni yine bu doğrultuda tavır almıştır. (Geriye dönük İzmir için en yakın iki seçime bakıldığında 2015 Genel Seçimlerde CHP %45,9 HDP %8,89 oranında oy almışlardır. Bu iki partinin toplam oy oranı % 54,79 olup, bu iki parti 2017 Genel Referandumda hayır yönünde tavır almışlardır. AKP %31,7 MHP %11,2 oranında oy almışlardır. Bu iki partinin toplam oy oranı %42,9 olup, bu iki parti 2017 Genel Referandumunda tercihini “Evet” yönünde kullanmıştır. 2014

Cumhurbaşkanlığı seçiminde CHP'nin adayı Ekmeleddin İhsanoğlu %52,73 HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş %7,11 oranında oy almışlardır. Bu iki partinin toplam oy oranı %59,84 olup, 2017 Genel Referandumda "Hayır" yönünde tavır almışlardır. AKP'nin ve MHP'nin de desteklediğini ifade ettiği adayı Recep Tayyip Erdoğan %40,07 oranında oy almış olup, bu iki parti 2017 Genel Referandumda "Evet" yönünde tavır almışlardır.) İzmir, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu bakımından üçüncü büyük şehri konumundadır. Önemli birçok liman, ihracat-ithalat ağları, sanayi, tarım ve turizm kenti olması açısından diğer birçok ülkede de bilinen ve önem verilen bir değere sahiptir. Ayrıca toplam seçmen sayısının %5,45'ini oluşturması açısından da bir ağırlığa sahiptir. *(Türkiye geneli toplam seçmen sayısı 58.366.647 İzmir toplam seçmen sayısı 3.179.748'dir.)* Katılım oranı itibariyle de Türkiye genelinin üzerindedir *(Türkiye geneli katılım %85,32, İzmir İli katılım %89,09)* Bu oran oldukça yüksek kabul edilen bir değerdir. Türkiye genelinde "Evet" oy oranı %51,4, "Hayır" oy oranı ise %48,6 olmuştur. İzmir'de ise "Evet" oyları %31,2 iken "Hayır" oyları %68,8 oranında gerçekleşmiştir. İzmir'in Türkiye genelinden oldukça belirgin bir farklılık yarattığı açık olarak görülmektedir. İzmir'de "Hayır" oylarının "Evet" oylarından iki kat fazla olması dikkat çeken bir farklılık olarak anlam ifade etmektedir. Yüksek orandaki bu farklılığın "Hayır" yönündeki oylar ile alınması İzmir seçmenlerinin büyük çoğunluğunun yeni sisteme, yani Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesini istemediklerini, mevcut sistemin yani Parlamenter Sistemin devamından yana olduklarını göstermektedir.

Şimdi sırasıyla Ankara ve İzmir sonuçlarını il ve ilçe bazında mercek altına almak yerinde olacaktır.

3.3.1. Ankara İl Geneli Sonuçlar

Tablo 2: Ankara İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017

Ankara İl Geneli	
TOPLAM SANDIK	10.340
AÇILAN SANDIK	10.340
TOPLAM SEÇMEN	3.860.847
KULLANILAN OY SAYISI	3.467.364
SEÇİME KATILIM ORANI	% 89,81
EVET OY ORANI	%48,8
HAYIR OY ORANI	%51,2

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Görüldüğü üzere, 2017 yılında yapılan referandum sonuçlarına göre; Ankara'da 3.860.847 seçmenin 3.467.364'ü oy kullanmış, bu oran %89,81'e karşılık gelmektedir. Genel olarak Türkiye'deki diğer seçimler dikkate alındığında oldukça yüksek bir katılımın olduğu söylenebilir. Türkiye'nin hem başkenti hem de ikinci büyük kenti olma bakımından Ankara'nın seçime katılım yönünden göstermiş olduğu tutum ve ilgi oldukça anlamlıdır. Çünkü demokrasinin gerçekleşmesi bağlamında farklı düşüncelerin, görüşlerin özgürce yansıtılabileceği seçimlerin yapılması önem taşımaktadır. Seçimlerde yüksek katılım oranları yurttaşların yönetim şekilleri ve yönetenlerin kendileri tarafından belirlenme istek ve arzusunu ifade etmektedir.

3.3.1.1. Ankara İlçe Bazında Sonuçlar

Tablo 3:Ankara İlçe Bazında Referandum Sonucu, 16.04.2017

Ankara İlçe Bazında Sonuçlar		
İLÇE ADI	EVET ORANI	HAYIR ORANI
AKYURT	% 79,4	%20,6
ALTINDAĞ	%63,3	%36,7
AYAŞ	%54,4	%45,6
BALA	%67,2	%32,8
BEYPAZARI	%60,7	%39,3
ÇAMLIDERE	%84,4	%15,6
ÇANKAYA	%21,7	%78,3
ÇUBUK	%77	%23
ELMADAĞ	%46,8	%53,2
ETİMESGUT	%45,5	%54,5
EVREN	%63,8	%36,2
GÖLBAŞI	%52,7	%47,3
GÜDÜL	%68,2	%31,8
HAYMANA	%71,6	%28,4
KAHRAMANKAZAN	%69,8	%30,2
KALECİK	%66,2	%33,8
KEÇİÖREN	%55,6	%44,4
KIZILCAHAMAM	%69,7	%30,3
MAMAK	%49,9	%50,1
NALLIHAN	%54,3	%45,7
POLATLI	%54,3	%45,7
PURSAKLAR	%76,4	%23,6
SİNCAN	%65,3	%34,7
ŞERFLİKOÇHİSAR	%57,5	%42,5
YENİMAHALLE	%42,5	%57,5
GENEL EVET VE HAYIR OY ORANI	%48,8	%51,2

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

“Ankara’nın temel sorunlarından birincisi merkez ve çevre ilçe ayrışması olarak ortaya konabilir. Merkez ve çevre ilçeler arasındaki sosyoekonomik uçurum Ankara’yi

kentsel yaşam ve mekânsal süreklilik açılarından bölünmüş bir il konumuna sokmaktadır. Bu durum seçim sonuçlarında da izlenebilir” (Şahin,2019, s.216-217).Ankara'nın ilçelerinin sonuçlarını incelediğimizde bazı ilçelerde dikkat çeken farklılıklar görülmektedir. En yüksek oranda“Hayır” oyu veren ilçe Çankaya'dır. Çankaya'da yerleşik nüfusun hem eğitim hem de gelir seviyesi yüksektir. Aynı zamanda giderek artan yaşlı nüfusun yer aldığı en büyük ilçesidir. Çankaya ilçesi Ankara'nın merkezî konumunda yer almaktadır (Şahin, 2019, s.217). Bu yönüyle baktığımızda, kent merkezinde yer alan ekonomive eğitim seviyesi bakımından yüksek düzeyde olan, Çankaya ilçesinin sonucunun özellikle kırsal alandaki Çamlıdere, Akyurt, Çubuk, Haymana, Kahramankazan ve Kızılcahamam gibi ilçelerin sonuçları ile kıyaslandığında anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Sadece kırsal kesimde değil, merkezde olup dış göç almış olan, sonradan gelişen ve daha çok merkezin dış çevresinde yer alan; Pursaklar, Sincan ve Keçiören gibi ilçelerdeki sonuçlar ile de Çankaya ilçesi sonucu arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Örneğin; Çamlıdere ilçesi %84,4 gibi oldukça yüksek oranda “Evet” oyu verirken Çankaya ilçesi %78,3 oranında “Hayır” oyu kullanmıştır. Yine Akyurt, Bala, Çubuk, Haymana, Kahramankazan ve Kızılcahamam gibi merkez dışı kırsal alan denilebilecek ilçelerde “Evet” oyu tercihleri, hem Ankara'nın hem de Türkiye genelinin oldukça üstünde bir oranda gerçekleşmiştir. Buna karşın, Etimesgut ve Yenimahalle gibi merkezde olan ilçelerde “Hayır” oyu tercihleri, hem Ankara'nın hem de Türkiye genelinin üstünde bir oranda gerçekleşmiştir. Tüm Ankara'da ilçe sayısı açısından “Evet” oyunun daha fazla olduğu ilçe sayısı (20 ilçe),“Hayır” oyunun daha fazla olduğu ilçe sayısından (5 ilçe) çok daha fazla olsa da toplamda “Hayır” oyları “Evet” oylarından daha fazladır. Bunun nedeni “Hayır” oyu yüksek çıkan ilçe nüfuslarının çok fazla olmasıdır.

Ankara'nın ilçelerinde çıkan sonuçlar, çalışmanın birinci bölümünde detaylıca incelenen kutuplaşma teorisiyle ve merkez-taşra ya da merkez-çevre ayrımıyla/çatışmasıyla uyumlu bir sonuç izlenimi uyandırmaktadır. Anımsatmak gerekirse; kutuplaşma teorisi, gelişmiş bölge ile gelişmemiş bölge arasında bir ayrım görmekte, bu ayrımın genelde gelişmiş bölge lehine, gelişmemiş bölge aleyhine; nadiren de gelişmiş bölgeden gelişmemiş bölgeye bir yatırım ve dolayısıyla mali transfer olursa eğer gelişmemiş bölge lehine olacağını öngörmektedir. Gelişmiş bölge

her alanda gelişirken geride kalmış bölge eğitimden kamu hizmetine kadar her alanda geride kalmış bölge olacaktır. Bu aslında tam da merkez-çevre anlamına gelmektedir. “Merkez’in egemenin konumu” (Ulusoy, 2021, s.63).olduğu ve bu konumlanmadan dolayı merkezdeki seçmenin tercihleri ve davranışlarıyla çevredeki seçmenin tercihleri ve davranışları arasında bir farklılık olduğu anımsanırsa Ankara’nın ilçelerinde çıkan sonuçların tahlili teorik açıdan daha anlamlı bir yorumlamaya tahvil edilebilecektir.

3.3.2. İzmir İl Geneli Sonuçlar

Tablo 4: İzmir İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017

	İzmir İl Geneli
TOPLAM SANDIK	8.505
AÇILAN SANDIK	8.505
TOPLAM SEÇMEN	3.179.748
KULLANILAN OY SAYISI	2.832.920
SEÇİME KATILIM ORANI	% 89,09
EVET OY ORANI	%31,2
HAYIR OY ORANI	%68,8

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Görüldüğü üzere, 2017 Yılında yapılan referandum sonucuna göre İzmir’de 3.179.748 seçmenin 2.832.920’si oy kullanmıştır ve bu oran %89,09’a karşılık gelmektedir. Genel olarak Türkiye’deki diğer seçimlerde dikkate alındığında oldukça yüksek bir katılımın olduğu söylenebilir. İzmir’in, Türkiye’nin hem üçüncü büyük ili olması hem de önemli bir ticaret, sanayi, turizm, tarım kenti olma özelliğini bir arada bulundurması bakımından, batıya açılan önemli bir kapı olma özelliği de düşünüldüğünde, İzmir’in seçimlere gösterdiği ilgi ve yaklaşım hem içte hem de dışta takip edilen ve değerlendirilen yönü ile önem arz etmektedir.

3.3.2.1. İzmir İlçe Bazında Sonuçlar

Tablo 5:İzmir İlçe Bazında Referandum Sonucu, 16.04.2017

İzmir İlçe Bazında Sonuçlar		
İLÇE ADI	EVET	HAYIR
ALİAĞA	%34,4	%65,6
BALÇOVA	%21,5	%78,5
BAYINDIR	%37,5	%62,5
BAYRAKLI	%34,4	%65,6
BERGAMA	%40,5	%59,5
BEYDAĞ	%31,6	%68,4
BORNOVA	%31,6	%68,4
BUCA	%33,8	%66,2
ÇEŞME	%23,9	%76,1
ÇİĞLİ	%26,7	%73,3
DİKİLİ	%23,3	%76,7
FOÇA	%21,3	%78,7
GAZİEMİR	%32,0	%68,0
GÜZELBAHÇE	%18,2	%81,8
KARABAĞLAR	%35,4	%64,6
KARABURUN	%26,9	%73,1
KARŞIYAKA	%16,8	%83,2
KEMALPAŞA	%47,2	%52,8
KINIK	%36,5	%63,5
KIRAZ	%46,0	%54,0
KONAK	%27,4	%72,6
MENDERES	%37,0	%63,0
MENEMEN	%32,5	%67,5
NARLIDERE	%15,0	%85,0
ÖDEMİŞ	%39,0	%61,0
SEFERİHİSAR	%29,3	%70,7
SELÇUK	%26,9	%73,1
TİRE	%36,8	%63,2
TORBALI	%38,0	%62,0
URLA	%20,8	%79,2
GENEL EVET VE HAYIR OY ORANI	%31,2	%68,8

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

İzmir'in ilçelerinin sonuçları incelendiğinde, “Hayır” oyu fazlalığı belirgin şekilde göze çarpmaktadır. Hiçbir ilçede %50'nin üzerinde “Evet” oyu çıkmamıştır. En yüksek “Evet” oyu %47,2 oranı ile Kemalpaşa ve ona yakın olarak %46,0 ile Kiraz ilçelerinde verilmiştir. Toplamda %31,2 “Evet” oy oranı Türkiye ortalamasının oldukça altında bir oran olarak dikkat çekmektedir. Başka bir açıdan “Hayır” oylarının %68,8 olması ile Türkiye’de “Hayır” oyunun yüksek olduğu iller içinde 6. sırada yer almıştır. İzmir'in ilçeleri içerisinde Narlıdere %85,0, Karşıyaka %83,2, Güzelbahçe %81,8, Urla %79,2, Foça %78,7 ve Balçova %78,5 oranı ile seçimini yüksek oranda “Hayır” blokundan yana kullanmışlardır.

İzmir'in bütün ilçelerinde %50'nin üzerinde “Hayır” oyu çıkarsa da en yüksek “Hayır” oylarının Narlıdere (%85,0), Karşıyaka (%83,2) ve Güzelbahçe (%81,8) gibi merkez ilçelerde olduğu, en düşük hayır oyların ise Kemalpaşa (%52,8), Kiraz (%54,0) ve Bergama (%59,5) gibi merkez dışı tarımsal alanın yoğun olduğu ilçelerde olduğu görülmektedir. En yüksek “Hayır” oyu, Narlıdere (%85,0), en düşük “Hayır” oyu Kemalpaşa (%52,8) ilçeleri arasında %35 oranında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca, buradaki farklılık da çalışmanın önceki bölümlerinde yeterince tartışılan kutuplaşma teorisi, bu teoriyle birlikte ele alınan merkez-çevre ayrımı ve her iki durumun seçmen tercihlerine etkisi tartışmasıyla uyumlu olan farklılığa işaret etmektedir. Hem İzmir geneli hem de ilçelerin “Evet” ve “Hayır” oy oranlarına bakıldığında, 2017 referandumunda, “Evet” ve “Hayır” arasında seçim yapan seçmenlerin, 2015 Genel Seçimlerde İzmir ilçelerindeki oy oranları ile 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimindeki oy oranları birbirine yakın anlamlı doğru orantılı bir durumu yansıtmaktadır. *(Bu değerlendirmeyi gerçekleştirmiş rakamlarla ifade edecek olursak; 2015 Genel Seçimlerinde İzmir geneli sonuçları: CHP %43,9, AKP %31,7, MHP %11,2, HDP %8,89 olup, 2017 yılındaki Genel Referandumda “Hayır” blokunda yer alan CHP ve HDP'nin toplam oy oranı %52,79, “Evet” blokunda yer alan AKP ve MHP'nin toplam oy oranı %42,9'dur. Yine 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimini örnek alacak olursak; CHP'nin adayı Ekmeleddin İHSANOĞLU %58,64, AKP ve MHP'nin adayı Recep Tayyip ERDOĞAN %33,38, HDP'nin adayı Selahattin DEMİRTAŞ %7,98 oranında oy almışlardır. 2017 yılındaki Genel Referandumda “Hayır” blokunda yer*

alan CHP ve HDP'nin adaylarının toplam oy oranı %66.62'dir. Bu oran Recep Tayyip Erdoğan'ın aldığı %33,38 oranın iki katı civarındadır.).

2017 yılında yapılan Genel Referandumda en yüksek ve en düşük "Hayır" oyu veren üç ilçenin 2015 genel seçimlerindeki oy oranlarını ele alıp tablo şeklinde değerlendirecek olursak;

Tablo 6: 2017 Genel Referandumda İzmir'in En Yüksek ve En Düşük Oranda "Hayır" Oyu Veren Üç İlçesinin 2015 Genel Seçim Sonucu.

2017 Genel Referandum'da İzmir'in En Yüksek ve En Düşük Oranda Hayır Oyu Veren Üç İlçesinin 2015 Genel Seçim Sonuçları					
		Siyasi Partiler			
İLÇE ADI		CHP	AKP	HDP	MHP
2017 Genel Referandum'da ENYÜKSEK Oranda Hayır Oyu Veren Üç İlçe'nin 2015 GENEL SEÇİM SONUÇLARI	NARLIDERE	%64,02	%14,82	%12,14	%7,17
	KARŞIYAKA	%66,52	%16,72	%6,49	%8,34
	GÜZELBAHÇE	%63,25	%18,77	%5,85	%9,98
		Siyasi Partiler			
İLÇE ADI		CHP	AKP	HDP	MHP
2017 Genel Referandum'da ENDÜŞÜK Oranda Hayır Oyu Veren Üç İlçe'nin 2015 GENEL SEÇİM SONUÇLARI	KEMALPAŞA	%34,85	%45,77	%3,81	%12,84
	KİRAZ	%35,15	%48,16	%0,51	%11,91
	BERGAMA	%43,26	%38,21	%2,75	%12,85

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Tabloyu incelediğimizde 2017 yılındaki Genel Referandumda İzmir'in en yüksek "Hayır" oyu veren 3 ilçesinin 2015 Genel Seçim sonuçları şu şekildedir.

Narlıdere’de CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %76,16, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %21,99’dur. Karşıyaka’da CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %73,01, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %25,06’dır. Güzelbahçe’de CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %69,10, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %28,75’tir.

2017 yılındaki Genel Referandumda İzmir’de “Hayır” blokuna en düşük oyu veren 3 ilçesinin 2015 Genel Seçim sonuçları şu şekildedir. Kemalpaşa’da CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %38,66, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %58,61’dir. Kiraz’da CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %35,65, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %60,07’dir. Bergama’da CHP ve HDP’nin toplam oy oranı %46,01, AKP ve MHP’nin toplam oy oranı %51,06’dır.

Görüldüğü üzere 2017 Genel Referandumda en yüksek oranda “Hayır” diyen üç ilçede (Narlıdere, Karşıyaka ve Güzelbahçe) “Hayır” blokundaki CHP ve HDP’nin toplam oy oranı 2015 Genel Seçimlerinde de yüksektir. Bu siyasi partilerin 2015 Genel Seçim oy oranlarının 2017 Referandumdaki “Hayır” oyları ile büyük ölçüde paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine, 2017 yılındaki Genel Referandumda en düşük oranda “Evet” diyen üç ilçede (Narlıdere, Karşıyaka ve Güzelbahçe) “Evet” blokundaki AKP ve MHP’nin toplam oy oranı 2015 Genel Seçimlerde de kayda değer oranda düşük çıkmıştır. Bu siyasi partilerin 2015 Genel Seçim oy oranlarının 2017’deki Referandumdaki “Evet” oyları ile büyük ölçüde paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, 2017 yılındaki Referandumda siyasi partilerin “Hayır” veya “Evet” yönündeki seçimleri aynı partilere 2015 Genel Seçimlerinde oy veren seçmen üzerinde büyük oranda etkili olmuş ve seçmenlerin aynı yönde tercih yaptıkları anlaşılmıştır.

Yukarıdaki değerlendirmeye paralel bir şekilde; 2017 yılındaki Genel Referandumda en düşük oranda “Hayır” diyen üç ilçede (Kemalpaşa, Kiraz ve Bergama) “Hayır” blokunu oluşturan CHP ve HDP’nin toplam oy oranı 2015 yılı Genel Seçimlerinde de düşüktür. Bu siyasi partilerin 2015 yılındaki Genel Seçim oy oranlarının 2017 Referandumdaki “Hayır” oyları ile büyük ölçüde paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine, 2017 Genel Referandumda en yüksek oranda “Evet” diyen üç ilçede (Kemalpaşa, Kiraz ve Bergama) “Evet” blokunu oluşturan AKP ve MHP’nin

toplam oy oranı 2015 Genel Seçimlerde de benzer oranda yüksek çıkmıştır. Bu siyasi partilerin 2015 yılı Genel Seçimleri oy oranlarının 2017 yılında yapılan referandumdaki “Evet” oyları ile büyük ölçüde paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere kutuplaşma teorisi yalnızca referanduma özel olarak anlam kazanmamakta, diğer seçim sonuçlarına bakıldığında da İzmir ili açısından anlamlı bir teori izlenimi uyandırmaktadır.

3.4. İzmir Ve Ankara Göç Olgusu

“İzmir, 19. yüzyılda önemli bir kent hâline gelirken bunda Avrupa devletlerinin uzantısı olarak burada yaşayan Avrupa kökenli toplulukların da büyük rolü olmuştur. Avrupalılar, İzmir’e başlangıçta ticari beklentiler nedeniyle önem verdiler. Zamanla ise İzmir’de sosyal ve kültürel bakımdan kendilerine özgü bir yaşam biçimi oluşturdular” (Çelebi, 2007, s.1).“Türkiye’nin iç göç kavramı ile tanışması 1950 yılından sonra olmuştur. 1950 yılına kadar il içi göç ve mevsimlik işçi göçü ile karşılaşılan Türkiye’de, bu yıllarda başlayan ekonomik canlanma ile il dışı göç ortaya çıkmıştır” (Pazarlıoğlu, 2007, s.122). Son beş yılda İzmir’in en çok göç aldığı on il bakıldığında bu illerin başında İstanbul (88.746 kişi) gelmektedir. Bunun dışındaki dokuz il Manisa (46.668 kişi), Ankara (45.087 kişi), Aydın (31.627 kişi), Balıkesir (21.229 kişi), Muğla (19.710 kişi), Antalya (17.526 kişi), Diyarbakır (17.223 kişi), Mardin (14.985 kişi) ve Konya (13.522 kişi) olarak sıralanmaktadır. (tuik.gov.tr -adrese dayalı nüfus ve göç verileri).

Görüldüğü üzere, İzmir’e olan iç göçler İstanbul dışında ağırlıklı olarak kendine yakın olan Manisa, Aydın, Balıkesir, Muğla ve Antalya illerinden olmuştur. Bunlar dışında ilk ona giren iller arasında Güneydoğu illerinden Diyarbakır ve Mardin yer almaktadır. İç Anadolu’dan Ankara ve Konya da ilk on içinde bulunmaktadır. Bu illerin çoğunluğunda gerek genel seçimlerde gerekse referandumdaki oy dağılım oranları Konya hariç olmak üzere çoğunluğunda İzmir’de olduğu gibi genel seçimlerde aynı siyasi partilere eğilim daha fazla olmuş, referandumda da yine İzmir gibi “Hayır” oyları yüksek çıkmıştır.

İzmir'in göç almasıyla ilgili olarak Ünal şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Bir yerleşmenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli unsurlardan biri eğitimidir. İzmir'de altısı devlet, üçü vakıf olmak üzere dokuz üniversitede eğitim öğretim faaliyetleri sürmektedir. Ayrıca Türkiye'nin en yüksek ticaret hacmine sahip ikinci serbest bölgesi Ege Serbest Bölgesi'nin burada olması, 13 Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte çok sayıda küçük sanayi sitelerinin varlığı; önemli sanayi sektörlerinde kümelenmeleri ve ticaret hacmini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik çeşitlilik, yeni istihdam alanları ve işgücü ihtiyacını artırmıştır. Bütün bu değerler, Bölgenin göç çekim gücünün daha da artmasına neden olmuştur" (Ünal, 2020, s.197).

İzmir'in tarihsel süreç içerisindeki dış göç olgusu Ankara için geçerli ve anlamlı değildir. Ankara'ya gelen göç daha çok iç göç şeklinde olup, bununda ağırlıklı olarak Ankara'ya yakın illerden -Orta Anadolu'dan- olduğu görülmektedir. Son beş yılda Ankara'nın en çok göç aldığı on ile bakıldığında bu illerin başında İstanbul (79.252 kişi) gelmektedir. Bunun dışındaki dokuz il Yozgat (43.642 kişi), Kırıkkale (42.358 kişi), Çorum (36.551 kişi), İzmir (33.640 kişi), Çankırı (31.612 kişi), Konya (31.412 kişi), Antalya (24.350 kişi), Bursa (18.967 kişi) ve Mersin (18.127 kişi) olarak sıralanmaktadır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2014). Ankara'nın aldığı göçlerle seçmen tercihleri arasında anlamlı sayılabilecek bir ilişkilendirme yapmak zor gözükmemektedir.

3.5. 2017 Genel Referandum Sonuçları Ankara – İzmir Karşılaştırması

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa Değişikliği Referandumu sonuçları Ankara ve İzmir illeri özelinde, önce genel oy oranları ele alınarak karşılaştırılmış, daha sonra bütün ilçelerin sonuçları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Her iki il ve ilçeler karşılaştırıldığında oy oranlarına yansıyan anlamlı farklılıklar olduğu göze çarpmıştır. Ancak ilçe bazında karşılaştırmalarda bazı ilçelerde belirgin farklılık olmasına karşın, bazılarında birbirine yakın sonuçlar olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.1. Ankara Ve İzmir İl Merkezleri Ve İlçelerinin “Evet” – “Hayır”
Oranlarının Karşılaştırması

Tablo 7: Ankara ve İzmir İl Geneli Referandum Sonucu, 16.04.2017

	Ankara İl Geneli	İzmir İl Geneli
TOPLAM SANDIK	10.340	8.505
AÇILAN SANDIK	10.340	8.505
TOPLAM SEÇMEN	3.860.847	3.179.748
KULLANILAN OY SAYISI	3.467.364	2.832.920
SEÇİME KATILIM ORANI	% 89,81	% 89,09
EVET OY ORANI	%48,8	%31,2
HAYIR OY ORANI	%51,2	%68,8

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Anayasa değişikliğini öngören 16 Nisan 2017'deki referandum sonuçlarını Ankara ve İzmir illeri özelinde karşılıklı olarak ele alınıp değerlendirmek yerinde olacaktır.

Ankara genelinde %48,8“Evet”, %51,2 “Hayır” oyu ile “Hayır” oyu fazla olsa da “Hayır” tercihinin “Evet” tercihiyle arasında çok fazla fark olmadığı, Ankara'nın Türkiye genelinden (Türkiye geneli %51,41 “Evet”, %48,59 “Hayır”) çok ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Ankara kendi içinde ilçeler bazında incelenip değerlendirildiğinde bazı ilçelerde (özellikle merkezde olmayan kırsal kesimde ve merkez dışında olan) Çamlıdere, Akyurt, Çubuk, Pursaklar ve Haymana gibi ilçelerde “Evet” oylarının belirgin olarak yüksek oranda olduğu, merkezdeki daha büyük, eğitim seviyesi yüksek, üst bürokrat, akademisyen vb.nin daha yoğun yaşadığı Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde “Hayır” oylarının kayda değer oranda yüksek olduğu anlaşılmaktadır (ysk.gov.tr, 2019). Daha önce de belirtildiği üzere, hem kutuplaşma teorisinin gelişmiş bölge-gelişmemiş bölge ayrımına ve bu ayrımın söz konusu bölgelerdeki insanlar üzerindeki etkisine hem de merkez-çevre ayrımıyla/çatışmasıyla uyumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır.

İzmir, il genelinde %31,2“Evet”, %68,8 “Hayır” oy oranı ile Ankara'dan anlamlı şekilde ayrılmaktadır. Ankara'da “Hayır” ve “Evet” oyları arasındaki farkın fazla

olmamasına karşın, İzmir’de “Hayır” oylarının “Evet” oylarının iki katından da fazla olması iki il arasında Anayasa değişikliğine karşı yaklaşımın bir hayli farklı olduğu sonucunu göstermektedir. Bu fark; Ankara’nın İzmir’e göre daha gelenekçi, Orta Anadolu kültüründen daha çok etkilenen, muhafazakâr aile yapısının İzmir’den daha fazla olduğu, orta gelir gruplarının Ankara’da İzmir’e oranla daha fazla yoğunlaştığı, sosyokültürel yapının Ankara’da İzmir’den epeyce ayrıştığı gibi sonuçlara işaret etmektedir.

İzmir açısından ele alınacak olduğunda ise İzmir’in bir sahil bölgesi olmasından ötürü, çalışmanın ilk bölümünde de irdelenen kozmopolit yapısı bu ili Ankara’dan ayıran en önemli niteliklerden biridir. İzmir tarihî süreç içerisinde çeşitli büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir yerdir. İzmir liman kenti olmasından ötürü yeniliklere yatkın, dışa açık bir yapıdadır, bu durum kültürel ve sanatsal varlığına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Ayrıca, kentin tarıma oldukça elverişli toprak ve sulak alanlara da sahip olması nedeniyle, ekonomik değeri yüksek birçok ürün İzmir’de yaygın olarak yetişmektedir. İzmir, okuryazar oranı yüksek olan bir ildir ve 1929 yılında Türkiye’nin en ileri şehri olarak basın tarafından seçilmiştir (Genç, 2010, s.148). Öte yandan İzmir’in “batılı ve laik kültüre” konumundan ve özelliklerinden dolayı adapte olabildiği, göçmen diye isimlendirilen Balkanlardan İzmir’e göç edip yerleşmiş vatandaşların varlığının azımsanmayacak kadar çok olması, farklılığın nedenleri arasında sayılabilir. İzmir’in, kenti Türkiye’nin diğer bölgelerinden öne çıkaran birtakım avantajları vardır. Bunları bulunduğu konumu gereği lojistik imkânları, yüksek ticaret hacmi, eğitilmiş genç nüfusa sahip olma potansiyeli, fuarcılık ve sanatsal faaliyetlerde belirgin etkinliği, turizm olanakları, yükselen değerlere sahip olan bir metropol şehir olması şeklinde sıralamak mümkündür (Akgüngör, vd., 2017, s.13). İzmir, kutuplaşma teorisinin çerçevesini çizdiği “gelişmiş bölge” profiline her şeyiyle uymasının, dolayısıyla ona göre bir eğitim ve gelir düzeyi yakalamasının yanında sahil bölgesi olması sayesinde gelişen kozmopolit yapısı sebebiyle de “batılı laik kültüre” adapte olmakta güçlük çekmeyen ve bu kültürü yaratan “merkez” olarak CHP ideolojisini benimsemiş bir kent görüntüsü vermektedir. Cumhuriyet’i kuran kadronun Türkiye Cumhuriyeti’nin başkentinin Ankara olmasında bu kentin “yozlaştırıcı kozmopolit etkilerden uzak” bir konumda olmasını da dikkate aldığı düşünülürse eğer

bir kentin kozmopolit yapısının sosyolojik ağırlığı daha iyi anlaşılacaktır (Ulusoy, 2021, s.115).

Ankara’da merkezdeki bazı ilçelerin (Çankaya, Yenimahalle gibi), “Hayır” oyu oranlarının yüksekliğinin İzmir’in genel “Hayır” oyu ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumla ilgili olarak; Ankara’nın en gelişmiş bölümlerini temsil eden Çankaya ilçesi, üst gelir gruplarının, beyaz yakalıların yoğun olduğu, bünyesinde 100’den fazla lise ve 13 üniversite bulunduran bir yapıdadır. Sosyokültürel ve siyasal yapısı açısından Yenimahalle İlçesi (Yüceşahin ve Tuysuz, 2011, s.180,181). İzmir’in nüfus olarak da büyük çoğunluğunu oluşturan Karşıyaka, Konak, Alsancak, Bornova, Buca, Çeşme, Güzelbahçe, Narlıdere, Urla, Selçuk, Dikili, Foça ve Çiğli ilçeleri ile sosyal, kültürel ve siyasi tercihleriyle birbirlerine oldukça yakın ve benzerdir. Bu çalışmada incelenen 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu sonuçlarına bakıldığında söz konusu benzerlik daha somut bir hâle gelmektedir. Sadece referandum değil 2015 yılında yapılan genel seçimlerde bu benzerlik görülebilecektir. Öyleyse, hem kutuplaşma teorisinin çerçevesini çizdiği gelişmiş bölge-gelişmemiş bölge profilleri hem de merkez-taşra ya da merkez-çevre ayrımı/çatışması ile bu iki kentin ilçeler bazında seçim sonuçları bir arada düşünüldüğünde teori ile pratik arasında uyumlu ve anlamlı sayılabilecek bir ilişkiye ulaşılabilecektir.

3.5.2. Ankara ve İzmir İli Referandum Sonuçlarının 2015 Yılı Genel Seçimleri Sonuçlarıyla Karşılaştırılıp Değerlendirilmesi

Tablo 8:Ankara ve İzmir İl Geneli Genel Seçim Sonucu, 01 Kasım 2015

	Ankara 01 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları	İzmir 01 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları
CHP	%30,8	%46,8
AKP	%48,8	%31,0
MHP	%14,2	%11,4
HDP	%4,1	%8,6
DiĞER	%2,2	% 2,2

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Ankara için, 16 Nisan 2017 yılındaki Referandum Halk oylamasında “Evet” blokunu temsil eden AKP ve MHP’nin 01 Kasım 2015 Genel Seçim sonuçlarına bakıldığında birlikte toplam oy oranının %63,0 olduğu ancak referandumda “Evet” oylarının %48,8’de kaldığı görülmektedir. Bu sonuç, 2015 genel seçimlerinde Ankara’da AKP ve MHP’ye oy veren seçmenin önemli bir kısmının (yaklaşık %14) 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda “Evet” oyu vermediği anlaşılmaktadır. Yani AKP ve MHP partili her seçmenin, Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi adı verilen yeni sistemi desteklemediği görülmektedir. “Hayır” blokunu temsil eden CHP ve HDP’nin genel seçimlerde Ankara’da toplam %34,9 oranında oy almasına karşın “Hayır” oylarının %51,8 olması da az önceki bulguyu destekleyen bir diğer veri özelliği taşımaktadır.

İzmir için, 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda “Evet” blokunu temsil eden AKP ve MHP’nin 01 Kasım 2015 Genel Seçim sonuçlarına bakıldığında bu iki partinin birlikte toplam oy oranının %41,4 olduğu ancak referandumda “Evet” oylarının %31,2’de kaldığı görülmektedir. Bu sonuç, 01 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde İzmir’de AKP ve MHP’ye oy veren seçmenin önemli bir kısmının (yaklaşık %10) 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunda “Evet” oyu vermediği anlaşılmaktadır. Yani AKP ve MHP partili her seçmenin, Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi adı verilen yeni sistemi desteklemediği, İzmir sonuçlarına bakıldığında da görülmektedir. “Hayır” blokunu temsil eden CHP ve HDP’nin İzmir’de toplam oyları %55,4 olmasına karşın “Hayır” oylarının %68,8 olması da bu bulguyu destekleyen başka bir veridir.

Hem Ankara’da hem de İzmir’de AKP ve MHP seçmeninden “Hayır” görüşüne destek verenler olmakla birlikte, bu iki parti dışında diğer küçük partilerden de “Hayır” görüşüne destek olunduğu rakamlardan anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Tarihin her döneminde devletlerin farklı yönetim şekilleri, farklı hükmetme biçimleri bulunmaktadır. Devletler ve toplumlar çeşitli dönem ve koşullarda mevcut sistemlerini devam ettirmişler, kimi zaman ise yeni yönetim sistemi ya da farklı rejim arayışları içinde olmuşlardır. Her hükümet sistemi, toplumun sosyokültürel yapısı, ekonomik durumu, dinî inanç yapısı vb. kaynağını alan etkiler altında şekillenmektedir. Aynı hükümet sistemini uygulayan farklı ülkeler aynı başarıya ulaşamamışlardır. Bir ülkede önemli başarılar elde edilmesine karşın başka ülkelerde başarısız sonuçlar ortaya çıkmıştır. Burada başarısızlıktan kasıt, ülkenin ekonomik büyümesi, refah düzeyinde artış, insani gelişmişlik gibi performans göstergelerinin genelinde bir iyileşmenin oluşturulup oluşturulamaması olarak anlaşılmalıdır. Bu sebeple, hükümet sistemlerinin arasında herhangi bir üstünlük sıralaması yapmak mümkün olamayacaktır. Yönetim sistemleri farklı etkileşimler altında olduğundan, teorideki özellikleri, uygulamada aynı sonuçları vermeyebilir.

“Siyasal sistemlerde hükümet sistemlerinin birinin diğerine mutlak üstünlüğünden söz etmek doğru değildir. Bu konuda çok farklı görüşler ve düşünceler bulunmaktadır. Uygulamaya baktığımızda farklı hükümet sistemlerine sahip ülkelerin başarılı veya başarısız oldukları alanlar bulunmaktadır.”(Kaan, 2019, s.24).Farklı ülkelerdeki hükümet sistemleri ele alındığında teoride var olan sistemin içeriğine göre de ne derece etkin ve uyumlu uygulanıp uygulanmadığına bakılması önemlidir. Her sistemin kendi içinde öne çıkan ilkeleri ve prensipleri elbette olacaktır. Başarılı olup olmamak sadece sistemle ilgili olmayıp ilgili ülkenin tarihsel yönetim sürecindeki anlayış, kültür ve özellikle demokrasi geleneklerinin ne derece yerleşik hâle gelip gelmediğiyle ilgilidir. Bu nedenle birebir aynı sistemle yönetilen ülkeler de bile başarı ve uygulama farklılıkları net bir şekilde ifade edilebilmektedir. Örneğin; iki yüzyıl gibi uzun sayılabilecek bir süredir başkanlık sistemini aktif olarak uygulayan Amerika Birleşik Devletleri’nde söz konusu sistemin başarılı olarak sürdürüldüğü kabul edildiği hâlde, bazı ülkelerde aynı sistem olumsuz uygulamalarla kendini göstermiştir. Farklı bir örnek parlamenter sistemden verilebilir. Uzun yıllardır parlamenter düzeni en başarılı uygulayan ülkelerin başında İngiltere’nin geldiği ve bu sistemi kayda değer bir sorun

olmadan demokrasi anlayışı içinde sürdürebildiği hâlde aynı sistemi uygulayıp hükümet krizleri, istikrarız yönetimler gösteren ülkelerde vardır.

İşte bütün bu olgular doğrultusunda genel değerlendirme yapılacak olursa; her sistemin kendi içinde olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır. Önemli olan sistemi uygulayan ülkenin o sisteme sosyal kültürel, ekonomik ve siyasi olarak ne derece uygun olduğudur. Türkiye’de geçmişte uygulanan sistemlere ve bugün yürürlükte olan sisteme bakarken de bu çerçeveye göre yaklaşmak ve değerlendirmeleri bu doğrultuda yapmak isabetli olacaktır.

Türkiye’de parlamenter sistem, Cumhuriyet rejiminin en temel unsurlarından biri olarak 2017 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumu neticesinde yerini adına “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” denilen başkanlık sistemine bırakmıştır. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan bu referandumla getirilen yeni sistemi savunanlar bu sistemin bir sistem değişikliği olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak birçok farklı çevre, cumhurbaşkanının tek yetkili olduğu bu yeni durumun sistem değişikliği değil, bir rejim değişikliği olduğunu savunmuşlardır.

16 Nisan 2017 Referandumunda mevcut siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, çeşitli vakıf, dernek ve benzerleri “Evet” ya da “Hayır” oyu verilmesi yönünde açık görüş belirtmiş, belirttiği görüşü gerekçeleriyle savunarak ya da savunmadığı görüşü eleştirerek belirgin bir şekilde etkili olmuşlardır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi açık olarak değişikliği ve “Evet” oyu verilmesini savunmuş, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi de “Hayır” oyu verilmesi ve parlamenter sistemin devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Getirilen yeni sistemin demokrasiye uygun olmadığını, birçok yetkinin sadece tek bir kişide toplanacağı ‘tek adam rejimi’ olacağı fikrini savunmuşlardır. Seçimlerde seçmene etki eden faktörler siyasi kültürle ilgili olduğu kadar sosyokültürel faktörle de ilgilidir. Siyasi ve sosyal grupların farklılıkları arzu ettikleri yönetim şekillerinde de farklılıklar oluşturmakta özellikle sosyal demokrat görüşe sahip siyasi partiler ve taraftarları parlamenter sistemi daha demokratik bularak devam etmesi gerektiği yönünde açık görüş ve destek

belirtmişlerdir. Muhafazakâr, milliyetçi gibi nitelermelere sahip olan siyasi parti ve taraftarları ise parlamenter sistemin istikrarlı ve verimli bir yönetim şekli olmadığı, o yüzden daha etkili olacak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin getirilmesi gerektiği yönünde açık olarak görüş ve destek ifadesinde bulunmuşlardır. Bu noktada tarafların savundukları görüşleri özlü olarak hatırlatmak ve bu görüşler arasındaki ayrımı bir kez daha görmek önemlidir. Referandum sonrası seçmen davranışları ile ilgili çeşitli araştırma şirketleri araştırma yapıp raporlar hazırlamışlardır. Örneğin Gezici ve Konda araştırma şirketleri yayımladıkları raporlarda; seçmenlerin evet ve hayır yönünde tavır belirlerken referandum da değişiklik öngörülen maddelerin içeriğinden ziyade daha duygusal, taraflı bir yaklaşım gösterdikleri anlaşılmıştır. Referandum öncesinde yapılan genel seçimde taraf olduğu siyasi görüş ve o görüşü temsil eden siyasi partilerin hangi cephede yer aldığına göre tavır sergilemiştir. Bununla birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik yapı, batı kültürü ya da geleneksel muhafazakar, dini ve laik tutum da oy verme davranışında etkili olan unsurlar içerisinde öne çıkan hususlardan olmuştur. Çalışmamıza konu olan İzmir ve Ankara illerinin evet-hayır farklılığı bu farklılığın %17 gibi yüksek oranda olması, Türkiye ortalamasına göre büyük bir ayrışma göstermesi yukarıda bahsedilen tercih sebepleri ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir (Akça, 2019, s.60).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda yapılan değişikliklerle kabul ettiği yeni hükümet sistemini de Türkiye'nin sahip olduğu şartlar altında değerlendirmek gerekmektedir. Bu sistemin getirilmesinde yaşanan siyasal krizlerin önemli bir yeri vardır. Çünkü geçmiş dönemlerde yaşanan koalisyon hükümetleri ve Cumhurbaşkanlığı içinde yaşanan krizler hem istikrarsızlığa yol açmış hem de demokrasi dışı müdahalelerin meydana gelmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çerçevede yeni değişikliklerle bu krizleri yok etmeye yönelik birtakım düzenlemeler getirilmesi amaçlanmaktadır(Kaan, 2019, s.24).

Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini getirirken savunulan en önemli gerekçelerin başında, parlamenter sistemde kalıcı düzenli hükümetlerin kurulamaması, koalisyon hükümetlerinin çok sık ve zorunlu hâlde olması ve bunların getirdiği istikrarsızlıklar vardır. Bu durumun yani koalisyon hükümetlerinin ülke gelişim ve

ilerlemesinin önünde önemli bir engel olarak kabul edilip yeni sistemde (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde) bu sorunların olmayacağı, sistemin iyi işleyeceği, daha hızlı kararlar alınarak ilerlemenin kolay, hızlı ve mümkün olacağı tezi savunulmuştur. Siyasi parti sayısı, dolayısıyla görüş çeşitliliğinin fazla olması gibi Türkiye gerçekleri,%50'nin üzerinde oy alabilmek için farklı siyasi partilerin bir araya gelip ittifak yapmalarını zorunlu kılmıştır. Bu durum bir nevi farklı bir koalisyon sistemi gibi de algılanabilir. İlk denemelerde bu açıkça işlerlik kazanmış olup, Cumhurbaşkanlığı ve Millet İttifakı adı altında iki ayrı ittifak oluşmuş, seçimlere o şekilde gidilmiştir. Sistemde ikiden fazla partinin var olması hemen her zaman ittifak-koalisyon olma olasılığını güçlendirmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi anlayışında ABD'deki başkanlık modeline benzer yönler olmakla birlikte farklılıklarda bulunmaktadır. ABD'deki başkanlık modelinin olumsuz kabul edilen yönleri alınmamış, Türkiye'deki parlamenter sistemin olumlu kabul edilen bazı yönlerinin ise yeni sistemde varlığını sürdürmesi düşünülmüştür. Yürütmenin tek başlı olması ABD başkanlık sistemine benzer bir durum meydana getirmekte, seçim dönemlerinin sabit olmaması yönüyle de başkanlık sisteminden ayrılıp parlamenter sisteme benzemektedir. Örneğin; herhangi bir nedenle Cumhurbaşkanlığı makamı boşalırsa 45 gün içinde tekrar Cumhurbaşkanlığı seçimi yenilenmesi hususu başkanlık sisteminden farklı bir durumdur. Bir başka husus Cumhurbaşkanı yardımcılarının atanma şekliyle ilgilidir. Başkanlık sisteminde yardımcılar seçimle birlikte gelmekte, Türkiye'deki sistemde ise Cumhurbaşkanı seçildikten sonra atanma şeklinde olmaktadır.

16 Nisan 2017'de yapılan ve anayasa değişikliğini, dolayısıyla yeni bir yönetim sistemi anlayışını getirmeyi öngören halk oylaması (referandum) Türkiye geneli sonuçları ile "Evet" oyları "Hayır" oylarından %2,82 daha fazla çıkmış ve birbirine oldukça yakın olsa da oylama "Evet" lehine sonuçlanmıştır. Böylece Türkiye yeni bir yönetim anlayışı olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini kabul etmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Ankara ve İzmir ilerinin her ikisinde ise "Hayır" oyları "Evet" oylarından fazla çıkmıştır. Bu iki il karşılaştırıldığında illerin aralarında önemli

bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. Ankara’da “Hayır” oyları %51,2 oranında, İzmir’de ise “Hayır” oyları %68,8 oranındadır. İzmir’de “Hayır” diyenler Ankara’ya göre %17,6 oranında daha fazladır ve Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir.

Ankara ve İzmir Türkiye’nin nüfus bakımından ikinci ve üçüncü sırada olmak üzere en büyük illeridir. Bu sebeple her iki ilinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. İzmir’deki “Hayır” oy oranının çok daha fazla olması İzmir’in ayrıca değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. İzmir halkının kültürel ve sosyal yapısının daha modern ve laik kültüre yakın olması bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır.

Cumhuriyet döneminde çok partili döneme geçişten sonra 1950 Türkiye Genel Seçiminden itibaren 1999 yılına gelinceye kadar geçen süreçte yapılan hemen bütün genel ve yerel seçimlerin, referandum vb. oylamaların sonucuna bakacak olursak sağ görüşe sahip partilerin daha başarılı olduğu resmî kayıtlardan açıkça anlaşılmaktadır. Anavatan Partisinin Türkiye siyasetinde yer aldığı dönemde Türkiye genelinde de başarılı olduğu, 1991 ve 1995 yıllarındaki seçimlerde bu çerçevede İzmir’de sağ görüşün daha başarılı olduğu görülmektedir. Ancak daha sonraki dönemler olan 1999 yılından itibaren yapılan bütün genel ve yerel seçimlerin hemen tamamında, sosyal demokrat kanatta yer alan siyasi partilerin İzmir’de aralıksız ve çok daha belirgin üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir (ysk.gov.tr). Son dönemlerde bu durumun yansımaları 2017 yılında yapılan genel referandum sonuçlarında da açıkça görülmüştür. İzmir’de bilinen bir husus da nüfusun azımsanmayacak bir kısmının Avrupa’dan, Trakya’dan gelen göçmenlerden oluşmasıdır. Bayburt ve Duman’ın ifadeleriyle; “İzmir kenti, 17. yüzyıla gelindiğinde ticari ve ekonomik gelişmelerle birlikte yalnızca Türklerin değil, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin oluşturduğu heterojen bir nüfusa ve Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli ticaret limanlarından birine sahip kozmopolit bir kent hâline gelmiştir” (Bayburt ve Duman, 2020, s.57). İzmir’e gelen göç hızı son on yılın tamamında pozitif yönde, yani yüksek hızda olmuştur. Anadolu’dan İzmir’e gelen göç oranının Ankara ve İstanbul’un önüne geçtiği görülmektedir (Ünal, 2020, s.207). İzmir’de bulunan Avrupa kökenli toplulukların 19. yüzyılda İzmir’in önemli bir kent hâline gelmesinde büyük rolleri olmuştur. Avrupalılar öncelikle ticari nedenlerle İzmir’e

önem vermiş olmalarına karşın, zaman içinde İzmir'de sosyal ve kültürel olarak kendilerine özgü bir hayat tarzı da oluşturmuşlardır(Çelebi, 2007, s.1).İzmir'in tarihsel süreç içerisindeki dış göç olgusu Ankara için geçerli ve anlamlı değildir. Ankara'ya gelen göç daha çok iç göç şeklindedir. Türkiye'de iç göç olgusu ise daha çok 1950 yılından sonra olmuştur. Bunun başta gelen nedeni ise Türkiye'de bu yıllarda başlayan ekonomik canlanmadır. İç göçlerde İzmir'e gelen insanların önceden yaşadıkları illerin çoğunluğunda hem genel seçimlerde siyasi partilere yönelme hem de referandumdaki "Hayır" ve "Evet" oy dağılım oranları İzmir'e benzer özellik göstermektedir. Ankara'ya iç göçle gelen insanların önceden yaşadıkları illerinin durumuna bakıldığında ise İzmir oranlarında olmasa da Ankara için de benzer bir durumu söylemek mümkündür.

Genel olarak bakıldığında, Ankara ve İzmir'de 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumda "Evet" ya da "Hayır" tercihiyle ortaya çıkan sonuçlar;01 Kasım 2015 tarihinde yapılan genel seçimlerinde yapılan siyasi tercihlerle büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bu durumun, referandumla kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini sol-demokrat kanatta bulunan seçmenlerin demokratik bulmadıkları, söz konusu sistemin demokrasi ve özgürlükleri daha geriye götüreceği düşüncesine sahip olmaları neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir.

Ankara'da merkez sağ partiler en son yapılan genel seçimlerde (01 Kasım 2015 genel seçimi AKP %48,8, MHP %14,2) çoğunlukta olmalarına rağmen, bu seçmenlerin tamamının Türkiye için yeni olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi konusunda yeterince ikna olmadıkları anlaşılmıştır. AKP ve MHP'nin 2015 Genel Seçimlerinde toplam oy oranı %63,0 olmasına karşın ve bu iki siyasi parti Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini destekledikleri hâlde Ankara'da yine de "Evet" oyları %50'nin altında kalmıştır. Bu iki partinin seçmenleri önemli oranda "Hayır" blokuna destek vererek Ankara'da "Hayır" oylarının fazla çıkmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de Ankara ve İzmir arasındaki referandum sonuçlarındaki anlamlı farklılıktan anlaşılacağı üzere; siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve yönetim sistemlerine bakış ve yaklaşım yönüyle homojen bir yapı mevcut değildir. İller hatta bölgeler arasında belirgin ve kayda değer farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Politikacıların, yöneticilerin, hatta sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'nin bu farklı mozaiklerden oluşmuş yapısını dikkate almaları gerekmektedir. Türkiye'de toplumsal huzuru ve barış içinde yaşantısını sürdüren toplumsal-sosyal hayatın varlığı için tüm kesimleri kucaklayıcı, benimseyici yönetim tarzı ve uygulamaların geçerli olması aklın gereğidir. Bu nedenle getirilen yeniliklerde, toplum hayatını etkileyen kararlarda, fikir alışverişlerine önem verilmeli bunun yanında farklı görüş ve düşüncelere saygı duyularak demokratik bir yönetim anlayışının devamı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. ve Uslu, H.F.(2016).*Siyaset Sosyolojisi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Akça, E. (2019). Referandumda Oy Verme Davranışını Belirleyen Etmenler:16 Nisan 2017 Referandum Örneği, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırşehir, Türkiye.
- Akgüngör, S., Kumral, N. ve Çelik, N. (2017).Ekonomik ve Demografik Göstergelerle İzmir. *Egiad, Ege Genç İşadamları Derneği Araştırma Raporu*.102-103.
- Akıncı, S. (2014).Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,Sayı:7, 33-44.
- Alkan, M. Ö. (2006). *Milli Şef'li Tek Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)*.İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Ardıç, Ö. (2019). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Örgütsel Yapısı ve Parti İçi Demokrasi: CHP Örneği (1293-1980)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Konya, Türkiye.
- Arslan, G., T. (2018). *Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş*, Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, Sayfa:145-162.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (33), s.188-212.
- Asma, A., Elmas, A. ve Seven, Ö. (2021). *Siyasal Toplumsallaşma ve Türkiye'nin Siyasal Toplumsallaşma Süreci*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Aydemir, C., Genç, S.,Y. (2011). , *Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı: 36, Sayfa: 226-241.

- Aydemir, S.R. (2001). Siyasal Toplumsallaşma. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:4, Sayı:46, Sayfa: 2-8
- Aydeniz, A. (2021). *Van'da Seçmen Eğilimleri: Sosyo-mekânsal Bir Analiz (1950-2015)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Van, Türkiye.
- Aydın, R. ,*Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, Sayfa: 229-256.
- Bakır, Z.N., Adalı A. G. ve Birol, M. (2018).2017 Anayasa Değişikliği Halk Oylaması Çerçevesinde Adalet Ve Kalkınma Partisi İle Cumhuriyet Halk Partisi Referandum Şarkıları Üzerine Bir Söylem Analizi.*Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Sayfa. 401-402.
- Bal, H., Çuhadar, P. (2021). *Gelişme İktisadi Üzerine Kuramsal Tartışmalar ve Yeni Kuramsal İktisadın Katkıları*, Ömer Halis demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı: 2 Sayfa: 578-597.
- Bayburt, B. ve Duman, D. (2020).İzmir’de Göçmen Dernekleri. *Burdur Mehmet Akif Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, Journal Of Social Sciences*,Cilt 2, Sayı: 1, 20xx, Sayfa: 46-72.
- Baysal, Y. (2016). *Türkiye Siyasetinde Modern- Muhafazakâr Çatışmasınının Seçmen Davranışına Etkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Bölümü, İstanbul, Türkiye.
- Benli, F. (2013). *Kutuplaşma Teorisi Kapsamında PIIGS Ülkelerinde Ortaya Çıkan Gelir Düzensizliklerinin Araştırılması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
- Beren, F. (2016). Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:1, Yıl: 2013, Sayfa:197

- Bottomore, T. (2017). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braud, P. (2017). *Siyaset Sosyolojisi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Bulut, Y. (2019). *Sosyolojiye Giriş II*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Bölümü Ders Notu, İstanbul.
- Canatan, K. *Siyasal Kimlikler ve “Yaşam Tarzları”*: Güney Marmara Örneği, Turkish Studies, Cilt: 9, Sayı: 5, Sayfa:465-495.
- Çelebi, M. (2007). 19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 1, Temmuz 2007, Sayfa: 19-51.
- Çelik, E. (2021). *Seçmen Davranışlarını Etkileyen Faktörler ve Seçmenlerin İkinci Parti Tercihleri*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Ankara, Türkiye.
- Davenport, C. (2005). Repression And Mobilization: Insights From Political Science And Sociology. *Repression And Mobilization*, 76.
- Demirtaş, M., C. (2015). *Seçmen Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Siyasal Pazarlama Açısından Analizi: İzmir İlinde Çok Değişkenli Bir İnceleme*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Programı, İzmir, Türkiye.
- Doğan, M. (2013) *Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 27, Sayfa: 511-550.
- Doğru, H.E. (2020). *Siyaset Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını.
- Dönmez, G., Öztürk, C. (2018). *İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist Miydi?*, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:13, Sayı: 1, Sayfa: 201-218.

- Eriş, V. ve Akıncı, A. (2019). *21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği*. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt, 3, Sayı 2; Sayfa: 35-55.
- Gaytancıoğlu, S. (2009). *Kutuplaşma Teorisinin Entegrasyonlar Üzerinde İncelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
- Genç, H. H. (2010). *1929 İzmir'in sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, Türkiye.
- Gözler, K. (1988). *Halk Oylamasının Değeri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XL, Sayı 1-4, s.98-99.
- Gümüş, A. (2017). *Eleştirel Kuramda Siyasal Parti*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
- Gümüş, H. (2009). *Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP'nin Seçmen Tabanları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
- Huberman, L. (2019). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (Belge, M, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaan, O. (2019). *2017 Anayasa Değişikliği'nde Yeni Hükümet Sistemi*. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: 2019 – Cilt: 8 – Sayı: 1
- Kalender, A. ve Tabakçı, N. (2005). *İletişim Fakültelerinin Ortak Örgütlenmesine Yönelik Bir Proje Önerisi: "Türk Kamuoyu Araştırmalar Ağı"* <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177996>, 27.08.2021

- Katırcı, S. (2019). *Siyaset Sosyolojisinin İmgesel Yansımaları – 2015 Genel Seçimlerinde Üç Büyük Partinin Afişlerinin Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Karakaya, Ş.,K. (2019).*Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonunda Ülkeler Arası Gelir Farklılıkları ve Kutuplaşma Teorisinin Geçerliliği*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye.
- Karlıbel, T., D., Balcı, G. (2006). *Hitler'in SS Kasapları*. İstanbul: Neden Kitap.
- Kazgan, G. (2000) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kiser, E. (1999). Comparing Varieties Of Agency Theory İn Economics, Political Science, And Sociology: An İllustration From State Policy İmplementation. *Sociological Theory*, 17(2), 146-170.
- Korkmaz, T. (2014). *Türkiye'de Tek Partili Dönemin Toplum ve Siyaset Anlayışının Dünya Konjonktürü Bağlamında Değerlendirilmesi*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:43, Mayıs-Haziran 2014.
- Korkut, L. (2015). *Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları*, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1 (2), 2015; 5-41
- Küçük, A. (2019). *Türkiye'de Sosyal Ve Siyasal Değişim: 1980 Ve Sonrası*, Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:4, Sayfa:20-45
- Limoncu, Ö. (2018).*Siyaset Sosyolojisi Perspektifinden Türkiye'de Oy Verme Davranışları Üzerine Bir Analiz*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

- Marx, K. (2010) *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*. (Bora, T, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchell, W. C. (1967). The Shape Of Political Theory To Come: From Political Sociology To Political Economy. *American Behavioral Scientist*, 11(2), 8-37.
- Orum, A.M.ve Dale, J.G. (2019). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Özdemir, E. (2017). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Kamu Yönetimi Lisans Programı, Ders Notu, İstanbul.
- Özdemir, F., Sertkaya, D. (2022). *Türkiye'de Bölgelerarası İç Göçlerin Kentleşmeye Etkileri: İstanbul Örneği*, Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı:4, Sayfa: 432-450
- Pastarmadzheva, D.ve Sakal, H. B. (2021). Participatory Attitudes and Electoral Behavior of Young People: The Cases of Turkey and Bulgaria. *Acta Politologica*, Cilt: 13, Sayı: 3.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). *İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi*. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Cilt:14, Sayı:1, Sayfa:121-135
- Sartori, G. (1969). From The Sociology Of Politics To Political Sociology. *Government And Opposition*, 4(2), 195-214.
- Sevinç, H. (2021). *Demokrasi Bağlamında Referandum Uygulaması: Türkiye Örneği*. Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, Sayfa: 29-50.
- Solmaz, A., R. (2018). *Kutuplaşma Teorisi Bağlamında Avrupa Birliği Bütünleşmesi*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kocaeli, Türkiye.

- Şahin, S. Z. (2019). *Yerel Seçimlerde Ankara'nın Merkez ve Çevre İlçelerine Dair Sosyo-Mekânsal Bir Analiz Denemesi*. Ankara Araştırmaları Dergisi-Journal of Ankara Studies, Cilt:7, Sayı:1, Sayfa:213-223
- Tan, M., Çiçek, Y. ve Koçar, H. (2016). *Siyasi Partiler ve Türkiye'de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, Sayfa:347-366.
- Taşkesen, S. (2021). *Aidiyet Siyaseti*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Temizel; M. (2012). *Türkiye'de Seçmen Davranışlarında Sosyo-Psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
- Teziç, E. (1986). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Ulusoy, C. (2021). *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, Ç. (2020). *İzmir'in Göç Analizi*. Doğu Coğrafya Dergisi Yıl: 25, Sayı: 43, Sayfa: 195-208
- Ünsal A., ve Sülkü, S.,N. (2020). Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması: Türkiye Örneği. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (95), 177-209.
- Vuillard, E. (2019). *Gündem*. (Özyıldırım, N, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Yıldız, G. (2017). Siyaset Sosyolojisi Boyutuyla Türkiye'de Siyasal Kayırmacılık Akademik Bakış, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 429-439.
- Yılmaz, C., Aygören, O., Özdemir, Ö. (2012) *Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmayı Oluşturan Unsurlar: Seçmen Tercihlerinde Tkonmik Oy Verme Davranışından*

Toplumsal Travma Kuramına Kadar Bir Dizi Etkenin Görece Etkileri, İktisat İşletme ve Finans, Cilt:27, Sayı: 311, Sayfa: 9-39.

Yolcu, T. (2019). *Türkiye’de Siyasal Kültür ve Siyasal Liderlik Anlayışının Temelleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*. Ömer Halis demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: Ocak 2019 Cilt-Sayı: 12(1) Sayfa: 93-106

Yurtsever, N. (2006). *Türkiye’de Siyaset Sosyolojisi Çalışmaları: Seçim Araştırmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

Yüceşahin, M. M. ve Tuysuz, S. (2011). *Ankara Kentinde Sosyo-Mekânsal Farklaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz*. Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayfa:159-188

Üste, R. B. (2007). *Siyaset Bilimi Ve Üniversite Gençliği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007(16), 201-220.

Ünal, B. A. (2016). *Oy Verme Davranışı Modelleri*. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 6(15), 95-119.

https://www.bisav.org.tr/Bulten/294/1771/turkiye_de_sosyal_politikalar_kurumlar_ve_bireyler (19.10.2021)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217907> (26.10.2021)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%B6netim_b%C3%A7imlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi#Ba%C5%9Fkanlık_Sistemleri (10.11.2021)

<https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> (13.12.2021)

<https://tr.sputniknews.com/20210315/almanyadaki-super-secim-yilinin-ilk-secimlerinde-sandiklardan-koalisyon-cikti-1044028750.html> (13.12.2021)

<https://www.dw.com/tr/ingilterede-se%C3%A7imi-ba%C5%9Fbakan-johnson%C4%B1n-partisi-kazand%C4%B1/a-51652968> (13.12.2021)

<https://www.bingol.edu.tr/media/256862/1KURUMLARA-GENEL-BAKiS.pdf>
13.05.2022)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2016-24638> (14.07.2022)

<http://referandum.ntv.com.tr/> (14.07.2022)

https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/tusiad-dan-akp-ye-destek_ID433677 (14.07.2022)

<https://twitter.com/RT Erdogan/status/481727788622577664> (14.07.2022)

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/132107-son-osmanli-padisahi-1-recep-tayyip-erdogan-> (14.07.2022)

<https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/erdogan-ve-merkelin-altin-varakli-koltuklarda-gorusmesi-dunya-basininda-manset-oldu-963252/> (14.07.22)

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-ozellestirmede-dunya-5si-90446>(14.07.2022)

<https://tr.boell.org/tr/2014/09/24/enerji-sektorundeki-ozellestirmelerin-yakici-sonuclari>
(14.07.2022)

<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-ozellestirme-yolu-acilan-100-kurulus-40195316> (14.07.2022)

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'deki_intihar_sald%C4%B1r%C4%B1lar_%C4%B1_listesi (14.07.2022)

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1270916-kapatilan-sendikalarin-listesi>
(14.07.2022)

<https://t24.com.tr/haber/kapatilan-dernek-hastane-sendika-universite-okul-ve-yurtlar,351464> (14.07.2022)

<https://medyascope.tv/2022/05/09/turkiyenin-borc-sarmali-krizden-cikis-mumkun-mu/>
(14.07.2022)

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/imam-hatip-lisesi-sayisini-440-tan-1017-ye-cikardik-28069550> (14.07.2022)

<https://onedio.com/haber/turkiye-deki-ateist-nufus-hizla-artiyor-468344> (14.07.2022)

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/7-bin-bekci-alinacak/759359> (14.07.2022)

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/5-ilde-2-bin-394-bekci-alinacak-2223550>
(14.07.2022)

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/09/22/cumhurbaskani-erdogandan-sultan-abdulhamid-mesaji> (14.07.2022)

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43802/milletimizin-binlerce-yillik-tarihini-nerede-yse-1919-yilindan-baslatan-tarih-anlayisini-reddediyorum.html> (14.07.2022)